

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 CENA 5,00 zł | NR 11 (580) | LISTOPAD 2023 |



WYZWAŃ JEST MNÓSTWO.
ROZMOWA Z DR. MICHAŁEM HINCEM

WARKOWNIE DLÔ PISZĄCĚCH
PÒ KASZĚBSKÙ



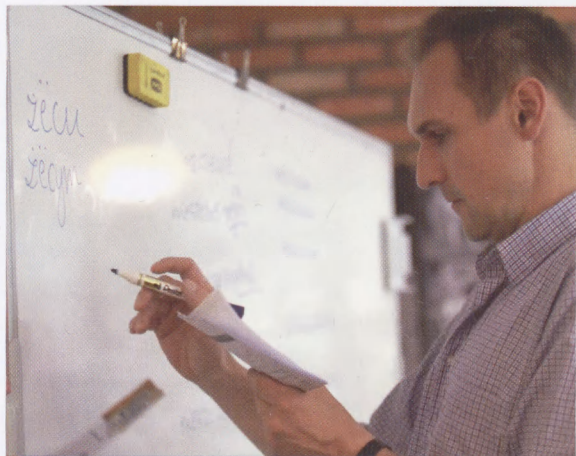
KASZĚBSKÔ LĚTERACKÔ
NÔDGRODA ZA 2022 ROK

ISSN 0238-9045 NR INDEKSU 371939 PL



Kùrs kaszëbszczégò jãzëka

Kurs języka kaszubskiego



**Serdecznie zapraszamy do wzięcia udziału
w kursie języka kaszubskiego od podstaw!**

Pod okiem doświadczonej lektorki, dr Bożeny Ugowskiej, poznacie fundamenty jedyne go języka regionalnego w Polsce. W ramach zajęć skupimy się na nauce ortografii i gramatyce kaszubskiej, duży nacisk położymy na dialogi oraz kontakt z żywym językiem. Poprzez przeprowadzone ćwiczenia również zaznajomimy kursantów z literaturą regionalną oraz elementami historii i kultury Kaszub.

Spotkania odbywają się we wtorki na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego w sali 3.55 od godziny 17:30 do 19:00.

Z pierwszymi zajęciami startujemy już **7 listopada!**

Zapisać możecie wysyłając formularz na adres e-mail: kurs@kaszubi.pl. Decyduje kolejność zgłoszeń!

Organizatorem kursów jest
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie



**ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIE**

www.kaszubi.pl



Projekt jest realizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji



Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji



3 Przegląd Teatrów „Zdradziô Tespisa”
RED.

4 W Swiätim Janie dobël pisôrz z Nordë
DM

6 Gòspòdarka, kùltura i ùczba
DARK MAJKÒWSCZI

8 Granica
ANDRZEJ BUSLER

11 Wyzwań jest mnóstwo. Z dr. Michałem
Hincem, dyrektorem Muzeum Piśmiennictwa
i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie
rozmawia DARIUSZ MAJKOWSKI

14 List. Feminizm? Białczy, chcemë zacząć òd se!
RED.

16 Ò kaszëbiznie nie zabądzemë
DARK MAJKÒWSCZI

19 Kaszëbsczi Spikrz Pamiäcë
PAÛLËNA WÄSERSKÖ

20 Mòje wspòminczy ò prof. Brunonie Sënakù
EÛGENIUSZ PRËCZKÒWSCZI

22 Majkòwsczi ò òdezwie Sãdzëcczégò
(EP)

24 Na Blisczim Wschòdze biòtkùje
ò prawa człowieka
ŁUKÒSZ ZOŁTKÒWSCZI

27 (Nie)Zapomniany dywizjon
MARIUSZ KONARSKI

30 Gdyńskim szlakiem. Grabówek
ANDRZEJ BUSLER

34 Gdańsk mniej znany
MARTA SZAGŹDOWICZ

NAJÔ ÛCZBA. Edukacyjny dodôwk nr 9 (171)

35 Smaki i aromaty Pomorza
RAFAŁ NOWAKOWSKI

38 „Bo ja mam w rękach prąd”
KAZIMIERZ NOWOSIELSKI

41 Józef Ciepik – niezmordowany lider Ligi
Ochrony Przyrody
DANUTA MARIA SROKA

44 Sto lat temu
ANDRZEJ JANUSZ

46 Belle époque skończy się za rok. „Gazeta
Gdańska” z 15 marca 1913 roku
PIOTR SCHMANDT

51 W kòładach je ale mòc! „Spiëwta, ptòszczy”
Witosławë Frankòwsczi
TÓMK FÓPKA

54 Wòjarza Gnëòmara przëtròfk drëdżi
MATEÛSZ BÛLLMANN

56 Z Kociewia
MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

57 LEKTURY
DANIEL KALINOWSKI

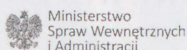
59 Roda. Kaszëbë – zëmòwi rôj
P.D.

60 Klëka

65 W najich szkòłach

67 Sëchim pākā ùsłë
TÓMK FÓPKA

68 To nie je w głowã do pòjãcò
ÔLGA KÛKLIŃSKÔ



Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji



Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego



WOJEWÓDZTWO
POMORSKIE



gdański
fundusz
promocji
wydawnictw



GDYNIA
moje miasto

Numer wydano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. „Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji”
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Zrealizowano ze środków Województwa Pomorskiego

Dofinansowano ze środków Miasta Gdańska

Dofinansowano ze środków Miasta Gdyni

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20-23 / 80-837 Gdańsk
tel. 58 301 90 16 / 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)
Aleksandra Dziecielska-Jasnoch
(sekretarz redakcji, *Najõ Ûczba*)
Krystyna Sulicka
Małgorzata Micał
Bogumiła Cirocka
Ludmiła Kucharska
Bogdan Adamczyk (skład graficzny)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Mateusz Bullmann
Andrzej Busler
Ewa Górską
Stanisław Janke
Piotr Lessnau
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Fara w Pucku. Widok z nowej mariny.
Fot. Sławomir Lewandowski

WYDAWCA

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

DRUK

Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o.
ul. Biskupa Dominika 11, 83-130 Pielplin

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania
i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.
Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść
ogłoszeń i reklam.

PRENUMERATA

Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną
dostawą do domu: 55 zł. W przypadku prenume-
raty zagranicznej: 150 zł. Podane ceny są cenami
brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

• dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,



OD REDAKTORA

*Kaszubska Nagroda Lite-
racka za rok 2022 trafiła
w ręce Artura Jabłońskiego
w 30-lecie jego debiu-
tu prozatorskiego. Poeta,
eseista, a także były redaktor
naczelný „Pomeranii” oraz
prezes Zrzeszenia Kaszub-
sko-Pomorskiego w latach
2004-2010 odebrał to wyróż-*

*nienie podczas finałowej gali konkursu „Wiatr
od Morza”, która odbyła się 20 października
tego roku w Centrum św. Jana w Gdańsku.
Laureatowi serdecznie gratuluję, a czytelników
„Pomeranii” zapraszam do przeczytania relacji
z tego wydarzenia, którą prezentujemy na
stronach 4-5 naszego miesięcznika.*

*Uwagde czytelników polecam także wywiad
z dr. Michałem Hincem, który od kilku miesię-
cy pełni funkcję dyrektora Muzeum Piśmien-
nictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej
w Wejherowie. W rozmowie z Darkiem
Majkowskim dyrektor Hinc mówi o nowych
wyzwaniach, codziennej pracy Muzeum oraz
o planach na najbliższy czas, związanych
z działalnością jednej z największych
w regionie placówek kulturalnych zajmujących
się szeroko pojętą kaszubszczyzną.*

Sławomir Lewandowski

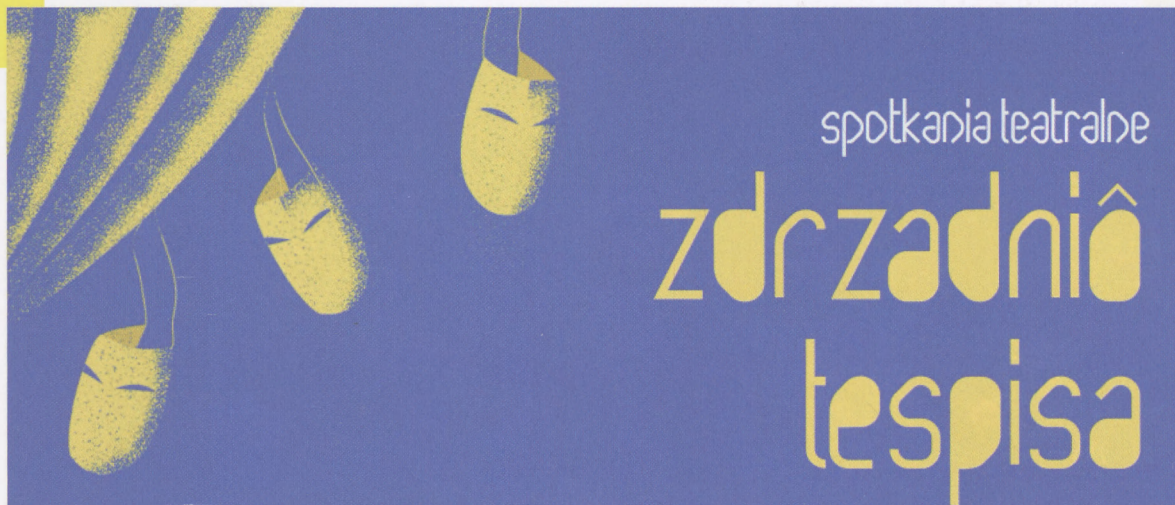


Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk,
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki
zamawiającej) oraz dokładny adres

• złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,

tel. 500 183 832

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl



PRZEGLĄD TEATRÓW „ZDRZADNIÔ TESPISA”

4 listopada br. w Chojnicach, w ramach Dni Kultury Kaszubsko-Pomorskiej, odbył się coroczny przegląd teatrów kaszubskich „Zdrzadnio Tespisa”.

Na scenie Chojnickiego Centrum Kultury zaprezentowały się cztery teatry z regionu, które przedstawiły swoje najnowsze spektakle. Wystąpiły: Grupa Teatralna „Świetlicowe Babeczki”, teatr Zymk, teatr Seniorita oraz Wicherki z Kamienicy Szlacheckiej.

Chojnickie wydarzenie to nie tylko okazja do występu na scenie dla amatorskich teatrów kaszubskich, ale także sposobność doszlifowania swoich umiejętności aktorskich pod czujnym okiem profesjonalistów, w trakcie organizowanych w ramach przeglądu warsztatów.



Fot. Aleksander Fudali



Fot. Aleksander Fudali

Organizatorami wydarzenia były Chojnickie Centrum Kultury oraz chojnicki oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Tradycja organizacji chojnickich przeglądów teatralnych sięga 2013 roku. W pierwszej edycji uczestniczyło pięć zespołów, zarówno w kategorii wykonawców dorosłych, jak i w kategorii teatrów dziecięcych. Byli to aktorzy z całych Kaszub, i ci z bogatym doświadczeniem teatralnym, i debiutanci.

Jak pisze prof. Daniel Kalinowski, w swojej książce *Teatr kaszubski: Przegląd przede wszystkim miał na celu skonfrontowanie propozycji kaszubskojęzycznych zespołów i zainicjowanie szerszej dyskusji o repertuarze i kondycji teatru*.

Do tegorocznej edycji „Zdrzadnio Tespisa” wrócimy w grudniowym wydaniu „Pomeranii”, w którym opublikujemy recenzję pióra prof. Daniela Kalinowskiego.

RED.



Ōdj. Marcin Józefowicz / UMWP

W SWIĄTIM JANIE DOBÉŁ PISÔRZ Z NORDĒ

Artur Jabłoński je dobiwcą Kaszëbsczi Lëteracczi Nòdgradë (KLN) za 2022 rok. Aùtor m.jin. „nordowi trilogii”: *Namerkòny*, *Smùgà* i *Fényks*, òstòł achtniony za swòje prozatorsczé dokazë.

Jesz przed òficjalnym zòczatkã ùroczëznë we gduńskim Centrum Swiãtegò Jana (20 rujana) ji ùczãstnicë mòglë òbezdrzec krótczi film, jaczi przëbòczil donëchczasné edicje wrãziwaniò nòdgradë „Wiatr od morza. Pomorska Nagroda Literacka”. Na ekranie pòjawilë sã wszëtcë dobiwcowie KLN: Stanisław Janka, Kristina Lëwna, Ida Czajinò, ò. Adóm Riszòrd Sykòra i ks. Jón Walkùsz. Terò nòlëznikã tegò karna je téz Artur Jabłoński. Zdecydowelë ò tim latosy òbsãdzëcele: Bògumiła Cërockò (prëdniczka), Róman Drzëdzdżón i Dark Majkòwsczi. Hewò ùdokaznienië jich wëbòru:

Artur Jabłoński zadebiutowòł w 1992 roku òpòwiëdanim pt. *Lëdze* (na starnach pismiona „Zdaniem Młodych”) zadedikòwónym Janowi Drzëdzdżonowi i nawlëkającym do jegò ùtwòrstwa, pózni jegò prozatorsczé dokazë bëłë publikòwónë w antologiach dzysdniowi kaszëbsczi prozë, a pòtemù òstalë zebrónë w tomie *Aba*. Pòvjòstkji wëbrónë z lat 1992–2021. Ju w pierszim tekście *Laureata* je widzec jegò bëlny jãzëkòwi slëch,

ùmiejãtnosc òddòwaniò emòcjów i swiãdnã jigrã z czëtińcã. Te wòrtnotë jegò pisarstwa widzewnë w krótczych epicczich fòrmach òstónã rozwiniãtë i zbògaconë ò nowé aùtorsczé sztrategie w kaszëbsczi juwernotowi trilogii (pòchwòt Daniela Kalinowsczëgò) abò kaszëbsczi nòrodný czë nordowi trilogii (pòchwòt aùtora) z lat 2013–2015, w romanach *Namerkòny*, *Smùgà* i *Fényks*, nowiznowëch na rozmajiti òrt. Te nowiznë widzime tak w zamkłoscë, jak i w fòrmie. Òsoblëwie wòrt pòdczorchnãc wedle naju „wyprowadzenie problematyki identyfikacyjnej z ciasnego krëgu lokalności ku europejskości”, jak cëlno napisòł prof. Kalinowsczi w zbiorze *Juwernota*. Do te wòrt je nadczidnãc m.jin. ò taczich hewò nowiznowëch znankach tëch pówiesców: niewëzwëskiwónò w teròczasny (XXI-wiekòwi) kaszëbsczi lëteraturze ùtopijnò sztlistika, sparlãczenië mòtiwów political fiction z mitologicznyma i symbolicznyma, przëwòliwanië cytatów z jinszych òbrëmiów kùnsztu (np. tekstów spiewów) i z dzysdniowëch mediów (np. ze spòlëzno-

wëch pòrtalów), weristiczné, nôtëralisticzné, a nawetka turpisticzné òrtë òpisënkù przedstòwionégò swiata, pòkazywanié sprów donąd nieprzëtomnëch abò wnet nieprzëtomnëch w kaszëbskòjãzëkòwi lëteraturze, np. seksualnégò żëcégò z jegò wszelejaczima òrtama i ùjimniãcama.

Wòrt dodac, że Jabłońszi kònsëkwentno, jistno jak Jón Drzëdzdżón, wëzwëskiwò w swòjich dokazach nordowã òdmianã kaszëbszczégò jãzëka, òsoblëwie rëbacczé gwarë, mającë przez to ùdzël w ùchòwaniu tëch dżinacëch òdmianów kaszëbiznë z jich specjalistyczną słowizną nazëwającã zachë i zajimniãca tész ju jidacë w zabët.

Jakno nòlëznicë kapitulë KLN òsoblëwie dzys chcemë achtnac jegò prozatorszczé ùsòdzczi, wòrt równak dodac, że Artur Jabłońszi je tész pòetã, àùtorã albùmów i prowadników, biografã, repòrtërã czë esejistã, a tész dejologã kaszëbszci nòrodný rësnotë, chtëren swòj pòzdrzatk na kaszëbszczé sprawë przedstawił tak w lëteracczych dokazach, jak m.jin. w pùblikacje Kaszubi. Wspólnota narodowa.

Òdbierającë Kaszëbską Lëterackã Nòdgradã, nordowi pisòrz dzàkówòł przede wszëtczim swòji matce za ùrodzenié, wprowadzenié w swiat kaszëbszci kùlturë i bëcé òb całë żëcé jegò „kaszëbsczim słowarzã”.

Òkróm nòdgradë dlò kaszëbszczégò ùtwòrcë, òb czas ùroczenië bëłë tész wrãczonë Pòmòrszczé

Lëteracczé Nòdgradë „Wiater òd mòrza”. Lëterackã Ksążkã Rokù òstała Przechodząc przez próg, zagwiżdżë Wiktorii Biezuńszi (nominowónë bëłë jesz: *To jest fajka*. Wiersze z lat 1999–2020 Tadeùsza Dąbrowszczégò, *Chodź ze mnã* Łukasza Òbitowsczczégò i *Niepowinność* Pawła Radzyszewsczczégò), a Pòmòrską Ksążkã Rokù *Na oczach wszystkich*. Historia przypadku polskiego Fritzla Katarzënë Włódkòwsczi (nominacje: Waldémòr Czachùr, Peter Oliver Loew, *Nigdy więcej wojny*. 1 września w kulturze pamięci Polski i Niemiec w latach 1945–1989, Grégór Piątek, *Gdynia obiecana: miasto, modernizm, modernizacja 1920–1939*, Dobromiła Rzëskò-Laùba, *Zbiory artystyczne polskich ziemian na Pomorzu Nadwiślańskim od końca XVIII wieku po czasy dzisiejsze*).

Wëprzëdniënié za całosc ùtwòrczi robòtë dostòł Mieczëslów Abramòwicz, a Nòdgradã Czëtińców – *Niepowinność* Pawła Radzyszewsczczégò.

Òbsãdzëcelama Pòmòrszich Lëteracczych Nòdgradów bëłë: Zbignięw Majchrowszci, Édmund Kizik, Elżbiëta Pàkała, Katarzëna Szalewskò i Władisłòw Zawistowszci. Fùndatorã PLN i KLN je Samòrząd Pòmòrszczégò Wòjewództwa, òperatorã KLN – Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszci Pismieniznë i Mùzyczci we Wejrowie, a PLN – Wòjewództkò i Miastowò Pùblicznò Biblioteka m. Josepha Conrada Kòrzeniowszczégò we Gduńsku.

DM



Òdj. Marcin Józefowicz / UMWP



Zéńdzenié ze S. Bronkã

GÒSPÒDARKA, KÙLTURA I ÛCZBA

Kaszëbskô edukacjô, kònkùrsë, mùzyka i ùdzél pòdjimców w piastowaniu naji kùlturë i najégò jãzëka – to nôwòżniészé témë warkòwniów dlô piszącëch pò kaszëbskù, jaczé bëłë w dniach 28–29 rujana w gminie Serakòjce.

Westrzód ùczãstników gòrã mielë młodi lédze z kòscerszczégò Òglowòsztòlcacégò Liceùm, Kaszëbszczégò Òglowòsztòlcacégò Liceùm w Brusach i serakòjsczych strzédnëch szkòłòw. Wespół z kaszëbsczima gazétnikama, ùtwòrcama i szkòlnyma zaczãlë òni „kaszëbsczi weekend” òd zéńdzeniò z przedstòwcama firmë BAT. Pòtkelë sã z ji wespółmiéwcã Tadeùszã Bigùsã, chtëren czerëje BAT-ã ze swòjim bracyńã Andrzejã, i jich dwùma pòsobnikama – Szëmòńã (sëńã Tadeùsza) i Tadeùszã (sëńã Andrzeja). Bëła leżnosc do òbzéraniò centralë pòdjimiznë w Serakòjcach i pòslëchaniò ò tim, jak wëdzrzi wspiarcé firmë dlô wszelejaczich wëdòwiznów, wëdarzeniów, kònkùrsów i jinëch kaszëbszczich sprów. Bigùsowie òpòwiòdelë téż ò charitatiwnym dzejanim dlô dzecy, starszich lédzy i cerpiącëch na skùtk rozmajitëch żëcowëch tragediów.

Wiele pitaniów tikało sã przejmniãcò firmë przez nowé pòkòlenië gwòscëcelów, a òsobliwie promòwónëch przez niã wòrtnotów i wspiéraniégò kaszëbsczi kùlturë. Szëmón i Tadeùsz zagwësniwelë, że òstelë wëchòwóny w ùwòzaniu dlô kaszëbiznë, robòcòscë i wrzlëwòcë dlô jinëch, co mdze brzadowało cygnieniem dali robòtë swòjich tatków nié leno òd stronë gòspòdarczégò rozwiu, ale téż spòlëznowégò zaangażowaniò. Wicy ò tim pòtkanim mòżeta przeczëtac na str. 16–18.

Pòsobnym pùnkta warkòwniów dlô piszącëch pò kaszëbskù bëło pòtkanié ze Sławòmira Bronkã,

wókalistã kòntratenorã i dirigentã, chtëren znóny je na Kaszëbach przédno z prowadzeniò Kameralnégò Chùru Discantus. Bronk òpòwièdzòł ò swòji mùzyczny i kaszëbsczi drodze, zaczekawienim, jaczé westrzód pòlszczich mùzyków bùdzy naja mùzyka – tak ta lédowò, jak i nowò twòronò. Wiele bëło téż gòdczi ò chùrze Discantus, wëdónëch przez niégò platach, wòznëch kòncertach i lëdzach, chtëry w nim spiéwają. Czile bëlnëch dokazów w wëkònanim chùru dało czëc òb czas pòtkaniò. Na kùńc pòjawiłë sã pitania do Sławòmira Bronka ò pùstonocné piesnie, jaczé spisywòł i òbròbiòł razã z ks. prof. Janã Perszonã.

Ò wëdarzeniach zwiãzónëch z promòwaniem i rozkòscérzaniem kùlturë (nié blòs kaszëbsczi) òpòwièdzała direktorka Gminowégò Òstrzòdka Kùlturë w Serakòjcach Judita Kroskòwskò. Kòrbiła ò kòncertach, festiwalach i przezérkach òrganizowónëch w całi gminie, a nôwicy ò codniowi robòcë w GÒK-ù i pòjedynczëch sekcjach, jaczych wikszosc je zrzeszonò z mùzykã. W òstrzòdkù wiele je téż robioné dlô zmòczeniò karnów kòlãdników, jaczych w gminie Serakòjce je wiele. Bëłë téż wspòminczi ò dównëch przezérkach nëch karnów z całëch Kaszëb i Przezérkù Szkòłowëch Teatrów „Kaszëbskò Bina”.

Ûczãstnicë warkòwniów òbezdrzelë téż stójny wëstòwk prezentowóny w sedzbie GÒK-ù. Jegò zòczãtci sã zrzeszoné z 119 ekspònatama przekòzóny-



Młodzieżna z ÒL w Kòscérznie i KÒL w Brusach

ma w 1993 rokù. Òd te czasu ta lëczba baro mòcno ùrosła, a zwiedzający mògą pòznac historiã gbùrzeniò i òbrzãdów a téż codniowé żécé w òkòlim Serakòjc kòl 100 lat dowsładë.

Wòzną pòstacą dlò kaszëbsczi edukacji w nëch stronach (i na całëch Kaszëbach) je Danuta Pioch, dobiwcza nòdgradë „Bëlly Szkòlny” za rok 2022, chtërna òd wiele lat ùczy tak dzecë, jak i dozdrzeniałëch. Je òna téż direktorką Spòdleczy Szkołë w Mòjszu, w jaci pòtkala sã z ùczãstnikama warkòwniów. Òpòwiòdała ò tim, jak wëdzrzi robòtã szkòlnëch kaszëbszczégò jãzëka, pòdczorchiwajęcë, że muszã òni pòznac wiele òbrëmiów wiédzë:

– Fizyk muszi dobrze fizykã znac, chemik – chemiã, szkòlny òd rechùnków – rechùnczi, a szkòlny òd kaszëbszczégò: geògrafia, lëteraturã, rodã, mùzykã, rozmajitë kuńszta. Do te muszi bëc prowadnikã, rozmieć organizowac wanodzi.

Jedną z wòzniészich znanków szkòlnégò kaszëbszczégò jãzëka, a mòże nawetka nówòzniészã, Danuta Pioch widzy w żecym kaszëbizną kòždégò dnia.

– Żelë szkòlny sòm je pòdskacony kaszëbizną, to dzecë téż to czedës òd niégò przejiemnã – pòdczorchiwala.

Na zakùnczenië zéńdzeniò ùczãstnicë warkòwniów zwiedzëlë jész szkòlã w Mòjszu i doznelë sã ò redotach i jiwrach zrzeszonëch z ji fùnksnérowaniem.

Wòżnym dzělã pòtkaniów dlò piszącëch pò kaszëbskù je wiedno dzelenie sã wiadłama ò tim, co jich ùczãstnicë robilë w slédnym czasie (je wiedzec w kaszëbskich sprawach). Młodzieżna kòrbiła ò ùczbach, wanogach, kònkùrsach, czëtónëch ksążkach i granim w bùczkã, a gazétnicë i szkòlny ò wszelejaczich pòdjimiznach i planach. Robòtnik Bióra Ògłowégò Zarządu Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò Paweł Wicińszci òpòwiédzòl téż ò wëdarzeniach i ksążkach rëchtowónëch przez KPZ.

Slédnym pùntkã bëło zwiedzanie wòżnëch mòłów w Serakòjcach, w tim òbzëranie pòmnika na tczã



Kaszëbizną w Serakòjcach je widzec we wiele mòlach

Warkòwnie dlò piszącëch pò kaszëbskù, jaczë bëłë w dniach 28–29 rujana w gminie Serakòjce, ùdëtkòwiło Minysterstwò Bënowëch Sprów i Administracji.

ks. Bernata Sëchtë, chtëren ùrodzyl sã w pòblësczim Pùzdrowie.

Òrganizatorã warkòwniów dlò piszącëch pò kaszëbskù bëł miesącëk „Pomerania”.

DARK MAJKÒWSCZI



Marta Osińska z jedną ze swych prac. Fot. archiwum Marty Osińskiej

GRANICA

Marta – etnodesignerka kaszubska. Na kanałach społecznościowych jej twórczość odnajdziemy na profilu Kaszëbsczi Kùnszt, gdzie prezentuje od przeszło roku swoje prace z całym bogactwem różnych szkół haftu kaszubskiego w nowoczesnej odsłonie. Jej twórczość została doceniona w ostatnim czasie tytułem Ambasadorki Kultury Pomorza oraz wyróżnieniem „Jawor – u źródeł kultury” w dziedzinie rękodzieła i sztuki ludowej. Przeglądając wspomniany profil, nie znajdziemy zdjęć autorki, lecz tylko jej prac. Natrafimy ponadto na informację odnoszącą się do miejsca, z którym związana jest artystka. To Kościerzyna – urokliwe miasto kaszubskie położone w centrum regionu.

W ostatnim roku miałem kilkukrotny kontakt mailowy z właścicielką Kaszëbszczëgò Kùnsztu, korespondowaliśmy na tematy związane z szeroko pojętym wzornictwem i etnodesignem kaszubskim. Wielokrotnie zastanawiałem się, kim jest. Wcześniej nie była znana w środowisku kaszubskich etnodesignerów i twórców ludowych.

Jakiś czas temu, kiedy byłem na Światowym Zjeździe Kaszubów w Kartuzach, przedstawiła mnie Marcie Karolina Stankowska (profil na FB Kaszubska Influencerka), która tego dnia występowała na jazzowej scenie. Po pewnym czasie pozostaliśmy z Martą sami, a rozmowa była tak interesująca, że spędziliśmy

w Kartuzach czas do późnego wieczora, rozstając się w pewnym niedosycie.

MARTA

Pochodzi z kaszubskiej rodziny – urodziła się w Kościerzynie. Gdy miała dwa lata, wyemigrowała ze swymi rodzicami do Niemiec. Najpierw mieszkała w Mannheim (w Badenii-Wirtembergii), a później w Kolonii (w Nadrenii Północnej-Westfalii). Tam skończyła szkołę podstawową, średnią i przyszedł czas na studia wyższe w Siegen (w Nadrenii Północnej-Westfalii) z zakresu sztuk pięknych, religii chrześcijańskiej i wychowania fizycznego.

Od dekady jest nauczycielką w niemieckiej szkole średniej – jej specjalizacja to plastyka, religia/etyka i wychowanie fizyczne. Zestaw przedmiotów może dziwić, ale w tamtejszej edukacji to normalna praktyka – nauczyciele uczą kilku przedmiotów, czasem mało do siebie zbliżonych tematycznie. Edukacyjne dziedziny Marty są mocno związane z jej zainteresowaniami. Od dawna jej wielką pasją to szeroko pojęta sztuka plastyczna oraz sport – jest trenerką gimnastyki artystycznej, a dodatkowo ćwiczy na siłowni i pływa. O tych dziedzinach przypomina jej szczupła sylwetka. Jej uroda nie jest typowo kaszubska. W rozmowie wspomina, że w Niemczech często jest definiowana z wyglądu jako Turczynka albo mieszkanka południowych państw europejskich. Od przeszło trzydziestu lat mieszka w Niemczech, ale w każdej wolnej chwili jest na Pomorzu, głównie w Kościerzynie, a czasem także w Chełmnie, gdzie ma pozostałą część rodziny.

Słyszac za pierwszym razem o Kościerzynie, w głębi duszy uśmiecham się. Stamtąd pochodziła dawno temu moja rodzina. Mam ogromny sentyment do tego miasta i bardzo lubię to miejsce. Okazuje się, że lubimy. Sporo rozmawiamy o Kościerzynie. Marta mówi o niej, jakby od dekad była jej mieszkanką. W późniejszym czasie spotykamy się kilkakrotnie w tym mieście, przesiadujemy na tamtejszym rynku, ale także wędrujemy urokliwymi uliczkami. Wszędzie kaszubskie tropy – Remus, Aleksander Majkowski, ks. Leon Heyke, ich pomniki, wizerunki, miejsca z nimi związane... Jesteśmy u siebie. Tak odczuwamy.

Zanim została nauczycielką, miała się wielu różnych zajęć – pracowała w mediach, startowała w telewizyjnym programie modowym Heidi Klum i sporo pozowała jako modelka w czasach studenckich. Wspomina, że z jednej strony było to doświadczenie, a z drugiej świat mody nie przypadł jej do gustu, twierdzi, że to nie jest jej przestrzeń.

TOŻSAMOŚĆ

W naszych rozmowach wielokrotnie powraca temat tożsamości. Kim jest? Odpowiada stanowczo: „Jestem Kaszubką i Polką”. Mimo że świetnie mówi po niemiecku i uczy w tamtejszej szkole średniej, rdzenni mieszkańcy kraju za Odrą nie definiują jej jako Niemki. Jaka jest tego przyczyna? Marta sama często podkreśla, że nie jest Niemką – jest jednak Kaszubką i Polką – i taki przekaz zna także jej otoczenie w Niemczech.

Mimo że kilka miesięcy w ciągu każdego roku spędza na Pomorzu, zastanawiam się, czy rozumie tę krainę. W naszych rozmowach wielokrotnie uzmyslam sobie, że jest to niełatwe zadanie. Marta w pewien sposób uczy się Kaszub. To proces, który trwa, a ona chce go kontynuować i iść tą drogą poznania – dalej i dalej. To poznanie ma różne odcienie – i jest powiązane z mieszkańcami Kaszub oraz ich kulturą materialną i duchową, która nie jest przecież stała, lecz ewoluuje. Docelowo chciałaby powrócić na Ka-



Artystka ludowa czy etnodesignerka?
Fot. archiwum Marty Osińskiej

szuby, kilka lat temu kupiła działkę w okolicy Kościerzyny, gdzie ma stanąć jej dom. W naszych rozmowach zastanawia się wielokrotnie, kiedy to nastąpi. Wraca tutaj w każdej wolnej chwili. Czini tak od dekad, ale podkreśla, że od lat nigdzie nie czuje się do końca u siebie – ani na Kaszubach, ani w Niemczech. Gdzie jest jej miejsce? Chce być na Kaszubach i od lat powraca tutaj. Temu wszystkiemu towarzyszy tęsknota wpisana prawie zawsze w życie emigranta.

Obserwując Martę, przypominam sobie Dagmarę, bohaterkę jednego z reportaży Edmunda Szczesiaka *Ten wspaniały, ten przeklęty dzień*, opisaną w zbiorze *Powtórka z miłości*. To historia niemieckiej dziewczynki porzuconej w 1945 roku przez rodziców i wychowywanej przez kaszubską rodzinę w Kościerzynie. Przypominam sobie ten ciekawy reportaż o odkrywaniu tożsamości i pytaniach stawianych sobie przez jego bohaterkę: „Kim jestem?”. Po latach, już jako dorosła kobieta, odnalazła z pomocą Czerwonego Krzyża swą biologiczną matkę w Niemczech. Spotkanie i przeprowadzka do Niemiec nie spełniły jednak jej oczekiwań i nie dały jednoznacznej odpowiedzi na nurtujące ją pytanie.

Czy podobnie nie jest z Martą? Wierzę, że odnajdzie w końcu swoje miejsce. Tego jej życzę wielokrotnie podczas wspólnych rozmów, które są pewnym uzupełnieniem naszej wiedzy i poznawaniem się. Marta wypytuje mnie o wiele kwestii kaszubskich, ja o różne zależności występujące w Niemczech. Ona od lat stara się zrozumieć Kaszuby, ja – Niemcy. Swoista droga poznania.

ETNODESIGN KASZUBSKI

Na studiach wyższych w zakresie sztuk pięknych Marta nie odnalazła tego, czego szukała. Wykładowcy często zarzucali jej, że przygotowane przez nią projekty są zbyt dekoracyjne. Bardzo dobrze wspomina za to zajęcia praktyczne związane ze spawaniem lub rzeźbieniem piłą. Jeśli chodzi o podstawę jej twórczości w dziedzinie kaszubskiego etnodesignu, mającego swe korzenie w tradycyjnej sztuce ludowej Kaszub, to niezwykle ważną postacią jest jej dziadek Antoni – 95-letni mieszkaniec Kościerzyny, twórca ludowy, a zawodowo przez przeszło 50 lat nauczyciel plastyki i zajęć praktyczno-technicznych. Marta wspomina, że dziadek bardzo mocno propagował w szkole wzornictwo kaszubskie, które pojawiał się za jego sprawą na wielu przedmiotach użytku codziennego. To od niego nauczyła się już jako dziecko podstaw kaszubskich wzorów ludowych. W jego kościerskim domu do dziś można znaleźć mnóstwo takich prac. Część z nich stworzyli dawni uczniowie. Marta wspomina, że jako dziecko uwielbiała je oglądać na strychu i w piwnicy, odkrywając przeszłość. Dziś sama zbiera różnego typu artefakty z wzornictwem kaszubskim i uważa, że właśnie od dziadka przejęła pasję do kaszubskiej sztuki ludowej. Mimo że jest absolwentką niemieckiego odpowiednika polskiej akademii sztuk pięknych, bardziej czuje się twórczynią ludową – właśnie z powodu bogactwa kulturowego, które przekazał jej dziadek.

Mówiąc o etnodesignie kaszubskim, wspomina, że poszukiwała w pewnym momencie swojej drogi twórczej – pewnego symbolu. Zastanawiała się, jak namalować Kaszuby, jak ukazać Kościerzynę za pomocą symboli. W czasie pandemii, kiedy poruszanie się było utrudnione, jej tęsknota za Kaszubami zaczęła narastać – pierwszy raz nie była tutaj przez dłuższy czas. To uczucie, a równocześnie strach o Kaszuby i Polskę powróciły, gdy Rosja zaatakowała Ukrainę w lutym 2022 roku – wówczas wzmogło się u niej emocjonalne zapotrzebowanie związane z kaszubską częścią twórczości. Twierdzi, że często zazdrościła innym regionom Polski i świata charakterystycznego wzornictwa, ale z drugiej czuła się nasycona ornamentyką kaszubskiego haftu. Stąd narodziła się potrzeba stworzenia czegoś nowego. I tak zaczęły powstawać jej pierwsze projekty będące nowoczesnym ujęciem haftu kaszubskiego. Profil Kaszëbsczi Kunszt utworzyła 8 marca 2022 roku – w Dzień Kobiet. Nie czuje się etnodesignerką, bardziej artystką, która dotyka wielu dziedzin sztuki – maluje w różnych technikach, zajmuje się grafiką komputerową, wypala i ozdabia stare przedmioty. Twierdzi, że to, co prezentuje na wspomnianym profilu, jest w pewnym sensie potwierdzeniem rozwoju jej kaszubskiej tożsamości. Kaszubską sztukę stara się widzieć nie tylko poprzez etnodesign, ale wiele innych dziedzin, które ewoluują na zasadzie pewnego procesu. Jeśli chodzi o wzornictwo haftu kaszubskiego, najbardziej ceni szkołę wdzydzką – odnosi ją do swego rejonu kościerskiego i nawiązuje do Izdydo-



Nasze pierwsze spotkanie na Zjeździe Kaszubów w Kartuzach w lipcu 2023 roku. Fot. archiwum Andrzeja Buslera

ry Gulgowskiej, która była przecież głównie malarką. Marta przypomina, że prace Gulgowskiej były bardzo zaawansowane i rozbudowane – trudne do zaprezentowania w hafciarstwie, a bardziej możliwe w malarstwie. Ta druga dziedzina jest bliższa Marcie. Rozwój haftu kaszubskiego na przestrzeni ostatniego wieku widzi jako proces, pod którym kryje się dużo składowych – nie tylko etnograficznych. Mówiąc o tym, nasza bohaterka zadaje pytanie: „Czy jestem Kaszubką z krwi i kości? Czasem się nad tym zastanawiam. Czy jestem artystką kaszubską? Tego jestem pewna. Tej sztuki potrzebuję do życia jak tlenu, ona pozwala mi na otwarcie nowych przestrzeni i szerszego widzenia. Przy tej twórczości czuję się spełniona”.

Tworząc, chce pokazać Kaszuby w nowy sposób. Martwi ją – jakże częsty – sztampowy i mało estetyczny sposób przedstawiania kaszubskiego wzornictwa. Jej marzeniem jest to, aby kaszubska sztuka przetrwała, ale też wciąż ewoluowała. Szuka inspiracji praktycznie wszędzie, ale z pewnością jej główne natchnienie to natura – tak silnie obecna w postaci różnych motywów we wzorach kaszubskich. Z rodzimych hafciarek ceni Inę Mach z Kaszub południowych, która jest według niej bardzo otwarta na rozwój, nie zamyka tej sztuki w sztywnych i konserwatywnych ramach.

Poza kontaktem ze sztuką stara się dużo czytać i słuchać audiobooków w języku kaszubskim i o Kaszubach. Wspomina, że gdy tworzy, to często towarzyszy jej powieść *Žěcé i przigòdë Remùsa* – twierdzi, że podobnie jak bohater książki Aleksandra Majkowskiego sporo wędrowała w życiu, poszukując. Bardzo lubi także czytać legendy i bajki kaszubskie oraz horrory. Stara się łączyć swą kaszubską twórczość z innymi wpływami w sztuce. Twierdzi, że nadaje to nową jakość.

Mówiąc o swoich zainteresowaniach, wspomina wielokrotnie, że jej największą pasją w życiu jest zbieranie wspomnień – Marta to dusza artystyczna. Poszukuje także urokliwych miejsc, gdzie stara się odnajdywać otwarty horyzont – dosłownie i w przenośni.

ANDRZEJ BUSLER



Dr Michał Hinc. Fot. Weronika Korthals-Tartas

WYZWAŃ JEST MNÓSTWO

Z dr. Michałem Hincem, dyrektorem Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, rozmawiamy o działalności oraz najbliższych planach prowadzonej przez niego instytucji, a także o książce *Historia Kaszubów na jeden wieczór*.

Jest pan dyrektorem wejherowskiego muzeum od 1 kwietnia. Zazwyczaj początkowe miesiące pracy są czasem na wdrożenie się w nowe obowiązki, ale w Muzeum dzieje się tak dużo, że chyba trudno o taki „luksus”.

Objęcie stanowiska dyrektora jednego z większych muzeów zajmujących się szeroko pojętą kaszubszczyzną to jest bez wątpienia skok na głęboką wodę. Wyzwań jest mnóstwo. Trzeba kontynuować wiele cennych inicjatyw, a są jeszcze tematy, które chcę jak najszybciej zrealizować. Jestem historykiem i dlatego myślę przede wszystkim o działaniach związanych z historią. Oczywiście nie oznacza to, że zaniedbamy inne obszary wpisane w nasz statut, zwłaszcza piśmiennictwo czy muzykę.

Które z wydarzeń zorganizowanych w pierwszych miesiącach pracy na stanowisku dyrektora były najbardziej wymagające?

Jednym z nich była Noc Muzeów, podczas której odwiedziło nas ponad dwa tysiące zwiedzających. Chcieliśmy, żeby była ona spójna z decyzją Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, które uchwaliło, że patronem bieżącego roku będzie Antoni Abraham. Opowiedzieliśmy o nim podczas tej imprezy poprzez odpowiednie stroje, wystawę czy warsztaty dla dzieci. Staraliśmy się w ten sposób opowiedzieć historię jego życia. Poza tym w tym roku minęło trzysta osiemdziesiąt lat od powołania Wejherowskiej Woli, czyli miejscowości, z której narodziło się Wejherowo. To zainspirowało nas, aby zacząć program edukacyjny „Wejherowo na kartach historii” związany z początkami tego miasta. Przypominamy ją poprzez wykłady, inscenizacje, promocje książek oraz „Opowieść o Kalwarii Wejherowskiej”, czyli wykłady, spotkania i promocje związane z dziejami grodu Wejhera. Historię można w Muzeum poznawać także za pomocą filmów. Przykładem jest choćby projekcja fil-



Laureaci XXIII Konkursu Literatury Kaszubskiej i o Kaszubach Costerina 2023. Od lewej: Mateusz Klebba, Mateusz Szuba, Adam Lubocki i Michał Hinc

mu *Jutro będzie padać* o skomplikowanych dziejach Kaszubów jako społeczności pogranicza w okresie dwudziestolecia międzywojennego i wojny. Cieszy się on niesłabnącą popularnością, więc w listopadzie organizujemy kolejny pokaz wraz z wprowadzającą prelekcją.

Ma pan już także doświadczenie w organizacji obchodów rocznicy Muzeum.

Tak. Instytucja ma już pięćdziesiąt pięć lat. Od strony organizacyjnej to było dla mnie największe wyzwanie w tym roku. Cieszę się, że uroczystość się udała, a jeszcze bardziej z tego, że z tej okazji stworzyliśmy specjalną wystawę poświęconą naszemu Muzeum. Serdecznie zachęcam do jej zwiedzania. Wydaliśmy również publikację okolicznościową, która stanowi kompendium wiedzy na temat Muzeum.

Pod koniec ubiegłego roku wydali państwo również inne kompendium, dotyczące historii całych Kaszub. Jest pan jej współautorem razem z dwoma pracownikami Muzeum: Adamem Lubockim i Mateuszem Szubą. Zatyłowaliście swoją publikację *Historia Kaszubów na jeden wieczór*. Tytuł chwytliwy, ale czy rzeczywiście da się poznać nasze dzieje w kilka godzin?

Na pewno nie da się tego zrobić dogłębnie. Można jednak na około stu stronach – książka liczy sto osiemdziesiąt stron, ale zawiera wiele ilustracji – podać podstawowe informacje o historii Kaszub. Niewątpliwie tytuł jest trochę komercyjny, ten wieczór powinien być raczej jesienny lub zimowy, bo letni jest zbyt krótki, ale można przeczytać naszą publikację w kilka godzin.

I w tym krótkim czasie czytelnik pozna naszą historię?

Zadanie było trudne. Jesteśmy naukowcami, piszemy na co dzień w sposób naukowy, a chcieliśmy stworzyć tekst łatwiejszy do przyswojenia dla czytelników, popularnonaukowy. Jest to bardziej historia procesów niż osób, które kreowały nasze dzieje, choć oczywiście najważniejsze postaci zostały opisane. Czy udało się nam w tak niewielkiej publikacji zawrzeć skomplikowaną historię Kaszubów, to już zostawiamy ocenie czytelników. Na pewno jest to przykład tego, że nasze

Muzeum, będące przecież depozytariuszem intelektualnej spuścizny profesora Gerarda Labudy, dba o upowszechnianie naszych dziejów.

Jakie były wasze założenia podczas tworzenia tej publikacji?

Pracując nad książką, kierowaliśmy się przesłaniem Gerarda Labudy, że Kaszubi muszą być upodmiotowieni w publikacjach historycznych. Zależało nam również na tym, żeby dotrzeć nie tylko do wąskiego grona badaczy, ale do jak najszerszego kręgu czytelników, też tych spoza Kaszub, aby mogli zrozumieć naszą trudną historię. Dodam, że nie jest to prosta kompilacja tego, co dotąd napisano. Każdy z nas prowadził własne badania naukowe, aby na nowo, operując również nieznany dotąd faktami czy ciekawostkami, zainteresować czytelników.

Wróćmy jeszcze do działalności Muzeum, które przecież nie zajmuje się tylko historią.

Zacząłem od historii, bo jest mi do niej prywatnie najbliżej, ale oczywiście to nie znaczy, że będę zaniedbywał inne obszary działalności, jak piśmiennictwo czy muzyka. Nadal będą się odbywać „Spotkania z muzyką Kaszub”, których popularność nie słabnie. Zajęcia muzyczne są w naszym programie edukacyjnym, niektóre zespoły i chóry związane z kaszubszczyzną odbywają u nas próby lub mają swoje siedziby, na przykład Towarzystwo Śpiewacze imienia Jana Trepczyka. Jeśli chodzi o język kaszubski, to warto wspomnieć przede wszystkim o licznych konkursach, zwłaszcza Ogólnopolskim Konkursie Literackim imienia Jana Drzeżdżona czy Métrze Bělnégò Cžetaniò. Cieszę się bardzo, że nasi pracownicy są członkami Rady Języka Kaszubskiego i jako jurorzy w konkursach odbywających się w różnych miejscach Kaszub mają wpływ na pielęgnowanie i kształtowanie kaszubszczyzny. Dodam jeszcze, że Paulina Węsierska tworzy program *Jāzēkòwé krātē-wātē* adresowany do osób, które chcą polepszyć swoją znajomość języka kaszubskiego, poprawić dykcję, a przy okazji świetnie się bawić. Nasze muzeum bierze też udział jako partner merytoryczny w powstawaniu gry komputerowej *Lochy*



bursztynowego gryfa, opartej na kaszubskiej demonologii. Scenariusz stworzył Roman Drzeżdżon, Paulina Węsierska tłumaczy dialogi i nazwy przedmiotów na kaszubski, a twórcą gry jest Tomasz Rożyński. Dzięki tej grze nasza kultura dociera do ludzi na całym świecie. *Lochy* zdobywają różne nagrody, ostatnio między innymi w Tajwanie.

Muzeum w ostatnich latach bardzo chętnie współpracowało z licznymi instytucjami i stowarzyszeniami zajmującymi się kulturą kaszubską. Czy zamierza pan kontynuować te działania?

Oczywiście, chcę rozwijać dobrą i konstruktywną współpracę. Chcę tu podziękować za jej nawiązywanie poprzedniemu dyrektorowi Tomaszowi Fopkemu oraz innym poprzednikom. Zbudowali oni solidny fundament, który dzisiaj ułatwia mi pracę. Bardzo dużo współdziałamy choćby z innymi muzeami: Muzeum Kaszubskim w Kartuzach, Muzeum Ziemi Puckiej czy Muzeum Zachodniokaszubskim w Bytowie. Ważna jest dla nas współpraca z Radą Języka Kaszubskiego, odbywają się u nas jej obrady. Przyjeżdżają także studenci etnofilologii kaszubskiej, którzy mają wykłady nie tylko w siedzibie Uniwersytetu Gdańskiego, ale również i u nas. To dla nas ważne, bo stajemy się w ten sposób przetrześnią do rozwoju języka kaszubskiego.

A co muzeum planuje na kolejny rok?

W przyszłym roku mija sto lat od wybuchu wielkiego konfliktu, zwanego wówczas wielką wojną, a dzisiaj pierwszą wojną światową. Przygotowujemy wystawę o historii tego wydarzenia. Wydaje mi się, że na Kaszubach mówimy o tym za mało, a przecież była to tragedia dla wielu naszych rodaków. Działania wojenne nie miały miejsca na Kaszubach, ale sami Kaszubi musieli przelewać krew w obronie interesów niemieckiego cesarza z dynastii Hohenzollernów. Na wystawie chcemy opowiedzieć o frontowej, okopowej

niedoli, ale także o tym, jak trudne było wówczas codzienne życie w naszych stronach, z czego na przykład składały się wojenna kawa, wojenny chleb itd. Przesłaniem tej wystawy będą słowa Jana Karnowskiego, który sam trafił na front: *Przeklęta wojna i trzykroć przeklęta służba jej*. Wokół tego zdania o pacyfistycznym wydźwięku będziemy budować narrację. Planujemy również mnóstwo imprez towarzyszących, między innymi konferencje, pokazy grup rekonstrukcyjnych.

A na zakończenie pò kaszëbskù... Jak je z kaszëbizną direktora Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi?

Mùrzã rzec, że mòja kaszëbizna je përną òfiarą pòliticz i mësleniò w latach 90. XX wiekù. W szkòle sã nie gòdało pò kaszëbskù, szkòlny nie zachacelë, a nawet rzeklë czasã: „të doch ni mòżesz tak kaszëbic, bò sã

nie nauczisz dobrze pò pòlskù”. Taczi kaszëbszczi kòmpleks w nas rósł dłużej czas.

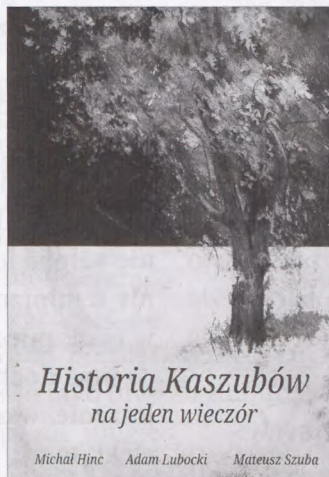
Chcemë rzeknąć, że jesce z Żelëstrzewa.

Jo, to je mòja tarczëzna, mój *Heimat*. W familii jò miòł bëlné kaszëbsczé tradicje. Mòja óma Bronisława Ròdtke wëszowała, wëròbiała lojfrë, nawet trafiła na starnë ksążczy Izabellë Trojanowszczi *Twórcy ludowi Kaszub*.

Mùszã tu dodac, że ji lojfrë – farwné kaszëbsczé wëscélòczy – jesmë widzelë m.jin. doma kòl familie Źrszulë i Jana Drzeżdżonów. Służą wastnie Źrszulë do dzysò.

To pròwda. Mògã sã pòchwalëc, że óma nauczelã téz mië përną robieniò nëch lojfrów. A wrócającë do pitaniò ò kaszëbiznã – òna je dalek òd te, jak jò bë chòł jã znac i jak znaje jã wikszość kaszëbszczich dzejarzów, ale próbujã, móm starã gadac pò kaszëbskù òb czas niejednëch wëdarzeniów w mùzeùm i móm nòdzejã, że bądze coròz lepi.

ROZMAWIAŁ DARIUSZ MAJKOWSKI





FEMINIZM? BIAŁCZI, CHCEMĚ ZACZAĆ ÒD SE!

„Ôstawi to, białkò, jò to zrobiã”. Chtërna nie czëła tëch słowów òd chłopã, òjca, bracyne czë drëcha, tej chce pierszò rzëcëc kamã. Robi to waju nerwës? Mie téż! Le czë më, białczi, nie jesmë taczé same?

„Jò to zrobiã za ce” czãsto pò pròwdze òznacziwò „jò to zrobiã lepi”. Czej bë chcòł glãbi ò tim pòmëslëc, tej jeżlë to më, białczi, jesmë àutorkama tëch słowów, tej nama blós sã zdówò, że më to zrobimë lepi. Czãsto zdarziwò sã, że nie chcemë dac szansë chłopóm, bò... Në, prawie, bò co? Bò tak jesmë naùczoné? Bò chcemë, żebë cos bëło chùtkò a gwës bëlno zrobioné? Dlôcze tak czãsto nie chcemë zaùfac jinszim? A tim barzi jeżlë jesmë białkã, tej nie jesmë w sztãdze zaùfac chłopóm, a w drëgã starnã?

CHTO MÒŻE BÈC FEMINISTÀ/FEMINISTKÀ?

Wòrt je pierwi spëtac, czym tak ògłowò je feminizm? È chto je, è mòże bëc feministà a feministkà? Feminizm to pòdlug słowòrza cëżëch słowów: *Rësznota, jakò mò dążëc do spòlëznówégò a prawnégò równégò traktowaniò białków*. Jò bãdã miec starã nie pisac emòcjonalno ò tim, jaczi je szëk feminiznë w dzysniowëch czasach. W czasach, czej mòglòbë sã wëdawac, że kòżden mò taczé same prawa w spòlëznie, a przede wszëtczim te prawa zagwëśniwò pòlskò Kònstytucjò.

Wròcającë do definicje feminiznë, jidze ò to, żebë białczi miałë taczé same, jistné, prawa jak chłopì. Tuwò nick nie je ò tim, że blós białczi mògã bëc feministkama. Dlôcze tej wcyg widzã zaskòczenië w òczach lëdzy, czej jaczis chłop rzeknie, że je feministà? Doch to òznacziwò, że òn je dzëlã ti rësznotë, co chce równégò traktowaniò białków. A w drëgã starnã, w mòjim

òdczëcym, chłop, chtëren nie je feministà, nie chce równégò traktowaniò białków... Prosté.

Nót je zmienic mëszenië sprzed wicy jak sto lat. Białczi ni mùszã znówù same biòtkòwac ò swòje prawa (abstrahującë òd tegò, że ògłowò mùszã ò to biòtkòwac...). Jo, sto lat nazòd nama samim sã ùdało, nimò wiele przeszkòd òd starnë chłopów. Le czë terò nie bëlobë lepi, czejbë chłopì stanãlë pò starnie feminiznë i chcelë razã z białkama, rãka w rãkã, miec starã ò to, żebë białczi miałë to, co jima doch zagwëśniwò prawò na papiorze? Jidzenië wszëtczich razã gwës przëniosłòbë efekt taczë, że definicjã feminiznë mòglëbë jesmë szëkac w słowòrzu archaizmów. Prosto wszëtccë mielëbë równé prawa è nìcht ni mùszòlbë biòtkòwac ò jich respektowanië. Tej dlôcze tak wiele lëdzy wstidzy sã bëc feministà/feministkà? Dlôcze tak mało chłopów przëznòwò sã do bëcégò feministà?

JÒ TO ZROBIÀ LEPI

Mòżno pòmëslëc, że chłopóm òstało we krwie, że białka mò bëc doma, zajimac sã dzecama a też za baro nie wtrącëwac sã w sprawë gòspòdarczë, pòliticzë czë dëtków. Jò z żòlã widzã, że chłopów, chtërny tak mëszył, wcyg nie felëje. Na szczescie w mòim òkòlim je jich mni òd tëch, co wspierają białczi, chcã jich równégò traktowaniò è... nie przeszkadzywają jim w ti biòtce. Nie przeszkadzywają – to je słowò-klucz. Téż czynno nie pòmògają. To je ta, mòjim zdaniem,

nôwikszo grëpa chłopów. Òni są w związkach z feministkama, zgadzywają sã z nima, ale żebë sami mielë zrobic cos w czerënkù likwidacje dyskryminacje, to tak nie za baro. „Jô ce, białkò, zawiozã na protest i zamóntëjã czij do transparentu. Doch pòmógóm”.

Jo, są téż chłop, chtërny w swòjich firmach nie zgadzywają sã na przëmiôr na jinsze wënadgradzenié za robòtã blós z pòzdratkù na to, czë to chłop, czë białka. Abò tacz, co òrganizëją protestë a glosno krziczã ò tim, że „ani jedny wicy”. I tuwò znowù, mòjim zdaniem, wcyg jich je za mało, żebë cos dobëc. Mùszi tëch chłopów-dzejarzów bëc wicy, ale jak jich przekònac do bëcëgò feministama? Jô móm sã głãbòk zastanowioné na tã témã. Wëdówò mie sã, że wiém, gdzie je tòczel.

W NAS, BIAŁKACH

Më, dzëwczãta, doch zrobimë to lepi. Chto lepi òd nas bãdże biòtkòwac? Chto lepi òd nas bãdże pilowac równëgò traktowaniô? Në, doch nie chłop. Czãsto nie pòzwòliwómë chłopóm dzejac, a òni ju równo czãsto òdpùszcziwają.

Tòczel nie zaczinò sã na spòdlim ògłowòkrajowëch protestów czë biòtkòwaniô ò respektowanié prawa. Chcemë zazdrzec do najich chëczów. Chto nôlepi ùwarzi pòłnié? Chto nôchùdzy ògarnie kùpianié? Jô takò prawie jem. Kòl mie doma nicht lepi nie ùmëjë

òknów òd mie. Wcyg stòwómë przed wëbiorã midzë „bëlno zrobioné” a „zrobioné nie tak, czëj më bë jesmë to zrobiłë”. Në, tej dlòczë chcemë òd chłopów, żebë bëłë feministama, czëj nie dówómë jima przëmiôrow równëgò traktowaniô?

CHŁOPI, DO BIÒTCZI!

Białczy, chcemë tej w ti biòtce zacząc òd se. Jeżlë je tak, że nie chcemë, cobë nasz òjc, chłop, bracy, syn cos zrobił blós dlòte, że podług nas, më to zrobimë lepi, tej jô gòdóm: STOP! To je taczë samò traktowanié chłopów, jak nas traktowalë wicy jak sto lat nazòd. Chłopi mëslelë, że to òni lepi bãdã rzãdzëc, robic, ùczëc ëtp. To je „błãdné kòło dyskryminacje”, z jaczëgò, jeżlë nie wiëndzemë, nigdë feminizna nie bãdże zabëtim słowã.

Nie chcemë bëc jak Barbie w filmie ò tim samim titlu, gdzie blós òna, jakò białka, mògła ùretac swiat. Ken, jaczi pòdstãpã ji towarzil, wnetkã wszëtckò znikwil, chcãcë wprowadzëc patriariat w swòjim swiece. Ken ni mógł bëc tim, kim chce, w swiece Barbie, gdzie kòzdò mògła bëc, jakò chce. To nie je dobrò stëgna.

Òd dzysò apelëjã, żebë miec starã bëc dlò se sprawiedlëwima, dawac szansã na zrobienié czegòs i ùczëc... sã òd jinszych. A przede wszëtczim ùczëc sã ò sobie òd swòjich nôblëższych.

NATALA KŁOPÒTK-GŁÓWCZEWSKÒ (Z LANDOWSZCICH)

Pomorskie Centrum Edukacji
Nauczycieli w Gdańsku



Instytucja Samorządu
Województwa Pomorskiego

SZKOLENIE Z CYKLU:
WARKOWNIÓ KASZĘBISTÉ. ROZSKACÉNCZI W PCEN-IE

KREATYWNIE I PRAKTYCZNIE
NA LEKCJACH JĘZYKA
KASZUBSKIEGO.

TEATR OBRAZKOWY
KAMISHIBAI

PROWADZĄCA SZKOLENIE

Magdalena Buda

DATA 27 listopada 2023 r.

GODZINA od 16.00 do 19.00

MIEJSCE I Liceum Ogólnokształcące im. H. Derdowskiego
ul. Klasztorna 4, Kartuzy

REJESTRACJA www.pcen.gda.pl





Od lewi: Szëmón Bigùs, Tadeùsz Bigùs i Dark Majkówsczi

Ò KASZÈBIZNIE NIE ZABADZEMÈ

28 rujana òb czas warkòwniów dlò piszącèch pò kaszèbskù, jaczé bëłë w gminie Serakòjcze, më sã pòtkelë z jednym z prezesów pòdjimiznë BAT Tadeùszã Bigùsã (prowadzy firmã razã ze swòjim bracynã Andrzejã) i dwùma przinòdnyma miéwcamã: Szëmònã (sënã Tadeùsza) i Tadeùszã (sënã Andrzeja). Hewò wëjimczy kòrbiònczi z nima w sedzbie BAT-u.

„Pomerania”: BAT je dzysò znóny wnet na całim Pòmòrzm. Jak wasza pòdjimizna wëdzdrzi w lëczbach?

Tadeùsz Bigùs (starszi): Mómë 14 òddzélów i dwa krómë „Mrówka”. Firma mò 32 i pól rokù. Rozwij firmë je systematiczny. Më zaczãlë òd zera, a miesąc temù robòtników bëło ju wicy jak 500. W swòji branżë – handlowò-ùslëgòwi – jesmë liczącym sã pòdmiotã na Pòmòrzu.

„Pomerania”: Czãsto je czëc, że w waji branżë je terò cãzczi czas. Przinòdny włòścëcele wiedzą, jak so z tim dac radã?

Tadeùsz Bigùs (młodszi): Ni mòzëmë nick zrobic z tim, co sã dzeje na globalnym rënkù, ale wiedno mòzëmë sã dopasowac do tegò, co je ù naju, lokalno. Pòmësłów rozwójowëch mómë dosc wiele. Niejedne czekają w szafach na kãsk lepsze czasë. Jeżlë ùdò sã je wprowadzëc, bądã miałë dlò BAT-u wiòldzé znaczenië. Chcemë zwikszyćwac lëczbã najich òddzélów i „Mrówków” (na dzysò mómë dwie: w Serakòjcach i w Zblewie, dwie sã w baro kònkretnëch planach: jedna je ju zaprojektowónò, a projekt drëdzi prawie pòwstówò). Dërch mëslimë ò rozwoju, bò to, co tata ze strijã wërobilë przez te wnet 33 lata, ni mòże ùmrzëc. Żebë to sã ùdało, wòzny sã lëdze, dlòte baro mòcno inwestëjemë w rozwij naszi kadrë. Chcemë miec mòc-

nã „załogã” i ni mòzëmë na ni òszczãdzac. Szkòlenia kòsztają nas rok w rok setczy tësacy zlotëch, ale wiëmë, że to sã nama wrócy.

Szëmón Bigùs: Më mielë òb rok 40 tematów szkòleniów, 98 szkòleniowëch dni i 1070 certyfikatów.

„Pomerania”: Skòrno robi kòl waju wicy jak 500 lëdzy, zarządzanië nima wierã nie je prostë?

Tadeùsz Bigùs (młodszi): Jesz 10 lat temù, jak jò jachòł na jaczis òddzél, to znòł jem kòżdégò z miona i nòzwëska, ale terò czasã mùszã dlugò mëslëc, czë człowiek, jaczégò widzã, to je jaczis nowi pròcownik, czë mòże klijeñt.

BAT to je dzysò baro wiòlgò firma. W òkòlim ju nie òstało jich wiele z taczim kapitałã lokalnym. To ju sã leno pòjedinczné przykładë. Czãsto te wiksze firmë mają ju włòścëcelów za grãncã, sã wëkùpiónë przez swiatowé kòncernë.

„Pomerania”: Firma je wiòlgò, ale wcygje parlãczonò przede wszëtczim ze Serakòjcama i òkòlim.

Tadeùsz Bigùs (starszi): Wiëmë, że më stãdka wërosłë, stãdka wëszlë i tu sã rozwijómë. Szerzi jak 66 km òd Serakòjc më nie pùdzëmë...

Szëmón Bigùs (ze smiëchã): To wa tak gòdòta.

Tadeùsz Bigùs (starszi): To, że jesmë stãd, to je naje zòbòwiazanië, më czejëmë, że mùszimë òddawac tim lëdzóm, zgòdno z Ewanieliã: „kòmu wiãcy je dónë,

òd tegò wiący sã wëmógó”. Më to bierzemë literalno, że mùszimë wicy òd se dac jak np. naji direktór abò czerownik. Mómë wpisóné w głowach, że bë òddac jak nówicy lëdzóm w òkòlim, naji parafii, bò jesmë prak-tikùjącyma katolëkama, i kaszëbiznie.

„Pomerania”: Wiele lëdzy zapitónëch ò firmã, jakò nòbarzi promùje kaszëbiznã, wierã bë wëmieniło na pierszim placu prawie BAT.

Tadeùsz Bigùs (starszi): Òd pòczàtkù dzejaniò w [Kaszëbskò-Pòmòrsczim] Zrzeszenim, òd 1983 roku, jò robił wszëtkò, że bë mòje dzecë (a je jich szesc) gòdałë pò kaszëbskù midzë sobã i z nama. I to sã ùdało. Ale jò téż mùszòł òd tegò dozdrzeniec. Jò zaczął widzec, że mùszã ò to dbac, jak sã ùrodzëło trzecë dzeckò.

I tak jak w familii, téż w firmie sã gòdò pò kaszëbskù. Je tu wiele lëdzy, z jaczima jò bë ni mógł gadac pò pòlskù.

Szëmón Bigùs: Jò so téż nie wëòbròzóm, że bë jò włòzł òd firmë i rzekł pò pòlskù: „Cześć, tato”. Mie bë chëba zabë wëpadłë (smiëch).

Tadeùsz Bigùs (starszi): Më prosymë pròcowników, że bë òni do klijeńtów, co rozmiëją kaszëbsczë, gòdelë w tim jãzëkù. Wspierómë téż wëdówanië kaszëbszczich ksążków, platków, rozmajité kònkùrsë... To sã dzeje dërch. Na Gòdë wësëłómë z Andrzejã kòrtczy z żecz-bama pisónyma pò pòlskù i pò kaszëbskù.

Szëmón Bigùs: I òne jidã w całã Pòlskã. To je 1400 kòrtków, jaczé téż sã promòcjã kaszëbiznë.

„Pomerania”: Mòta téż ùdzël w przëbòczeniù pòstacji ks. Bernata Sëchtë.

Tadeùsz Bigùs (starszi): Më baro chcelë, że bë òn miòł swój pòmnik w Serakòjcach, bò doch pòchòdzy z ti gminë, z Pùzdrowa. A jesz do te gbùrstwò jegò starszich i najich miało wspólnã granicã, tej më sã jesz barzi czëjemë z nim zwiãzóny. I jesmë ród, że z naji inicjatiwë, zaczinając òd wëbòru placu, przez projekt i całownë finansowanië, w 2015 roku pòwstòł taczì pòmnik kòl kòscoła sw. Mòrcëna.

Wòznë je téż dlò naju, że bë ùpamiãtnic ksãdza Bernata Łosyńszëgò, zamòrdowónégò na pòczàtkù wòjnë, zasłużónégò dlò Kaszëb, a òsobliwie dlò najich strón. Dlòte jesmë ùfundowëlë jegò pòmnik, a tak pò pròwdze pòpiersë, jaczé òd 2018 roku stoi na pòstumencie w centrum Serakòjc.

„Pomerania”: Dzejòta téż charitatiwno...

Tadeùsz Bigùs (starszi): Më przëstapilë do fundacji Uśmiech Dziecka. W statuce jesmë wpisëlë trzë rzeczë, jaczé më chcelë wspierac: pòmòc w edukacji dzecy i młòdzëznë, służbã zdrowiò (przede wszëtczim naji òstrzòdk zdrowiò [w Serakòjcach]) i pòmòc w nieszczestlëwëch zdarzeniach.

Szëmón Bigùs: Na przikłòd, jak bëlë wiòldzé wiatrë, trãba pówietrznò, krótkò naju, to më zarò w nocë òtemklë magazynë i wëdowëlë to, co lëdzóm bëło pòtrzébnë.

Tadeùsz Bigùs (starszi): Më tej pòmòglë 16 se-dlëskóm. Latos w maju jesmë téż zrobilë dlò dzecy wiòldzi plac zabaw.



Tadeusz Bigùs, syn dzysdniowégò gwòscëcëla BAT-u Andrzejã

Szëmón Bigùs: Dostòwómë baro wiele prosbów ò pòmòc. Szkòlë brëkùją dëtków na rozmajité kònkùrsë, szòltësowie na imprezë wieszczë... Czãsto to sã tikò kaszëbszczich wëdarzeniów, ale téż spòrtowëch i jinëch. Doch dbanië ò kaszëbiznã nie pòlëgò leno na pisanim i gòdanim. Czasã wòrt téż pòmòc lëdzóm, że bë mòglë sã spòtkac i w cos zagrãc abò razã spãdzëc miło czas.

Tadeùsz Bigùs (starszi): Współfinansëjemë téż spòrtowi klub BAT Serakòjce. Mò òn wiele dobëców. To téż je promòcjò naji gminë i firmë, ale nówòznieszë je dlò nas to, że wiący jak 270 lëdzy czwiczì w tim klubie, a z tegò dwasta to sã dzecë i młòdzëzna. Miast sedzec ze smartfònama w rãkach, rozwijają sã spòrtowò. Pòmògómë téż niepełnosprawnym we „Wspólnocie Burego Misia”.

„Pomerania”: Chto tak pò pròwdze dzysdnia pròwadzy BAT? Nie mdze jiwru z przekòzanim rządów młòdëmu pòkòleniu familii Bigùsów?

Tadeùsz Bigùs (starszi): Më z bratã jesz mómë ùrząd, ale tak pò pròwdze ju ti młòdi sã włòscëcelama. Më jesmë prezesama, ale òni ju robiã wicy jak më.

„Pomerania”: We wiele kaszëbszczich pòdjizmiznach je wiòldzi jiwru z tą sukcesją, młòdszë pòkòlenië nie chce cygnãc dali robòtë swòjich starszich....

Szëmón Bigùs: Ù naju tegò problemù ni ma, ale to téż zaslëga najich starszich, bò zadbelë, że bë bëło z kògò wëbierac.

Tadeùsz Bigùs (starszi): Në jo. Andrzej mò 9 dzecy, a jò 6. Wikszosc z nich robi w naji firmie abò z nią wespółpròcëje. Mómë nié leno spòdkòbiërców, ale téż sukcesorów. Dali téż chëba bãdze dobrze, bò Andrzej ze swòją bialką mają ju 23 wnuków, a më 10. Przekazywanië firmë jidze spòkójno, bez sztridów, w zgòdze.

„Pomerania”: Młòdë pòkòlenië mòże to pòcwierdzëc?



Szëmón Bigùs: Mòże. Pò pròwdze przejmòwanie BAT-u jidze we wiòldzi zgòdze.

„Pomerania”: Jakã firmã bãdze BAT rządzony przez dzecy załózców, to je przez Szëmóna i Tadeùsza Bigùsów? Przede wszëtczim, co bãdze z tima wòrtno-tama, ò jaczich jesmë czëlë: ùwòżanié dlò kaszëbsczi kùlturë, pòmòc lëdzóm, szkòłóm, òrganizacjom itd.

Szëmón Bigùs: Te wòrtnotë ju dzysò sã dlò naju wòznë. Ò kaszëbiznie nie zabãdzemë – gòdómë na codzëń pò kaszëbskù, pòmògómë, dze le mòzemë. Mùszã téż rzeknãc, że ju terò wikszość prosbów ò pòmòc trófiò do mie i mòjégò kùzyna Tadeùsza. I wiedno próbujemë òdpòwiãdac pòzytiwno, chòc czasã sã nie dò. Doch pismów z prosbama dostòwómë dzesãtci ti-dzëń w tidzëń: òd szkòłów, strażów, pòlicji, priwat-nëch lëdzy... Jedne sã wedle naju wòzniészë, jiné kãsk mni. Wiele przëchòdzy pitaniów z daleka, np. z pòl-niowi Pòlszczi, ale më chcemë przede wszëtczim pòma-gac lëdzóm krótkò Serakòjc abò tam, dze sã òddzële naji firmë.

Tadeùsz Bigùs (starszi): Szëmón dzejò charitatiwno téż priwatno.

Szëmón Bigùs: Më załóžëlë ze znajomima stowòrà, jakò pòmògò senioróm. To je grëpa, ò jaczci lëdze czãsto zabëlë. Òni sedzã całima dniama w swòjich chëczach, ni majã jak wëjachac, nieròz ni mògã ju nawetka pisac, ni majã kòntaktu ze swiatã, żëjã we wiòldzi biédze. Më òrganizëjemë dlò nich zbiòrczi, w jaczich wiedno bierze ùdzël wiele lëdzy, a dwa razy w rokù, przed swiatã, jezdymë do nich i wie-zemë np. òpòl na zëmã, òbleczenié, czasã cos jima ùprawimë w chëczë, wëmienimë dak... Na pòczãt-kù më dówëlë jima wiele jedzeniò, ale chùtkò jesmë zrozmielë, że òni w wikszość jedzã barò mało. Takò pòmòc je mòžlëwò dzãka lëdzóm ò dobrim sercu, chtërnëch dërch je wiele.

Tadeùsz Bigùs (młodszi): I ò kaszëbiznie téż nie zabãdzemë. Ani w familiach, ani w firmie... Ju terò

wspierómë np. zajãca z tuńców kaszëbsczi w Gmin-nym Òstrzòdkù Kùlturë w Serakòjcach. Chòdzy téż na nie mòje córka i mòj synk, z czegò barò sã ceszã. Pòmògómë w Kaszëbsczim Diktandze, kònkùrsu Rodnò Mòwa. Mòże nie jesmë tam głównyma spòn-soramã, ale wiedno jak przëchòdzy pismò ò pòmòc, to òdpòwiòdómë pòzytiwno. I mògã òbiecac, że jak tatc ze strijã ju nie bãdã ò tim decydowelë, to më dali bãdzemë wspierelë taczë kaszëbsczë dzejania. Z Szëmónã gòdómë pò kaszëbskù, do dzecy gòdómë pò kaszëbskù... Mómë leno taczi wërszãft, że naje bialczy kãsk mni pò kaszëbskù gòdajã, ale mòm nò-dzejã, że òbronimë przed tim dzecë i téż mđã rozmialë naji jãzëk (smiëch).

Tadeùsz Bigùs (starszi): Jak gòdómë ò GÒK-ù, to chcã jesz dodac, że pòmògómë sekcjom juniorsczim w karnie fòlkloristicznym „Sierakowice”, jaczë prowa-dzy terò Nataliò Bigùs [sënòwò Andrzejã – dop. red.] i Słòwk Bronk. Dlò mie wëstãpë w tim zespòle bëlë barò wòznë i dzãka nim jò barzi mògl zrozmiëc, jak kaszëbskò kùltura je piãknò i wòznò. A terò jem ròd, jak widzã dzòtci, jaczë ze swòjima starszima przëchò-dzã na próbë. Móm nòdzejã, że òni pòkòchajã naji jãzëk tak jak jò.

„Pomerania”: Co Tadeùsz Bigùs mđze robił na eme-riturze? Nie bãdze wama teskno do zarzãdzaniò BAT-ã?

Tadeùsz Bigùs (starszi): Jò sã bëlno czëjã, jak widzã splawik, czëjã nad wòdã wiater i ptòszczy...

Szëmón Bigùs: Tatc ju terò żëje przede wszëtczim rëbama. Më tu cãżkò robimë, a òn le nama wësëlò zdjãca, co ùdało mù sã złowic (smiëch).

Tadeùsz Bigùs (starszi): Mùszã jesz dzëń w dzëń do waju jezdzcë, chòcbë pò to, żebë wszëtckò pòdpisëwac. Pòmãlë w firmie mòm coròz mni robòtë, ale dlò kaszë-biznë bãdã dali pròcowòł z całi mòcë.

PITANIA ZADÓWÒŁ DARK MAJKÓWSCZI

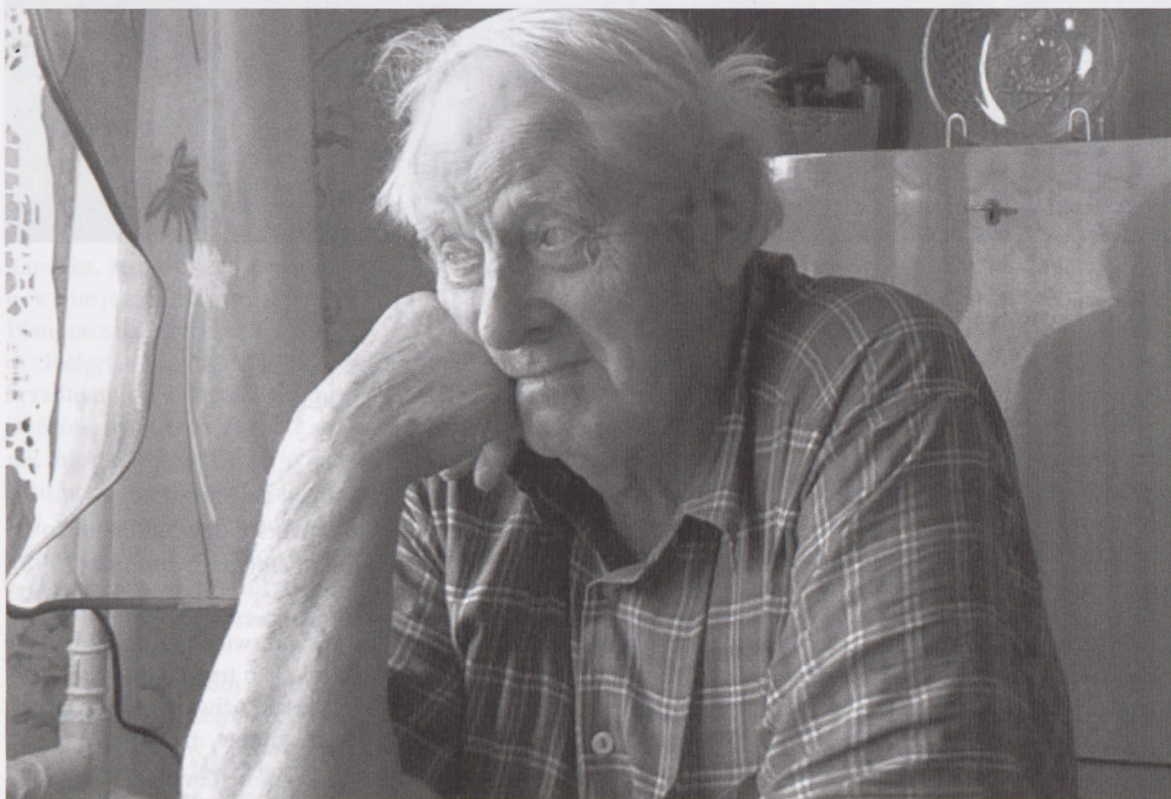
KASZĘBSCZI SPIKRZ PAMIĄCĚ

BIOGRAM:

Bernat Gòldmann ùrodzył sã 15 rujana 1936 r. jakno syn Martë Pawelë (ùr. 1902) i Alberta Gòldmanna (ùr. 1889). Òpòwiôdô ò doswiôdczeniach z czasu II swiatowi wòjnë, to je ò aresztowaniach i wëwôżaniach do Niemców, ò stojiznie katolëcczégò Kòscoła w Pòlsce ùstëgòwónégò przez hitlerówców òb czas òkùpacje,

sprawie wòjnowëch reparacjów i nazystowszim systemie mùszowi robòtë. Òpisywô historiã miłotë chrzescjónczy do Żëda, klarëje znaczk słowa klëka, gòdô ò „cotce Ùnrze” i depòrtacjach Pòlòchów na Syberiã. Slëchòjta na starnie Kaszëbszczégò Spikrza Pamiącë: https://spichlerzkaszubski.pl/page/k_posts/bernard-goldmann-80.php.

PAULÈNA WÀSERSKÒ



Kaszëbsczi Spikrz Pamiącë, projekt, jaczi rëgnął dzãka ùdëtkòwieniu ze strzòdków Mùzeùm Historii Pòlschi w òbrëmim programù „Patriotyzm Jutra”, i jaczi je prowa-

dzony przez Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrschi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie, prezentëje wspòminczy Bernata Gòldmanna z Somònina.

ZA TO, ŻE TATA PÒWIEDZÔŁ, ŻE HITLER WÒJNĄ PRZEGRÔ, MË BËLË WËWIOZŁI

A më bëlë wëwiozli za to, że tata pòwiedzôł: „Niemcë stracã swòje gòspòdarstwa i swòje majątchi stracã przez Hitlera, bò òn ju wòjnã przegrôł”. [...] A, pòwiedzmië, pò pierszi wòjnie swiatowi deklarowôł sã jakò Pòlòk, no to za to më bëlë wëwiozli. [...]

W nocë [...] niemiecczi pòlicjant przëszedł, [kòzôł] spakòwac sã, i wszëcë mùszelë sã stawic na dwòrzec

do Kartuz. I tak tu ze Somònina më bëlë wëwiozli, Flëskòwsczi, na Glënach wiòldzi gbùr. Pòza tim nikògò jinégò nie wëwiozlë. No, ale tu z pòwiatu to wiele bëlò wëwiozlëch: z Łapalëc, z Gòrcza, i, no, z Łòpina, ze Skrzyszewa, i tu z Banina, i z Miszewa, i tak dali. Wiele gòspòdarzi bëlò wëwiozlëch.

BERNAT GÒLDMANN



Ōdj. ze zbiorów EP

MÒJE WSPÒMINCZI Ò PROF. BRUNONIE SĚNAKÙ

To je wnet drągò ùwierzc, ale kò je pròwdą, że 18 gòdnika mijò dzesãc lat òd smiercë prof. Brunona SĚnaka. Běl socjologã, uczalim, bělnym badérã. Wiele czasu spãdzył nad badéro-
waniem stanu kaszëbsczi jawernotë. Napisòł ksążkã *Tożsamość kaszubska, ciągłość i zmiana* (1998).

Profesorowi baro zanòlégalo na promòcji negò wòrt-
négò dokòzu, a że w těch latach jò mieszkòł z familiã
w Gduńskù-Wrzeszczu, przëwiòł mie tã ksążkã,
z dedikacjã, do naszégò mieszkaniò. Tej òn sòm
mieszkòł na gduńsczi Zaspie, dze i jò biwòł, co miało
związk z robieniem pòsobněch tematów do programù
„Rodnò Zemia”. Nen program òn so wòził baro wěsok.
W jinszi ksążce, *Moja kaszubska stegna*, wěrechòwòł
gò na pierszim mòlu westrzòd těch czinnikòw, dzã-
ka chtěrnym děrch gòdało sã ò Kaszëbach, těż dalek
pòza Kaszëbama. Program nen běł tej baro pòpùlar-
ny. Brunon Sěnòk nieròz wspòminòł, jak rězowòł pò
Kaszëbach i przekònywòł sã tej-sej, że gò w „Rodny
Zemi” widzelë. Temù kònsëkwentno – jak leno miòł
takã mòznosc – wstòwiòł sã za tim programã, czej
pòjòwiałë sã próbë jégò znikwieniò.

Nasze wspòldzejanié równak zaczãło sã bòkad-
no ju w mòjich sztuděrsczych czasach. Jesz przed
1990 rokã Profesor prowadzył badéro-
wanie, chtěrnych òstatecznym brzadã běła wspòmnionò *Tożsamość ka-
szubska*. Jò běł jednym z anketerów, nawetka w jaczims
czãdze běł jem przëdnikã tegò karna. Mě wanożëlë pò
gminach Żukòwò, Serakòjce, Krokòwa, Wiòlgò Wies
i mòże jesz dzes. To běło baro wòrtne rězowanié. Tej
mě mòglë sã bělno przekònac, jakò je stojizna naszégò
jãzëka, co měszlã Kaszëbi ò swòji jawernoce. Mie sã
dzys wědòwò, że chòc to le minãło z wiksza 30 lat, mě

dzys żëjemë czěsto w jinszim swiece. I nie chòdzy mie
tu ò cywilizacyjny pòkrok, le ò trwanié przě kaszëbs-
czich wòrtnotach, taczich jak: ùżywanié rodny mòwě,
szacenk dlò starszych, religijnòta, nawzòjnò pòmòc,
wenerowanié rodněch tradicji i zwěków. Profesor wie-
le ò tim pisòł w swòji ksążce. Měszlã, że dzys rzekłbë
to samò.

Do historii kaszëbsczi zemi przeszło na gwěs jégò
wěstãpienié w 2004 rokù na pielgrzimce 150 Kaszëbów
ù papieża Jana Pawła II. Mě mielë to wiòldzě szczes-
cě, że bělë mě bòdòj òstatnym karnã, co dostãpiło ére
běcégò na priwatny àudiencji. Za nas wszětczych tej
wěpòwièdzòł sã prawie prof. Brunon Sěnòk. Rzekł tak:
*Ùkòchòny Òjczë swiãti! Mě, Kaszëbi, sklòdómě dzy-
sò najã nôwiãkszã pòdzãkã za wszětkò, co Òjc Swiãti
dlò nas zrobił, za pamiãc ò Kaszëbach, za ceplě słowa
sčzerowóné do nas w Gdini i Sopòce, żebě mě strzeglě
swòjégò jãzëka, swòji kùlturě i swòji tożsamòscě. Tu,
w zdroju chrzescějaństwa, chcemě Òjca Swiãtégò zag-
wěsnić, że wiedno bãdzemě sã mòdlělë, że Kaszëbi bãdã
wiedno z Òjcã Swiãtim i z Kòscolã, bò mě trzimómě
z Bògã. Bóg zapłac. Jan Paweł II na to odrzekł, těż pò
kaszëbskù, „Bóg zapłac”.*

To wszětkò je nagróné i stało sã dzělã filmù „Ka-
szubi u Ojca Świãtégò”. Mùszi rzec, że to nagranié
mómě leno dzãka dzyrzkòscě òperatora Mariana Gór-
lěkòwsczégò, chtěren wspòł ze mnã robił całi film



Baner trzymają B. Sënók i E. Prëczkówsczi

ò watykańsczi i włosczi rëzë. Jak zarò pòtemù na placu sw. Piotra prof. Sënók gòdòł téż do kamerë, bëło to nówòznieszé do te czasu wëdarzenié w jegò żëcym. Późni pòdsztrichiwòł to jész czile razy, a słowa tam wërzelkë miałë realną wòrtnotã przez wiele lat, mészlã nawetka, że dlò niego na wiedno. Bëło to téż ùkòrnowanié jegò szeslatnegò bëcò przëdnikã Kaszëbskò-Pòmòrsczegò Zrzeszeniù (1998–2004).

Pielgrzimka do Watikanu bëła bòdòj nòbarżi brzadnym czãdã naszi wespółprócë. Kò òd stronë jãzëkowi wiòldzi dzël robòtë spòcziwòł na mie. Przëdnik mie ò to prosył. Temù jò rëchtowòł wszëtczé tekstë lëturgicznë i ùgòdiwòł samëch lektorów, co czëtëlë i w Rzymie, i w rozmajitëch miastach, jaczë më tej zwiëdzëlë. Jò przërëchtowòł specjalny mòdlëtewnik, z chtërnégò wszëtcë kòrzistëlë. Mò titel *Òjczy nasz*. Wstãp je pòdписany przez prof. Sënaka i bpa Jana Bernata Szlògã.

Te lata to bëł bòdòj nòbëlniejszi téż czas Kaszëbskò-Pòmòrsczegò Zrzeszeniù. Pòwstòwałë nowé partë. Jeden z nich, to je w Chwaszczënie, jò zakłòdòł wespół z Profesorã. Òn miòł nawetkã takã ùdbã, żebë do niego wstãpic. Późniejszi czas i chòrosc znikwiłë te planë. Biwòł òn téż w Baninie w czasie, czëj pòwstòwòł nen dzys nówikszi part w òrganizacji, i czile razy na rozmajitëch jegò rozegracjach, jak chòcë na wrãczeniu stanicë. Tëch wëdarzeniów bëło wiele, dze òn sòm jezdzył, żebë pòdskacac jinszych do dzejaniégò. Móm w pamiãcë taczë zéńdzenia w Miastkù, Bëtowie, czile w Swiònowie i wiele jinszych.

Tak to sã złożëło, że prawie w Swiònowie òdbiwa sã 7 lżëkwiata 2005 rokù pùstò noc za Òjca Swiãtégò. To prawie prof. Sënók zazwònił do mie w niedzielã, dzëń pò smiercë Jana Pawła II (më tej mieszkëlë ju w Baninie), z mészlã, czë bë nie zrëchtowac pùsti nocë. Dlò mie taczë sygnał to bëło dosc. Ùgòdòł jem wszëtkò ze sp. ksãdzã Waldemarã Piepiórkã, stwòrził program, pòdjął całą akcjã ze spiëwòkama pùstocnyma, włącznë z próbama, etc. To bëło wiòldzé i drãdzë zadanié. Prof. Sënók téż miòł jednã rolã przë czëtanim.

I to bëł prawie – jak sã pò latach jem dowiedzòł z jegò ksążczi – nen sztót, czëj òbjawiła sã w pełni jegò nieùleczalnò chòrosc. Pierszé znaczi bëłë rëchli,

ale tej, nad renã pò pùsti nocë, pòkòzało sã, że je to baro pòwòznò sprawa. Lékarzenié dérowało przeszło dziewiã lat.

Dzëń przed swiãtim Mikòłajã w 2013 rokù ùmarł Daniël Czòpiëwsczi – założca Centrum Edukacji i Promòcji Regiònu w Szimbarchù. Na pògrzëb przëjachòł David Shulist – przëdnik Kaszëbów w Kanadze. Mieszkòł ù mie doma. Jò wiedzòł dobrze, jak je ze zdrowim prof. Sënaka, temù zabédowòł jem Davidowi, czë òn bë nie chcòł sã chòcë ròz z nim spòtkac, na co òn zareagowòł, że baro chãtno. Zazwònił jem do chòregò prof. Sënoka i ùmowòł krótkã gòscënë. Straszno tej padòł snieg i bëł wiòldzi wiater (nazwelë gò Ksawer), tak że czãzkò bëło trafic z Banina do Òsowë (lëno sémëmë kilométrów). Kùreszce më dojachelë. Razã z nama jachòł téż nasz drëch, Léon Czerwińsczi. Jò wżãł téż w òstatnym sztòce Rómãna Pòtracã, akòrdionistã z Mòlkòwa, i òperatora filmowégò Mariana Górlëkówsczegò.

Taczë wielnë karno (5 òsób) kãsk z piersza zdzëwòwało, a nawetka zagòrzëlò gòspòdarza, ò czym sòm wieczór rzekl do diktafònu, co sã nalazło w jegò pòsmiertno wëdòny ksążce *Bezsens i sens choroby nieodwracalnej*. Dali stoi tam hewò tak: *Przejechałem na wózku do mojego gabinetu, przesiadłem się na fotel. Tam zrobiliśmy zdjęcia, nakręcili krótki film. Wypowiedziałem się dla Kaszubów w Ontario. David uchodzi wśród nich za króla kaszubskiego. Mimo że w dzieciństwie znał tylko parę słów po kaszubsku, pięknie mówi lingue franką angielsko-kaszubsko-polską [...]*. Dali wspòminò, że czuł sã wëjątkowò bëlno tegò wieczora. I to je pròwda, kò bëł òn baro ròd. Nasza gòscënë òkòzała sã dzël dlëgszò, jak bëło z piersza ùgòdòné. Cesził sã baro, że mógł sã z nama spòtkac, chòc pòkrok chòroscë bëło mòcno merkac. Shulist gòdòł nówicy w mòwie swòjégò dzectwa, to je pò kaszëbskù, kãsk pò anielskù, pò pòlskù nijak, bò tegò jãzëkã nie znaje. Materiał filmowù pò pròwdze më nagrelë dlò se. Òn je, mòże czedës sã przëdò, na przëklòd do filmù ò Profesorze. Pòwstòł téż pamiãtkòwi i baro redosny òdjimk. Wierã slédny jegò òdjimk. Kò drëdzëgò dnia zaslòbł, bëł wżati do szpëtala, dze pò dzesãc dniach ùmarł w sémmedzesãtim rokù swégò żëcégò.

EUGENIUSZ PRËCZKÒWSCZI

MAJKÓWSCZI Ò ÒDEZWIE SĄDZĘCCZÉGÒ

Feliks Marszółkòwsczi z Kartuz – zrzeszińc, jeden z redaktorów przedwójnowi „Zrzeszë Kaszëbsczi”, pisôł w latach 80. XX wieku òsoblëwë lëstë do drëchów. Bëlë westrzód nich: ks. Franc Grëcza, Jan Trepczik, Eùgeniusz Gòłąbk, Jan Drzëzdżón, Józef Bòrzeszkòwsczi i czile jinszych. W nich dzielił sã swòjima przemësleniama, ale téż nieznónyma tekstama jinszych aùtorów.

Dzël z negò òsoblëwégò cządnika ò titlu „Mòja doma – Mòja Domòwina” òstòł wëdrëkòwóny w *Pro memoria. Feliks Marszałkowski*¹. Równak nie je wiedzec czemu, ale ni ma westrzód tëch tekstów baro czekawégò (może nawetka nòczekawszégò!) numra dedikòwónégò ks. prał. Francyszkowi Grëczë, a pòswiãconégò przedwójnowi sprawie wëwòłóny przez Francyszka Sądżëcczégò. Chòdzy ò napisóny przez tegò òstatnégò zachtny articzël procëm zrzeszińcóm. Drëkòwòł gò w dzélach w cządniku „Goniec Pomorski”. Pòtemù òstòł wëdóny w ksążce². Nen „Głos przestrogi” je w całoscë mało znóny. Pròwdac pisze ò nim Joanna Schòdzyńskò w swòjim ò Sądżëcczim doktorsczim dokazu³. Dòwò téż wiëdzą, że zareagòwòł na nen Sądżëcczégò donos (òsoblëwie dostało sã w nim Janowi Trepczikowi!) dosc òstro a kònkretno dr Aleksander Majkòwsczi. Majkòwsczi napisòł do „Gońca”. Marszółka nie wiëdzòł, czë to bëlò tam wëdrëkòwóné. Wiëdzòł gwës, że „Zrzesz Kaszëbskò” wëdrëkòwa krótszi z dwùch lëstów Majkòwsczégò. Hewò niżi, dzàka robòce Marszółci a zbioróm ks. prał. Franca Grëczë, mòzëmë w całoscë pòznac Majkòwsczégò òdniesienië do „òstrzedzi” Sądżëcczégò i kòntekst, w jaczim to wszëtkò sã dzëjało.

Je to wszëtkò wòżné, tim barzi, że dërch dërje kòrba ò rolë Sądżëcczégò w kaszëbsczi lëteraturze a rëszoce. Dëcht le 15 sëwnika bëlà kònfereńcjà ò nim⁴. Nie bëlò w ni głosów ò stosënkù procëm niemù nòwikszégò z Kaszëbów Aleksandra Majkòwsczégò ani zrzeszińców, tëch, co wëdwignälë kaszëbską lëteraturã na szerokã i wësokã niwiznã⁵.

(EP)

MÒJA DOMA – MÒJA DOMÒWINA. LËSTOPADNIK – NA 19-TEGÒ ROKÙ 1986.

Na 75-té Ùrodzëńc Tczëwòrtnémù Ksádzowi Prałatowi Francowi Grëczowi – nen wspòmin k z dzejów Zrzeszińców przëbòcziwóm⁶.

Lat temù 50, to je w 1936 roku, rozpòlëła Aleksandra Majkòwsczégò mòcno òdezwa Francyszka Sądżëcczégò drëkòwón w „Gońcu Pomorskim” w miesãcu zëlniku przez 17 nrów tegò pisma zatitùwónò „Głos przestrogi”. Bël jem swiòdkã ti reakcji. W sëwniku (IX) Majkòwsczi napisòł lëst do redakcji „Dziennika Bydgoskie-



Òd lewi: F. Marszółka, ks. F. Grëcza i Sz. Fikùs

go” w ti sprawie, a drëdżi róz dól mie do wëdrëkòwaniów w „Zrzeszë Kaszëbsczi” krótkã notatkã – co chãtno dlò nie jem zrobił – bò nié róz redakcjò „Zrzeszë” robia we willë „Erem”, dze mieszkòł Majkòwsczi. Tak sã złożëło, że notatkã na szkalowanië Sądżëcczégò procëm Kaszëbóm pòkòza sã w baro czekawim numrze „Zrzeszë K.”. Sóm zestòwk trescë tegò numra dówò òdpòwiëdz „Gońcowi Pomorskiemu”, jak diametralno ùstawionë bëlë pòzdrzatzci tegò, co atakòwòł i atakòwónégò. „Zrzesz” pòkòza sã pòd datã „Gòdnik” – leno w timże roku jeden numr bël drëkòwóny. Hewò co tam bëlò:

1. Òdezwa òd redakcji, że tim nrã zaczinò sã IV rocznik „ZK”, mdze òdnãd drëkòwónò pò kaszëbskù,
2. Że redaktorã wëdòwającym òd tego nru je Ignacy Szutenberg jakno i je òdpòwiëdzalnym. Aleksander Labùda nie figùrëje jakò red. òdpòwiëdzalny, mdze zatrudniony w Torniu, nastãpia reòrganizacjà bënë redakcji,
3. Za art. „Gduńsk – nasz stoleczny gard” na rozprawie sądowi w lipcu 1937 r. Szutenberg òstòł skòzóny na trzë tidzenie aresztu,
4. W timże nrze òsta wëdrëkòwónò òpòwiòstka Al. Labùdë „Grzëpa Płaczebòga” i „Niezbòczczzi znad Łëbë”, i wiërtz „Wzënicznò ùdba” (Lara),
5. Jana Ròmpsczégò wiërtz „Dzysò dòka”,
6. Z ruszczégò przekaszëbionë przez Al. Majkòwsczégò „Bòjczy Kriłowa” (2),
7. Wëdrëkòwóny I dzël Gòwita „Òdpùst” (ks. Fr. Grëczë),
8. J. Trepczika wiërtz „Kòłpie”,

¹ *Pro memoria. Feliks Marszałkowski (1911–1987)*, oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2007. W titlu je fela – Marszółka sã ùrodzył w 1914 r. i taczì bël mùszòł bec rocznik w nien wpisóny.

² F. Sëdzicki, *Głos przestrogi. Kilka uwag w sprawie kaszubskiej*, Pelplin 1936.

³ J. Schodzińska, *Franciszek Sëdzicki (1882–1957) działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk – Wejherowo 2003, s. 198–205.

⁴ Òb.: <https://kurierbydowski.com.pl/artykul/xxii-konferencja-kaszuboznawcza/1480165> (dostãp: 2.10.2023).

⁵ Òb.: <https://www.upsl.edu.pl/aktualnosci-serwisu/symposium-franciszek-sedzicki-nie-obecnosc-w-kulturze> (dostãp: 2.10.2023).

⁶ Pisënk cytowónëch tekstów òstòł dostosòwóny do teròczasnëch reglów przez (ep) – dop. red.

9. W dzělu „Pòstãpnò wiédzò” pòdòwò infòmracjã ò kaszëbszczich òżniwinach „G” (ks. Fr. Grëcza), „Premiera nowégò dramatu” – to krótëchnò notatka ò sztëce teatralny „Chòlëra” napisóny i wëstawiony przez stud. teòl. ks. Fr. Grëczã w Gòwidlënie wespół z zespòłã amatorsczim KSM,

10. Odpòwiédz „Ostrzega renegata” na art. w „Gońcu Pomorskim” napisónò przez Al. Majkòwsczégò,

11. Jinszë notë.

Takò je całota tegò jedérnégò numra z IV rocznika „ZK”. Trzeba dlò przëbòczënkù pòwtòrzëc to, co nie bëło donëchczòs wëdrëkòwóné nigdë – ò lësce Al. Majkòwsczégò. Pòdòwóm to w odpisënkù i kserokòpii. Dowiadówòl jem sã ù J. Karnowsczégò, czë mòże cos pòwiédzec ò fùncji Sãdzëcczégò w Warszawie jakno niemiecczégò cenzora chòba z lat ca 1918/17 – a JK niczégò pewnégò nie wiedzòl, i jak (Karnowsczi) radzyl – tegò sã nie jimac. Za to Majkòwsczi tak zëwò mie to przedstòwiòl, jakbë bëł òcznym swiòdkã ny słužbë S. dlò Niemców. A zlë Sãdzëcczi takã słužbã spëlniwòl, dzys nie je wiedzec, czë słužil Niemcóm z biédë, czë z pòleceniégò tajny òrganizacji pòlschi. Mòże jesz ta sprawa sã rozwidni, ale je wiedno sprawã czekawã, czëgò bëł Majkòwsczi swiòdkã.

Majkòwsczi napisòl taczì lëst (aneks 2 i do redakcji Nr 1):

ANEKS 2, KARTUZY, D. 7.9.(19)36 R.

Do Wnej Redakcji „Dziennika Bydgoskiego” w Bydgoszczy

W załączeniu przesyłam oświadczenie w sprawie świeżej denuncjacji p. Fr. Sędzickiego na Kaszubów w „Gońcu Pomorskim”. Dotychczasowe ujmowanie się za skrzywdzonymi Kaszubami przez poczytne Pismo WPanów, wzbudza mi nadzieję, że i ten raz ujmie się za nami Wna redakcja „Dziennika Bydgoskiego”, tem bardziej, że chodzi o szkalowanie całej inteligencji kaszubskiej przez osobnika, któremu mogę dowieść, że był cenzorem niemieckim w Warszawie. W razie jakichkolwiek kroków p. Fr. Sędzickiego, biorę całkowitą i wyłączną odpowiedzialność na siebie i proszę uprzejmie, dać oświadczenie z pełnem moim nazwiskiem.

Łączę wyrazy najwyższego szacunku i poważania

(-) DR ALEKSANDER MAJKOWSKI,

KARTUZY, UL. MARSZ. PIŁSUDSKIEGO 31

ANEKS 1

Głos przestrogi. Kilka uwag o sprawie kaszubskiej.

P. Franciszek Sędzicki, który dał się w ubiegłych latach poznać Kaszubom z kilku drobniejszych utworów w języku kaszubskim, których ducha i języka nie chcę na tem miejscu poddawać krytyce, ogłosił „głos przestrogi” bardzo obszerny na łamach Gońca Pomorskiego, w którym to „głosie przestrogi” przestrzega społeczeństwo polskie w ogólności przed „narodobami” oraz ich „tworzydłami” – zdaje się w piśmiennictwie. Artykuł bardzo obszerny, ciągnący się przez

17 numerów powyższej gazety, zawiera szereg wywodów historycznych i lingwistycznych, polemizujących ze znanymi powagami na tem polu. Bardzo ujemnie p. Fr. Sędzicki krytykuje znanych przywódców nowoczesnego ruchu na Kaszubach, wymieniając ich nawet po części po nazwisku, jak X. Heykego i Trepczyk, oraz ich publicystyczne prace. On – tj. pan Fr. Sędzicki – aczkolwiek jest urodzonym Kaszubą, „nie angażował się nigdzie”, znaczy ani w Zrzeszeniu Regionalnem, ani w Gryfie. Czy go proszono o współpracę, p. Fr. Sędzicki nie pisze. Jeżeli ktoś, urodzony na Kaszubach, „ostrzega”, a wprost przedstawia jako niebezpieczne dla kraju poczynania dzisiejszego pokolenia Kaszubów, to wymagam od niego pewnych kwalifikacji tak naukowych, jak moralnych. – Jakież są kwalifikacje p. Fr. Sędzickiego. P. Sędzicki ukończył dwie klasy niem. gimnazjum w Kościerzynie, wykształcił się jako samouk tak dalece, że w różnych pismach polskich był czynny, co jest uznania godne. Zdolność zestawienia z drukowanymi publikacjami kaszubskich obrazu ujemnego, zdolnego wrogo nastawić wobec niego decydujące władze państwowe, chyba p. Fr. Sędzicki nabył na stanowisku cenzora niemieckiego prasy polskiej w Warszawie podczas wojny światowej. Jestem zdania, że nieładnie brzmi powoływanie się na „sumienie polskie” osobnika kontrolującego w służbie niemieckiej prasę polską. Warszawa zna p. Fr. Sędzickiego z lat jego czynności. Mówię w imieniu inteligencji kaszubskiej, oświadczając, że wobec wiadomych faktów odmawiamy p. Fr. Sędzickiemu fachowych i moralnych kwalifikacji do wygłaszania sądu o nas i o naszej pracy.

KARTUZY, DNIA 7. WRZEŚNIA 1936 R.

(-) DR ALEKSANDER MAJKOWSKI

[kùnc lëstu]

Jak mie je wiedzec (FM), „Dziennik Bydgoski” tegò lëstu nie wëdrëkòwòl ani Al. Majkòwsczi za mòjich czasów pòzni [ò tim – dop. red.] nie wspòminòl?

Sprawa nie je zakùńczonò. Nibë to drobné, a dzys minione dówné dzeje, wëdarzenié, co cygnie sã z mëszeniem z pòzdrzatkù Narodowi Demòkracji, do jaczi przënòlégòl Fr. Sãdzëcczi i jegò towarze. To bëło jedną z przëczënów rozdzeniégò òd se Majkòwsczégò i Sãdzëcczégò. Do grëpë nëch „Wszechpòlanów” nòlëzëlë i Pniewsczi, wëdòwca „Grifa”, Bùkòwsczi jakno wëdòwca „Teki Pomorskiej”. Sãdzëcczégò „Głos przestrogi” nòlëzi blëzi pòznac, ten naprowadzy na drogã historii Narodowi Demòkracji i ji dzieleniò na rozmajité fòrmë òrganizacyjnë: „Liga Narodowa”, „Zet”, „Sokół”, Stron. Nar. Dem. (SND=ND, endecja), Obóz Wielkiej Polski, Stronnictwo Narodowe, itd. Na Kaszëbach ND przedstòwia sã za wòscëwã Pòlskã; to bëła pròwdzëwò Pòlskò, dlòte chtò miòl cos procëm endecji – biòtkòwòl procëm Pòlschi, bëł separatistã. Chtò chce rozmiòc kawel Kaszëbów, mùszi pòznac dzeje Narodowi Demòkracji. Falszëwi to mit, że endecja („Mieczniki”) to Pòlskò nòpròwdzëwszò (1918–1939).

FÉLIKS MARSZÓŁK-MARZAŁKOWSKI

⁷ Pò pròwdze F. Marszòłkòwsczi ni miòl tu rëchtu, bò lëst bëł równak wëdrëkòwóny. Zdrzë: A. Majkowski, *Głos przestrogi Franciszka Sędzickiego*, „Dziennik Bydgoski”, 1936, nr 210, s. 4.



Adóm Stip-Rekówsczi w robòce

NA BLISCZIM WSCHÒDZE BIÒTKÙJE Ò PRAWA CZŁOWIEKA

Pò prawniczych studiach miół òstac notariuszã, nawetkã robił w tim warkù czile lat. Chcòł równak cos zmienic w swòjim żecym. Adóm Stip-Rekówsczi nòpierwi trafił do Czechenii, tej do Irakù, Libii, Palestinë. Teròzka je w Libanie. Wszãdze tam zajimò sã prawama człowieka.

Adóm pòchòdzy z familii Stip-Rekówsczych, znóny z biòtkòwaniò ò pòlskòsc w bëtowsczim krëzu. Jegò prastarka Jana za patrioticznë dzejanié na rzecz Pòlszczi Niemcë areztowelë i zeslelë do Dachau. Òstòł równak wëpuszczony, wrócył dodóm. Kòncetracyjny lódzer, a do te rodzëznówé tragedie miałë na niego wiòldzi cësk. Krótkò pò wrócenim z Dachau ùmierò w 1942 r. Miół 12 dzecy. Jednym z jegò sënów bëł Waclów. 1 lëpińca 1939 r. skùńczył òn studia na Wëdzëlu Prawa i Ekònomii Ùniwersytetu w Pòznaniu. Òb czas II swiatowi wòjnë ùkrywòł sã na Lubelszczënie. Czej wrócył na Pòmòrzë, zamieszkoł w Sopòce. Robił w gduńsczim òddzëlu Nòrodnégò Pòlsczégò Bankù. Ùmarł w 1979 r.

– To bëł mój stark. Òjc Mark zajimòł sã ekspertizama drogòwëch wëpòdków. Współrobił z ùbezpieczeniowima firmama. Czile lat temù przeszedł na emeriturã – gòdò Adóm Stip-Rekówsczi.

W jegò rodzëznie nìcht nie ùkrywòł przedwòjnowégò dzejaniò Stip-Rekówsczych. Równak czej Adóm chòdzył do spòdlëczny szkòłë, pisòł sã Rekówsczi.

– Pòdiktowónë to bëło tim, żebë nie kòlëc w òczë lëdowi władzë szlachecczim pòchòdzenim – tlómaczy Adóm. Zmieniło sã to pò 1989 r., czedë òfìcjalno wrócył do familiowégò nòzwëska.

Je absolwentã I Ògłowòsztòlcącégò Liceum w Sopòce, do chtërnégò chòdzëlë téż jegò òjc i cotka, a pòznì studérowòł prawò na Gduńsczim Ùniwersytece.

– Skùńczył jem notarialną aplikacjã i dostòł nominacjã na notarialnégò asesora. Bez czile lat robił jem na tim stanowiskù – wspomínò mój rozmówca.

W nym samim czasie dostòł sã na magistersczë studia z prawa człowieka i demòkratizacji na Ùniwersytece w Padwie, w Italii. Kòntinuowòł je na Ùniwersytece Ròberta Schùmana w Strasbùrgù we Francji.

– Pò jich skùńczeniù wrócył jem do Pòlszczi. Chcòł jem cos zmienic w swòjim żecym. Mëszlã, że to bëł ju òstatny mòment na taczë decyzje – prawi Stip-Rekówsczi. – Pòszedł jem tej do szefòwi kancelarii, w jaczi jem robił, i ji rzekł, że òdchòdzã. Jò gòdòł téż z prezesã Notarialny Radë. Bëł zadzëwòwóny mòją decyzjã, chùdzy taczégò przëtròfkù jak mój ni mielë.

Trafił na darmòwi staż do Bùkaresztu. Zajimòł sã refòrmama sòdzëwnictwa. Wëstòł téż swòje CV do Pòlszczi Hùmanitarny Akcji (PHA). Skòntaktowelë sã z nim i zabédowelë stanowiskò szefa misji w Czechenii. Równocześnie bëł przedstòwcã PHA w Ruszczi Federacji. W 2004 r. wëjachòł na Nordowi Kaùkaz, do Ingùszetii.



Småtòrz pòlsczich żòłnérzów w Tripòlisu

– Më sã zajmòwelë przede wszëtczim dotëgòwanim wòdë do picò, a téż wëwòżeniem smiecy i bùdowã sanitarnëch òbiektów – gòdò Adóm Stip-Rekòwsczi.

Robił tam do pòczãtkù 2005 r., czedë to Rusjò chcała sã pòzbëc bùtenrzãdowëch òrganizacji, jaczé robiłë w nym òkòlim.

– Chòc më dostelë òd rzãdu pòzwòłenié na dzëjanie PHA na pòstãpnë czile lat, to równak nie dostòł jem wizë i ni mògł jem òstac w Ingùszeti – òpòwiòdò mój rozpòwiòdòcz.

W nym rokù zaczął robic na Blisczim Wschòdze jakno szef iracczégò bióra czësci òrganizacji People in Need, jaczé bëło w Amanie w Jordanii.

– I tak ju na Blisczim Wschòdze i w rejonie Nordowi Africzi jem òstòł jaż do dzysò. Pò dwùch latach jò zaczął robic dlò ÒNZ. To warało 7 lat. Òd 2019 r. jem zatrudniony w szwajcarsczi òrganizacji Geneva Centre for Security Sector Governance – gòdò Adóm Stip-Rekòwsczi. A tej cygnie dali: – Wespółrobiã z rzãdama, sądama, szandarama a wòjskã. Dlò naji wòzné je

nie leno, jak fùnsknérjã, ale téż jak prowadzonò je nad nima kòntrola. Jeżlë jaczés państwo pòdписаło np. kònwencjã ò procëmdzejaniu ùmàkóm, to pòmògómë to wprowadzëc w żëcé. Spòlëzna mùszì miec swiãdã, że kòżdò z nëch instytucjów, jaczé jem wëmienił, je dlò nich, a nie je stwòrzonò do jich represjonowaniò. W naji robòce òpiérómë sã na midzënròdnym a téż krajowym prawie.

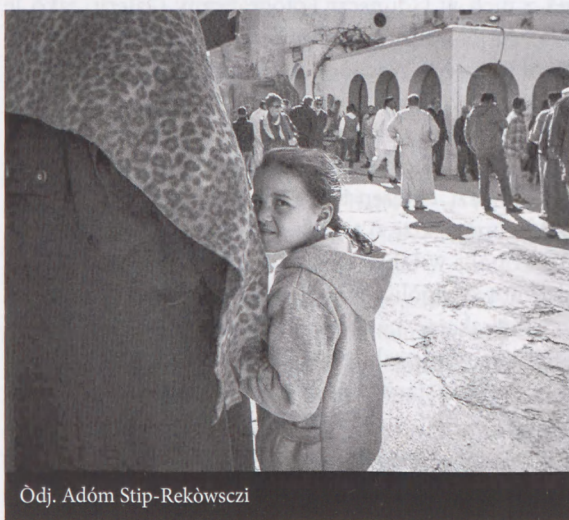
I tak w Iraku dzëjòł przë twòrzeniem kònstytucji, ùchwòlënków tikającëch relacji midzë władzã a lëdzama. Jistno w Libii czë Tunezji.

– Ta robòta bëła mòżlëwò dzãka tpzw. arabsczémù zymkòwi. Widzòł jem nòdzejã, jakò wchòdò w lëdzy. Bël jem krótkò wëdarzeniów, jaczé doprowadzëlë do òbaleniò cemiãzników, chtërny rzãdzëlë krajama. Z tegò wszëtczégò dzys prawie nick nie òstało – ze smùtkã rzekł mie mój rozmòwca.

Òd 2021 r. robi w Libanie, gdzie téż letkò nie je.

– Przede wszëtczim kròj biëdzy sã ze stolëmnym ekònomicznym krizysã. Pensjò chòcë òficérów armii czë szandarów spadła z 3 tës. dolarów na miesãc do 100 dolarów. Dzys władza przëmikò òkò to, że żòłnérze robiã w armii le dwa dni na tidzëń, a w pòstałë jidã gdzie jindze, żebë sobie dorobic. Dlò wiele lëdzy to nie je do zrozmieniò. Chùdzy takò robòta bëła baro nobilitëjącò. To je wiedzec, że drãgò tej ò mòrale, ale na szczescie z tim nie je tak lëchò – òpòwiòdò Stip-Rekòwsczi. – Liban mò jiwer z wësokã inflacjã, nad chtërnã wnet nicht ju ni mò kòntrolë – cygnie dali. – Bez lata walutã trzimelë na rówiznie 1,5 tës. lirów za dolara. Ùszlëgò rokù bëło to ju 140 tës., a teròzka kòl 95 tës. za dolara. Jeżlë chtos zaròbiò w libańsczych lirach, to mòżna rzeknac, że jegò pensjò prakcizno nie je nick wòrt.

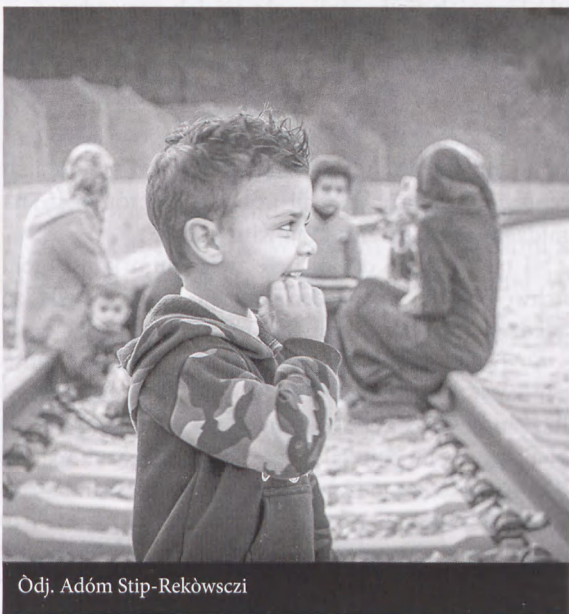
Tej nie je to nòlëpszi czas na wprowadzanié refòrmów, dówanié bòczeniã na rozmajité kwestie prawné.



Òdj. Adóm Stip-Rekòwsczi



Ōdj. Adóm Stip-Rekówsczi



Ōdj. Adóm Stip-Rekówsczi

– Ni ma co za wiele gadac, w swòji robòce mùszimë bëc baro kreatiwny. Nie je to dlò naju niżòdnò nowina, to dzél tegò, co robimë. Wszëtczi wiémë, że czasã w taczich warënkach przëchòdò nama fùksnérowac – rzecze mój rozpòwiòdòcz. Ōkróm tegò wszëtczégò w Libanie pòmachtónò je pòlìticznò kwestió. – Miészają sã tuwò wpliwë Arabii Saùdijsczi, Kataru, Iranu, a do te Francji, USA czë Rusji – tlòmaczy Stip-Rekówsczi. – Sã regionë w kraju, gdzie pò wëbùchù wòjnë w Ùkrajnie pòjòwiałë sã wiòldzë billboardë z Władimirã Pùtinã. Nã drãgã sytuacjã widzec je chòcle pò dostawach zbòza. Liban je zanòleżny tak samò òd Rusji, jak i Ùkrajnë.

Ōkróm pòlìticznëch sprawów zapëzglonë sã téz religijnë stosënczi.

– Państwòwë stanowiska dzelonë sã pòmiedzë nòwòwniészë wëznania. Jeżlë jaczës przëpòdò chrze-

scëjanóm, to pòstãpnë jinszi religii. Przikładowò prezydent w Libanie wiedzno je chrzescëjanã – maronitã, premier – mùzułmanã, sunnitã, a marszòlk sejmù – téz mùzułmanã, ale szëjitã. Taczi pòdzél jidze téz niżi – tlòmaczy mój rozmòwca.

Ōkòma wespółrobòtë z libańszcizma władzama i òrganizacjama, dziejò razã z robòtnikama pòlszczi ambasadë.

– Mògã rzeknãc, że naje kòntaktë sã baro dobré. A lëdze, chtërný w ni robiã, aktiwno promùją naji kraj, a do te szukają za pòspólnyma akcentama, jaczë łączã naje państwã.

A òkòzëje sã, że nëch je dosc tëlì. Bez jaczis czas na terenie Libanu mieszkòł Juliusz Słowacczi. Tuwò stacjonowelë żòłnérze armii Andersa z cywilama, chtërný razã z nima wëdostelë sã z ZSRR. Sã pòlszczë smãtòrze w Bejrucie i Tripòlisu. W ùczbòwniach wëklòdelë pòlszczi ùczali, twòrzëlë pòlszczi architekckë. Do dzys stojã bùdinczi, jaczë zaprojektowelë.

– Wiele Libańczikòw sztudérowało w Pòlsce. Majã bialczi z najégò kraju. Tej Pòlskò wcale nie je dlò nich jaczims do czësta egzotycznym krajã – rzecze Stip-Rekówsczi.

Ōkróm warkòwi robòtë mój rozpòwiòdòcz zajimò sã òdjimanim. Równak interesëją gò nië turisticznë mòle, a ne mni znónë.

– Bez czile lat wëzwëskiwiòł jem dosc takã wòlnòtã, jakò zapanowała pò arabsczim zymkù. Dzãka temù mògl jem zazdrzec chòcle do òpùszczonëch fabrik, w mòle, gdzie normalno nicht bë mie nie wpùscył – wspòminò Adóm Stip-Rekówsczi. Interesëje sã przede wszëtczim banowã infrastrukturã. – Na Blisczim Wschòdze, z leżnotë kòlonialnëch wpliwów, bëła baro rozbùdowónò. Dzys mało wiele z tegò òstało. W Libanie wnet nick ni ma z sami banë. Ale cos òstało – to banowë ùsëpë, bùdinczi, torë... òdkriwóm ne place nië leno w Libanie, ale téz w Syrii, Jordanii, Palestinie czë Saùdyjsczi Arabii. Ōdjimóm mòle w nëch wszëtczych krajach. Jesz do kùńca nie wiém, czë pòwstónie z tegò ksążka, czë mòże wëstawa – klarëje.

Zòrganizowòł ju czile nëch fòtograficznëch. Jednã z nich w Gduńsczi Fòtograficzny Galerii, jakò je òddzëlã Nòrodnégò Mùzeùm w Gduńskù. Wëstòwk tikòł Blisczégò Wschòdu. Pòjawiłë sã na nim òdjimczi z 16 krajów.

– Lubiã ne czòrno-biòłë. Na wëstawie pòkòzòł jem lëdzy i place tak, jak je widzã – gòdò Adóm Stip-Rekówsczi, chtëren terò robi nad pòstãpnã wëstawã. – Mò òpòwiadac ò trzech miastach, to je tripòlisach. To Tripòlis w Libii, Libanie i, to je wiedzec, mòje rodzëznowë tripòlis – Trzëgard – wëjasniwò.

Mieszkając na Blisczim Wschòdze, Adóm Stip-Rekówsczi nie zabòcziwò ò swòjich kòrzeniach.

– Móm starã jak nòczãscy òdwiedzac familiowë stronë. W Bëtowie czë Plòtowie móm blëską rodzëną. Mòja cotka, sostra òjca, mò chëcz w Plòtowie.

ŁUKÒSZ ZOŁTKÒWSCZI



Lódź latająca rozpoznawczo-bombowa LeO H-135 B3 nr 6-3 z II Eskadry Liniowej „Rugia”. W mundurze z „gapą” lotniczą por. mar. pil. Kazimierz Szalewicz. Zdjęcie ze zbiorów Muzeum MW

(NIE)ZAPOMNIANY DYWIZJON

Morski Dywizjon Lotniczy, jedyna jednostka lotnictwa morskiego II Rzeczypospolitej, w tym roku obchodzi setną rocznicę powołania do życia. Przez cały okres istnienia bazą dywizjonu był Puck.

Dobre warunki terenowe, spokojne wody Zatoki Puckiej i płaski brzeg stwarzały idealne warunki do startów i wodowań samolotów wyposażonych w pływak. Z tych powodów Niemcy zimą 1911/1912 roku założyli w Pucku pierwszą lotniczą stację badawczą marynarki wojennej. W okresie I wojny światowej latały stąd wodnosamoloty przeciw okrętom floty rosyjskiej aż po wybrzeża Finlandii.

Marynarze i żołnierze I Batalionu Morskiego 10 lutego 1920 roku zajęli Puck, po czym tego samego dnia w byłej kaiserowskiej bazie lotnictwa morskiego uroczyście zaślubiono Polskę z Bałtykiem. Wrzucając w fale symboliczny pierścień, gen. Józef Haller stał na cyplu obok basenu dla hydroplanów.

Pierwszymi gospodarzami przyszłej bazy Morskiego Dywizjonu Lotniczego byli marynarze Batalionu Morskiego dowodzeni przez kpt. mar. Konstantego Jacynicza. Umiejscowiona na peryferiach Pucka baza obejmowała koszary, lądowisko, hangary oraz jedyną w Polsce betonową drogę do przetaczania wodno-
płatowców na wózkach transportowych. Brakowało

sprzętu latającego, do którego trudno było zaliczyć kilka wraków wodnosamolotów pozostawionych przez Niemców.

W dniu 1 lipca 1920 roku powołano do życia Bazę Lotnictwa Morskiego (BLM) w Pucku, podporządkowaną Dowódcy Wybrzeża Morskiego. Sprzęt latający i personel miała dostarczyć Marynarka Wojenna, specjalistów lotniczych zaś – lotnictwo lądowe. Dowódcą BLM został kpt. pil. Wiktoryn Kaczyński, któremu przydzielono wyszukanych lotników morskich z byłych armii zaborczych. Stworzyli oni trzon lotników polskiego lotnictwa morskiego. Wśród nich byli m.in. chor. mar. pil. Adolf Stempkowski, chor. pil. Andrzej Zubrzycki, bosm. pil. Henryk Wiechciński.

Dnia 15 lipca 1920 roku złożony z wraków wodnosamolot Friedrichshafen z wymalowaną banderą Marynarki Wojennej na burcie, pilotowany przez chor. mar. pil. A. Zubrzyckiego, wykonał pierwszy lot nad polskim morzem. Wydarzenie to świadczyło o wielkiej determinacji, z jaką potraktowano objęcie w posiadanie skrawka lądu wraz z przyległymi doń



Fragment bazy MDŁot z wodnosamolotami zakupionymi u francuskiego sojusznika – podnoszony dźwigiem Latham 43 HB3 oraz stojący na betonowej drodze Schreck FBA-17 HE2. Zdjęcie ze zbiorów Muzeum MW

wodami. Głównym problemem było teraz zapewnienie pierwszej jednostce lotnictwa morskiego sprzętu latającego. W tym celu zakupiono w Gdańsku cztery wodnosamoloty o drewnianej konstrukcji i płóciennym poszyciu, które tworzyły załazek I Eskadry. Ponadto z toruńskiej Oficerskiej Szkoły Obserwatorów Lotniczych trafił do Pucka lądowy samolot Albatros B-II używany jako samolot szkolno-obszerny.

Pod koniec 1920 roku rozpoczęto stałe loty patrolowe nad Zatoką Gdańską oraz wzdłuż granicy z Niemcami do wysokości Chojnic.

Latem 1921 roku zakupiono we Włoszech łódzie latające Nieuport Macchi M-9 i FBA H. Były to samoloty mocno wyeksploatowane. Okazało się, że FBA H nie nadają się do lotów i przeznaczono je do kasacji, natomiast Nieuport Macchi M-9 wymagały gruntownego remontu. Nieuport Macchi M-9 przeleżały w Pucku w skrzyniach do marca 1923 roku.

Rok 1923 przyniósł zmianę nazwy jednostki – 16 marca utworzono Morski Dywizjon Lotniczy (MDŁot). W latach 1924–1927 MDŁot otrzymał nowoczesny sprzęt zakupiony u francuskiego sojusznika. Były to szkolno-łącznikowe łódzie latające Schreck FBA-17HE2, łącznikowe amfibie Schreck FBA-17HMT2, patrolowo-bombowe łódzie latające Latham 43, szkolno-rozpoznawcze łódzie latające CAMS-30E i wywiadowcze łódzie latające LeO H-135B3. Zmodernizowano też urządzenia bazy, budując specjalny dźwig do podnoszenia wodnosamolotów.

MDŁot rozpoczął realizować podstawowe zadania na rzecz floty, takie jak dalekie i bliskie rozpoznanie, wyszukiwanie w morzu własnych okrętów, nawiązywanie i utrzymywanie z nimi łączności radiowej, wykrywanie okrętów podwodnych, wsparcie akcji bojowej na morzu przez bombardowanie i ostrzał z powietrza.

W maju 1928 roku z dywizjonu wydzielono niewielki pododdział lotniczy (Rzeczny Pluton

Lotniczy) i skierowano go do Pińska na Polesiu. Znajdowała się tam baza Pińskiej Floty Rzecznej Marynarki Wojennej, której zadaniem była ochrona wschodniej granicy państwa. Na podmokłych, porzecinanych rzekami i jeziorami terenach Polesia jedynie płaskodenne okręty i uzbrojone statki mogły wykonywać samodzielnie takie zadania, jak rozpoznanie, zwalczanie jednostek pływających przeciwnika, wspieranie oddziałów lądowych, minowanie, ochrona przepraw, mostów i linii komunikacyjnych. Podobne zadania spełniała po drugiej stronie granicy radziecka Flotylla Dnieprzańska.

Nowym dowódcą MDŁot został w lutym 1927 roku kmdr ppor. pil. obs. Karol Trzaska-Durski, a dotychczasowy dowódca 18 marca 1927 roku objął Referat Lotnictwa Morskiego KMW w Warszawie. MDŁot stał się wreszcie typową morską jednostką lotniczą.

Pierwsze lata trzeciego dziesięciolecia wykazały konieczność unowocześnienia parku lotniczego. Poważnym problemem okazały się bardzo skromne fundusze przeznaczone na ten cel. Ostatecznie z braku odpowiednich środków wybór Kierownictwa MW padł na Lubelskie Zakłady Mechaniczne Plage & Laśkiewicz, które przystosowały samoloty lądowe do wymogów lotnictwa morskiego. W latach 1932–1935 zrealizowano umowy i MDŁot otrzymał trzy wodnosamoloty Lublin R-VIII i dwadzieścia typu Lublin R-XIII.

Kolejną próbę poprawy katastrofalnej sytuacji sprzętowej MDŁot podjęto w 1937 roku. Zamówiono wówczas we Włoszech sześć wodnosamolotów torpedowych typu Cant Z-506B. Tymczasem Włosi opóźniali odbiór cantów, będąc pod stałą presją Niemiec. Tylko załódze por. mar. pil. Romana Borowca udało się jednym z wodnosamolotów przelecieć do Pucka kilka dni przed wybuchem wojny. Był to jedyny nowoczesny samolot puckiego dywizjonu u progu wojny.

Zarządzeniem szefa Kierownictwa MW z 21 lutego 1930 roku utworzono kurs aplikacyjny dla podporuczników Marynarki Wojennej. W ten sposób nowo promowani oficerowie MW przechodzili w MDŁot przeszkolenie lotnicze, przygotowujące ich do ewentualnej służby w lotnictwie morskim. W 1934 roku zorganizowano w Pucku kurs oficerów obserwatorów lotnictwa morskiego, który przygotował do służby pierwszą grupę oficerów floty. W ten sposób pucki dywizjon zaczął się pod względem kadrowym uniezależniać od lotnictwa lądowego. Specjalistów lotniczych MDŁot szkolił we własnym zakresie, mechaników lotniczych wysyłało na kursy specjalistyczne do Bydgoszczy, Lwowa i Dębina.

Przełomowym wydarzeniem w historii MDŁot było jego wcielenie pod względem organizacyjnym do Marynarki Wojennej 30 stycznia 1933 roku. Już w 1929 roku MDŁot wyłączono z lotnictwa i podporządkowano Kierownictwu MW. Formalnie MDŁot wcielono pod względem organizacyjnym do Marynarki Wojennej 30 stycznia 1933 roku. Od-

W dniach 15-16 lipca br., Stowarzyszenie Historyczne Morskiego Dywizjonu Lotniczego oraz podległe mu muzeum zorganizowało Festiwal Historyczny „Lotniczy Puck”, który rozpoczął się przy budynku Muzeum Morskiego Dywizjonu Lotniczego w Pucku uroczystym odsłonięciem muralu przedstawiającego stojący na brzegu wodnosamolot (lub – jak dawniej mówiono – hydroplan) typu Friedrichshafen, użytkowany w pierwszych latach istnienia puckiej bazy lotniczej. Autorem obrazu będącego wzorem dla muralu jest artysta Jarosław Wróbel. Wśród uczestników uroczystości była m.in. burmistrz Pucka Hanna Pruchniewska, a także przedstawiciele Lublina oraz Brygady Lotnictwa MW.

Kolejna odsłona Festiwalu odbyła się na puckim rynku. Zaprezentowano tam zabytkowe samochody (Sebastiana Dragi i Wojciecha Minczykowa), motocykle, pełnoskalową replikę wodnosamolotu Lublin R-XIII, jak również wyposażenie i uzbrojenie marynarzy lotników służących w 20-lecie międzywojennym. Nie brakowało także literatury związanej z lotnictwem i Marynarką Wojenną na stoiskach Muzeum MDLot, Muzeum MW i Muzeum Sił Powietrznych.

Główną częścią drugiego dnia festiwalu było odtworzenie wydarzeń związanych z przygotowaniem do wojny i bombardowaniem puckiej bazy lotniczej 1 września 1939 roku. Zrealizowano ją w Pucku na tzw. zielonej plaży obok przygotowanej do uroczystego otwarcia nowej mariny. Scenariusz rekonstrukcji, przygotowany przez Ireneusza Makowskiego i przez niego komentowany, przybliżył m.in. ostatnie chwile życia komandora porucznika pilota Edwarda Szystowskiego, dowódcy Morskiego Dywizjonu Lotniczego i zarazem pierwszego poległego oficera Marynarki Wojennej w II wojnie światowej, oraz dramatyczną wywózkę cywilnej ludności do miejsc kaźni.

Dynamiczny pokaz z użyciem środków pirotechnicznych, w wykonaniu kilkudziesięciu osób z Samodzielnej Grupy Odtworzeniowej „Pomorze” i Grupy Rekonstrukcji Historycznej Obrony Wybrzeża, spotkał się z żywym zainteresowaniem licznie zgromadzonych turystów oraz mieszkańców Pucka i okolicznych gmin. Dla wielu z nich była to żywa i barwna lekcja historii.

W tym czasie dowódca MDLot podlegał dowódcy Marynarki Wojennej.

Dotychczasowy dowódca kmdr ppor. pil. obs. Karol Trzaska-Durski odszedł z MDLot i 6 maja 1933 roku został kierownikiem Referatu Lotnictwa Morskiego. Kolejnym i zarazem ostatnim dowódcą MDLot został 29 kwietnia 1933 roku kmdr ppor. pil. Edward Szystowski.

Dowództwo Obrony Wybrzeża i MDLot zdawało sobie sprawę, że po ogłoszeniu mobilizacji rezerwistów



Odsłonięcie muralu na budynku Muzeum Morskiego Dywizjonu Lotniczego w Pucku, 15 lipca 2023 roku
Fot. Mariusz Konarski

nie otrzymają odpowiednich przydziałów. W tej sytuacji zdecydowano się sformować trzykompanijny Oddział Obrony Lądowej MDLot. Na jego dowódcę wyznaczono kpt. mar. obs. Eustachego Szczepaniuka. Zadaniem oddziału była obrona nasady Półwyspu Helskiego.

Jednostka w końcu sierpnia 1939 roku liczyła około 300 osób, w tym 15 pilotów, 10 obserwatorów i 10 strzelców radiotelegrafistów pokładowych oraz 20 wodnosamolotów i samolotów na podwoziu kołowym.

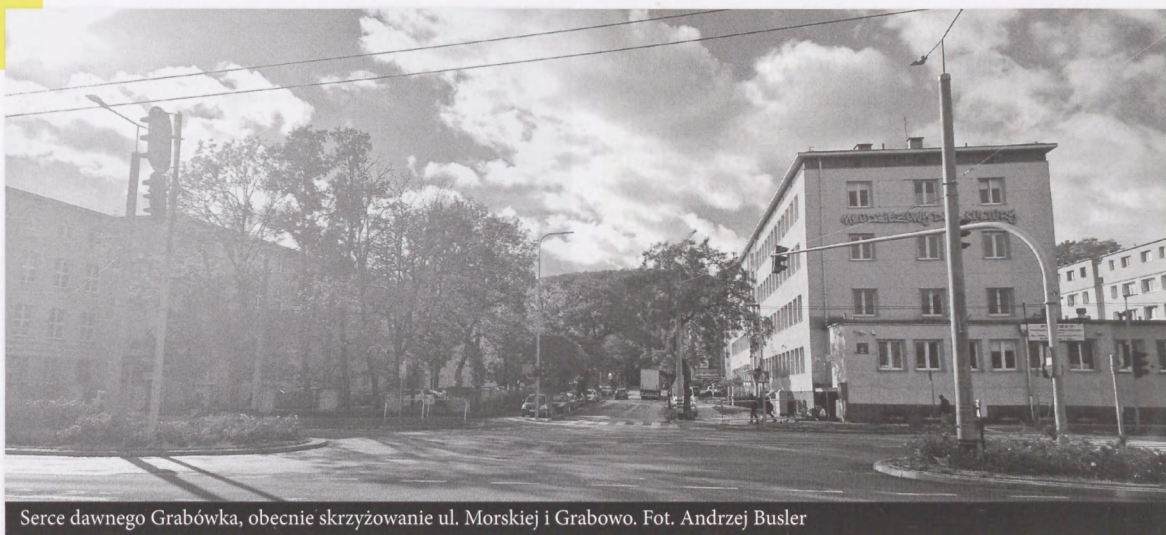
Wraz z wybuchem wojny rozpoczął się ostatni akt dziejów Morskiego Dywizjonu Lotniczego. W pierwszych minutach hitlerowskiej agresji poległ od bomb dowódca jednostki kmdr por. pil. E. Szystowski. Jego zastępca kmdr ppor. pil. Kazimierz Szalewicz nakazał ewakuację wodnosamolotów w rejon Półwyspu Helskiego pod ochronę dział artylerii nadbrzeżnej. W obawie przed zniszczeniem bazy ewakuowano w głąb kraju, na pocztowych erach zaś wykonano dwa nocne loty rozpoznawcze. Podczas jednego z nich załoga por. mar. pil. Józefa Rudzkiego z por. mar. obs. Zdzisławem Juszcakiewiczem ostrzelała w Gdańsku świętujących zdobycie Westerplatte Niemców. W odwecie niemieckie samoloty zniszczyły polskie wodnosamoloty ósmego dnia wojny. Tego dnia pozbawioną sprzętu latającego jednostkę rozformowano.

Do 11 września dzielnie bronili podejścia do nasady Półwyspu Helskiego marynarze z oddziału kpt. mar. obs. E. Szczepaniuka. W trakcie ciężkich walk ponieśli znaczne straty. Do kapitulacji bronili odcinka pod Chałupami.

Personel lotniczy MDLot po zniszczeniu wodnosamolotów kontynuował walkę z wrogiem w oddziałach przeciwdesantowych do kapitulacji Helu 2 października 1939 roku.

Tradycje pierwszej polskiej jednostki lotnictwa morskiego kontynuuje 43. Oksywska Baza Lotnictwa Morskiego im. kmdra por. pil. Edwarda Szystowskiego, jako stacjonująca w Gdyni-Babich Dołach.

MARIUSZ KONARSKI



Serce dawnego Grabówka, obecnie skrzyżowanie ul. Morskiej i Grabowo. Fot. Andrzej Busler

GRABÓWEK

Kontynuujemy cykl związany z historią Gdyni, w którym prezentujemy dzieje obecnych dzielnic tego młodego miasta. Tematem niniejszego artykułu jest Grabówek. Czytelników szczególnie zainteresowanych tematem odsyłamy do książki Tomasza Rembalskiego *Gdynia i jej dzielnice przed powstaniem miasta (XIII–XX wiek)*, z którego pochodzi spora część poniższego materiału.

Nazwa Grabówek według językoznawców związana jest z miejscem, gdzie rosną graby. Dziś próżno szukać dużych skupisk tych drzew w tej części Gdyni. W dawnej literaturze miejscowość określana jest niekiedy jako Grabowo. W 1932 roku Władysław Pniewski w artykule pod znamienym tytułem *Poniewieranie kaszubskich nazw miejscowych* pisał: *Za Gdynią leżą Grabówka (dziś przedmieście Gdyni), a nie żadne Grabowo.*

Na najstarsze wzmianki w źródłach pisanych o Grabówku natrafiamy w dokumencie lokacyjnym Oksyvia z 1346 roku, z którego dowiadujemy się, że norbertanki zarezerwowały sobie pewien obszar *przebiegający pod wzgórzem w kierunku Grabówka*. Główne siedlisko osady znajdowało się wówczas u zbiegu dzisiejszych ulic Morskiej i Grabowo. Istnieją przypuszczenia, że Grabówek od przełomu XIII i XIV wieku był w posiadaniu rycerzy Rusocińskich, którzy w 1362 roku zeznali, że należał do nich od dawna. W 1382 roku stał się własnością klasztoru kartuskiego w Kartuzach. Przez bardzo krótki okres w końcu XIV wieku wieś była w posiadaniu gdańskiej rodziny Lankau. W dokumentach z 1406 roku pochodzi pierwsza wzmianka o karczmie znajdującej się w Grabówku, która powstała prawdopodobnie w 1386 roku.

W 1429 roku kartuzi przyłączyli Grabówek jako *szczególnie lenno i majątek w obrębie starych granic* do sąsiedniej Gdyni wraz z należącymi do niego

10 łanami ziemi (około 170 ha). Za to nadanie sołtys i chłopci gdyńscy zobowiązani byli oddawać klasztorowi roczny czynsz w wysokości 6 grzywien, płacony w dwóch ratach. Dodatkowo z każdego łanu mieli płacić 4 skojce i 7 denarów.

Na początku XVI wieku w wyniku następstw reformacji Grabówek odebrano zakonowi kartuskiemu i Jerzy Sokołowski przyłączył go do dzierżawionej przez siebie Chyloni. W 1526 roku w Gdańsku odbyła się rozprawa sądowa. Dzięki jej postanowieniom Grabówek powrócił w posiadanie kartuzów, którzy zarządzali nim poprzez swoich dzierżawców. Byli nimi kolejno: Jan Möhsske (1663–1667), Dalański (1691–1702) i Wojciech Recht (1713–1734). W 1683 roku Grabówek wzbogacił się o murowaną karczmę. W dniu 12 maja 1734 roku większość zabudowań wsi spłonęła w wyniku podpalenia przez wojska rosyjskie. Odbudowa zajęła kilka lat. W 1738 roku zbudowano nowy browar, a dwa lata później stodołę.

POD ZABOREM PRUSKIM

W 1772 roku podczas I zaboru pruskiego Grabówek został skonfiskowany zakonowi kartuskiemu i przeszedł na własność króla pruskiego. W tym czasie wieś zamieszkiwało siedem osób, znajdowały się tutaj jedna karczma i niewielki folwark. Dobrami zarządzał gdyński sołtys Jerzy III Blumhoff. W 1790 roku dzierżawcą Grabówka był przypusz-



Bloki oficerskie przy ul. Morskiej i Surmana. Fot. Andrzej Busler

czalnie Ferdinand Düsterwaldt. Osadę zamieszkiwało wówczas 17 osób. W latach 1795-1798 dziedzicznym dzierżawcą karczmy w Grabówku został Antoni Ciskowski. W XIX wieku wieś stanowiła własność rodziny Düsterwaldtów. Na początku XX wieku Grabówek przeszedł na własność Arona Janzena, który znacznie go powiększył – do 160 ha ziemi (100 ha ziemi ornej i ogrodów oraz 50 ha łąk, gdzie m.in. wydobywano torf), prawdopodobnie kosztem gruntów sąsiedniej Gdyni.

W MIĘDZYWOJNIU

Po I wojnie światowej Grabówek przeszedł na własność skarbu państwa, zajmował obszar 166 ha.



Jedna z wizytówek architektonicznych przedwojennego Grabówka – gmach Szkoły Morskiej (obecnie Uniwersytetu Morskiego) Fot. Andrzej Busler

W późniejszych latach był zarządzany wspólnie z folwarkiem w Redłowie. W dniu 10 lutego 1926 roku stał się jedną z dzielnic Gdyni. W późniejszym czasie, zgodnie z ustawą o rozbudowie miast, jako własność państwowa przeznaczony został na działalność budowlaną instytucji państwowych lub zrzeszeń komunalnych i spółdzielczych. Jako pierwsze budowę domów mieszkalnych rozpoczęło Spółdzielcze Stowarzyszenie Osad Własnych Oficerów Marynarki Wojennej. Powstały bloki oficerskie przy ul. Morskiej i Surmana oraz domki jednorodzinne przy ul. Komandorskiej i Kapitańskiej. W późniejszym czasie zbudowano tzw. kolonię robotniczą przy ul. Morskiej 108/112, a w 1934 roku otwarto ośrodek zdrowia. Bloki mieszkalne stanęły także przy ul. Okrzei za sprawą Gdyńskiej Spółdzielni Mieszkaniowej. W krótkim czasie wyrosły: osada Kolejowa, Kolonia Urzędników Skarbowych oraz wielomieszkaniowe domy Towarzystwa Budowy Osiedli, a także tartaki Polskiego Przemysłu Drzewnego i Gdyńskiej Spółki Drzewnej.

Oprócz bloków mieszkalnych architektoniczną wizytówką Grabówka z okresu międzywojennego jest okazały kompleks szkół: gmachy Szkoły Morskiej (obecnie Uniwersytet Morski), obiekty szkół zawodowych dla gospodarki morskiej (Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego nr 1) oraz Żeńska Szkoła Przysposobienia Zawodowego (obecny Zespół Szkół Hotelarsko-Gastronomicznych).

W 1936 roku do Szkoły Podstawowej nr 5 przy ul. Orlicz-Dreszera dołączyła nowa Szkoła Podsta-

wowa nr 14 w okolicy ul. Sambora. W 1931 roku na Grabówku utworzono Parafię pw. Świętej Rodziny, która istnieje do dziś. Pierwszym jej proboszczem był ks. Wojciech Surman. W 1927 roku rozpoczęła funkcjonowanie Spółdzielnia Mleczarska, która później otrzymała nazwę Kosakowo. Na Grabówku znajdowała się również słynna wytwórnia polskich bekonów eksportowych – fabryka wyrobów mięsnych Teodora Rózkowskiego. W 1933 r. otwarto aptekę Mgra Grodzkiego oraz kino Zorza (późniejsza powojenna nazwa Fala; dziś już nieistniejące). Dzielnica wzbogaciła się o restaurację Bagatela i bar towarzyski Kokos. Do 1935 roku powstały obiekty Obozu Emigracyjnego. W 1937 roku Towarzystwo Budowy Osiedli rozpoczęło budowę pięciu bloków przy ul. Morskiej 91-99 wraz z ciągiem sklepów. Rok później zbudowano hale targowe.

Poza wymienionymi inwestycjami istniała także mniej chlubna strona tej gdyńskiej dzielnicy. Nie wszyscy znajdowali w młodym mieście pracę i mieszkania. Na obrzeżach Grabówka powstawały nielegalne budy, w których nie było kanalizacji ani sanitariatów – miejsce to popularnie zwano Pekinem (okolice ul. Orlicz-Dreszera, Kordeckiego i Kalksztajnow). Podczas II wojny światowej Niemcy przemianowali dzielnicę na Grabau.

CZASY POWOJENNE

Po II wojnie światowej Grabówek zaistniał w zbiorowej pamięci jako jedno z miejsc krwawej masakry w grudniu 1970 roku. Krwawe wydarzenia rozegra-



Przedwojenny budynek obecnego Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego nr 1. Fot. Andrzej Busler



Zabudowania kolonii robotniczej powstałej w międzywojniu. Fot. Andrzej Busler

ły się w okolicy przystanku SKM Gdynia-Stocznia. Znalazło to odzwierciedlenie w słowach znanej *Balady o Janku Wiśniewskim*:

*Chłopcy z Grabówka, chłopcy z Chyloni,
Dzisiaj milicja użyła broni.
Dzielniesmy stali, celnie rzucali.
Janek Wiśniewski padł.*

Obecnie Grabówek zajmuje obszar przeszło 4 km kw. i zamieszkuje go przeszło osiem tysięcy osób. Spora część tej dzielnicy jest położona w Trójmiejskim Parku Krajobrazowym. W ostatnich latach powstało tutaj sporo nowych bloków mieszkalnych, wzdłuż ul. Morskiej znajdują się siedziby wielu firm. W czasach powojennych wspomniana ul. Morska wzbogaciła się o drugą nitkę komunikacyjną – jest to jedna z najważniejszych arterii komunikacyjnych Gdyni. Na terenie dzielnicy znajdują się kolejno tworzone placówki oświatowe: Szkoła Podstawowa nr 17 im. Wiceadmirala Józefa Unruga oraz Szkoła Podstawowa nr 52 im. Błogo-

ślawionego ks. Komandora Podporucznika Władysława Miegonia.

Ostatnie dekady to jednak także likwidacja Zespołu Szkół Przemysłu Spożywczego, który znajdował się przy ul. Grabowo 2 w sercu dawnej wsi. W tym budynku swe miejsce znalazł Młodzieżowy Dom Kultury przeniesiony z centrum Gdyni.

Przyglądając się dzisiejszej mapie, trzeba zauważyć jedną charakterystyczną cechę: przystanek SKM Gdynia-Stocznia znajduje się w obszarze Grabówka, natomiast kolejna stacja Gdynia-Grabówek jest zlokalizowana na terenie sąsiedniej dzielnicy Leszczynki. W ostatnich latach pojawił się pomysł, aby w sąsiedztwie Zespołu Szkół Hotelarsko-Gastronomicznych ulokować lodowisko miejskie, ostatecznie jednak odstąpiono od tej inwestycji, a w jej planowanym miejscu rozpoczęto – bardzo potrzebną – budowę hali sportowej, która wzbogaci infrastrukturę wspomnianej szkoły.

ANDRZEJ BUSLER



Kunst Wodny

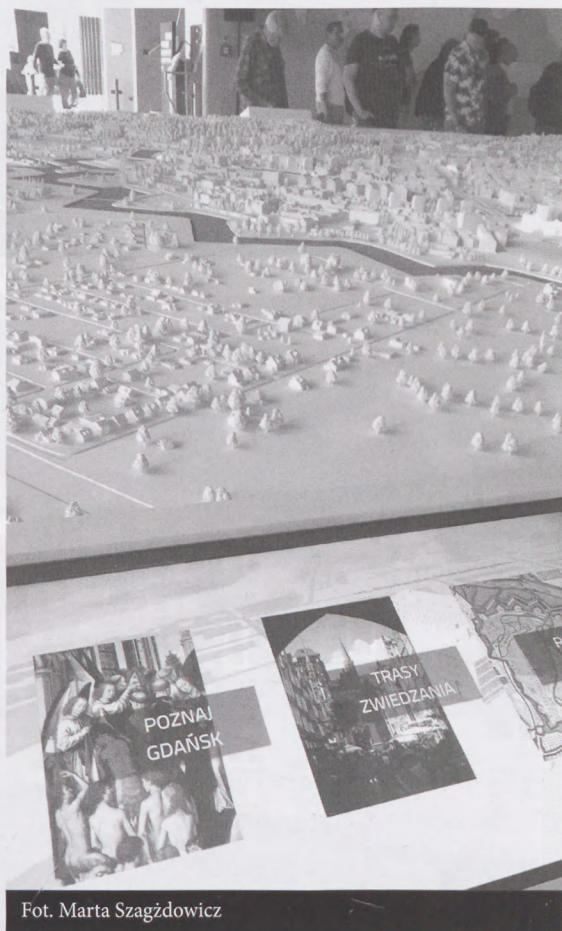
Gdański Instytut Kultury Miejskiej (IKM) ma od września tego roku nową siedzibę. Mieści się w budynku zwanym Kunstem Wodnym na Targu Rakowym. Odwiedzamy dziś to nowe, a jednocześnie historyczne miejsce.

WODNE SZTUCZKI

Nazwa nawiązuje do stacji pomp, dzięki której gdańszczanie mogli czerpać wodę z miejskich studni, pochodząca z jeziora Jasień. Określenie kunst wodny pochodzi od niemieckiego Kunstwasser. W słowniku Mrongowiusza w XIX wieku tłumaczono to jako m.in. wodorzut czy wodocisk. Gdańszczanie o zgodę na doprowadzenie wody do miasta musieli prosić samego króla Zygmunta Starego. W 1538 roku władca wydał pozwolenie, a także określił kary za ewentualne zanieczyszczanie wody. Pierwsza wieża ciśnienia powstała około 1550 roku przy Bramie Wyżynnej. Kolejne, wielokrotnie unowocześniane, budowano w okolicy Targu Rakowego. Wodociągi poprowadzone były wówczas ponad fosą miejską. Ceglano pozostałości dawnego kunstwu odkryto i uwidocznilo na korytarzu nowej siedziby IKM. Pod koniec XVI wieku mieszkańcy korzystali aż z ponad 500 studni. Dziś najstarszą zachowaną możemy zobaczyć przed fasadą Wielkiej Zbrojowni. Mechanizm działania kunstwu opierał się na kanale Raduni, który napędzał koła młyńskie. Służył miastu aż do XIX wieku. Nowożytna technika zapewniała dostarczanie ok. 80 litrów wody na dobę na jednego mieszkańca. Możemy to zrozumieć, wchodząc na piętro budynku IKM, gdzie czeka na nas model stacji pomp. Również architektura nawiązuje do funkcji tego miejsca. Na poziomie dachu zaprojektowano tzw. szklaną rzeczke. Woda płynie tu nad naszymi głowami po przeźroczystej konstrukcji, by spaść niczym wodospad do brodzika przy kanale Raduni. Budynek IKM zaprojektowany został przez Studio Architektoniczne KWADRAT z Gdyni. Inna znana realizacja tego studia to Muzeum II Wojny Światowej.

WYCZEKANA MAKIETA

Instytut Kultury Miejskiej w nowej przestrzeni dysponuje salą kinową, trzema warsztatowymi, przestrzenią wystawienniczą, księgarnią, barem. Przy wejściu mieści się Punkt Informacji Kulturalnej. Pierwsze piętro budynku kryje wyjątkową atrakcję. Po zakupieniu biletów możemy podziwiać tu ogromną makietę miasta Gdańska, której powierzchnia wynosi 50,84 m². Zobaczymy na niej ponad 7 tys. obiektów w skali 1:500. Aż 76 najważniejszych budowli można podświetlić. Dzięki zastosowaniu nowoczesnej technologii druku 3D SLS obiekty dokładnie odwzorowują elementy elewacji. Twórcy zapewniają, że sprawdzili każde okno, dach, komin. Wszystko jest zgodne z rzeczywistością. Szczegóły najlepiej widać, jeśli skorzystamy z ukrytych pod blatem lornetek. Dodatko-



Fot. Marta Szagzdowicz

wo przy stole z makietą można zapoznać się z historią rozwoju Gdańska, jego architekturą i zabytkami. Umożliwia to 11 stanowisk interaktywnych. Treść wzbogaca około 2 tys. zdjęć i grafik. Dopelnieniem makiety obejmującej obszar Śródmieścia jest mapa na posadzce, a także plan całego Gdańska o szerokości 5,65 m zawieszony na ścianie. Atutem tego miejsca jest również taras widokowy, choć i z wnętrza rozpostiera się piękny widok, ponieważ budynek jest przeszklony. Makietę ukończona została już w 2019 roku, a aby nie doszło do jej uszkodzenia podczas wykańczania wnętrza, uszyto specjalny pokrowiec. Zamiast kilku miesięcy służył przez cały okres pandemii. I tak makietę czekała cierpliwie, by być podziwianą. A sam projekt rozpoczęto realizować już w 2012 roku. Zaangażowanych było w niego około stu osób. Nie obyło się bez przygód. Podczas przewożenia model kościoła św. Mikołaja uległ uszkodzeniu. Stało się to w 2018 roku, dokładnie wtedy, gdy we wnętrzu tej świątyni naprawdę dostrzeżono pęknięcia na sklepieniach i filarach...

MARTA SZAGZDOWICZ

Natalia Bigus

Klasë „0” i przedszkòla

Dzél 3. Kaszëbsczé zwãczì. Taneczne wiodro

Céle ùczbë

Pòznawczé:

- pòznanié inhibicyjno-incytycyjnych (hamòwanie – pòbùdzanié) czwìczyńców, pòznanié nowëch tanecznych elementów, pòznanié nowëch zwrotów w jãzëku kaszëbsczim;

Sztòłcącë:

- ùmiejãtnosc wëczëcò zmianów w mùzyce, sztòłtowanie chùtczégò reagòwaniò na mùzyczne sygnałë, doskònalenié slëchòwò-rëchòwi kòòrdinacje, rozwijanié ùmiejãtnoscë przemieszcziwaniò sã w przestrzeni, doskònalenié pòprawny emisje i intonacje głosu, sztòłtowanie prawidłowi pòstawë dzecka, sztòłtowanie mùzyczny pamiãcë, sztòłtowanie pòczëcò estetycznì rëszaniò sã, sztòłtowanie mùzyczny wëòbraźnie, sztòłtowanie kòncetracje i ùwòdżi;

Wëchòwawczé:

- rozwijanié ùmiejãtnoscë wespółdzëjaniò w karnie i w pòrze, sztòłtowanie wëtrwaloscë w pòkònywaniu drãgòtów, pòbùdzenié òdpòwiedzalnòtë za pòwierzoné zadania, sztòłcenié nawzòjnégò szònowaniò sã;

Metodë robòtë

ekspòzycje, analiticzno-percepcyjnò, problemòwò-òdtwòrczò, problemòwò-analiticznò

Didakticznë pòmòce

pianino

PLAN ZAJMÓW

Wstãp:

1. Przëwitanié na mùzycznym sygnale.
2. Zapòznanié ùczniów z tematã zajmów.
3. Marsz wstãpny w metrum 4/4.
4. Czwìczenia gimnasticzno-rozgrzëwajãcë mùsklë rãków i nóg:
 - a) „przezëblòkòmé sã do tuńca”,
 - b) „kropczì”,
 - c) „pòdskòk”,
 - d) „akcent”.

Realizacjò tematu:

1. Zabawa *Tańcëjącé lëstë*.
2. Zabawa *Deszcz*.
3. Zabawa *Wiater*.
4. Zabawa *Plëta*.

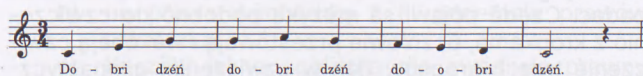
Pòdsëmòwanié:

1. Czwìczenie inhibicyjno-incytycyjné.
2. Przëbòczenié ò czim bëła mòwa na zajmach.
3. Pòżegnanié na mùzycznym sygnale.

MERITORICZNY DZÉL (30 min.)

1. Przëwitanié na mùzycznym sygnale (0,5 min.).

Ùczniowie stojã na swòjich mòlach szcerowòny skarnia – ma w stronã szkòlnégò. Szkòlny witò ùczniów, spiëwającë melodiczny zwrot: *Dobri dzëń*, a òni òdpòwiòdajã, spiëwającë: *Dobri dzëń*.



2. Zapòznanié z tematã zajmów (0,5 min.).

Szkòlòcë stojã na swòjich mòlach szcerowòny skarnia – ma w stronã szkòlnégò.

Na dzysészich zajmach pòznómë pòrã tanecznych figùrów, jaczé sã jak slédne wiodro za òknã – zmiëniwnë. Ale zanim te figùrë pòznómë, rozgrzëjemë sã.

3. Marsz wstãpny w metrum 4/4 (5 min.).

Szkòlòwnicë pòrëszëwajã sã pò òbwòdze kòła, wëkònjającë pòsobicã zgòdno z mùzykã:

marsz	w kòle
biég	w „rozsëpcë”
marsz	w kòle
pòdskòk	pò całi salë
marsz	w kòle

Czwìczenie wëkònywóné je przë akòmpaniamencie szkòlnégò.

4. Czwìczenia gimnasticzno-rozgrzëwajãcë (5 min.).

Szkòlòcë stojã w „rozsëpcë” pò całi salë.

a) „przezëblòkòmé sã do tuńca”

Zanim zatańcëjemë mùszimë sã pasowno òblëc. Wëgòdné bùksë, kòszla, dłudżé bòtë (knòpi) czë szeroczì czitël, bluzka, baletczì (dzëwczãta). Tak tej zaczinómë òd prawì nodżi...



b) „kropczy” – ùczniowie czĕjającĕ trzĕ te same zwączi w rejestrze wiolinowym wĕkònĕjã „trzĕ kropczy” nogã pò wczasniĕszĭ prezentacjĕ czwiczĕnia przez szkòlnĕgò:

„pierszò kropka” – wĕrzuceniĕ w przòdk czerĕnkòwi nodzi z jednoczasnym dotkniĕnim pòlcama stopĕ pòdłòdzi,

„drĕgò kropka” – przeniesieniĕ czerĕnkòwi nodzi w bòk z jednoczasnym dotkniĕnim pòlcama stopĕ pòdłòdzi,

„trzecò kropka” – dostawieniĕ czerĕnkòwi nodzi do pòstawĕ (pòzycjò VI w tuńcu – to je złączonĕ stopĕ).

c) „pòdskòk” – szkòlòcĕ czĕjającĕ melodiã, wĕkònĕjã w tim czasu pòdskòczy z nodzi na nogã,

b) „akcent” – ùczniowie czĕjającĕ głosny akcent w mùzyce, zascygają sã i wĕkònĕjã skòk z jednoczasnym òbrotã ò 180 stopni (to znaczi – zmieniają czerĕnk).

Czwiczĕniĕ wĕkònYWónĕ je przĕ akòmpaniamentce szkòlnĕgò.

5. Zabawa Tańcĕjącĕ lĕstĕ (3 min.).

Ùczniowie pòrĕszĭwają sã pò całĭ salĕ zgòdno z ritmã mùzycki gròny przez szkòlnĕgò. Òb czas ti zabawĕ szkòlòcĕ wĕòbrazĭwają sobie, że sã lĕstama tańcĕjącyma na wietrze. Czej mùzyka bãdżĕ òdźdrzadliwa spòdaniĕ lĕstów z drzewów, wszĕtcĕ szkòlòwnicĕ przĕstòwają i sã krącą w mòlu. Mògã schwĕcĕc sã za rãce z nòblĕzi stojã cã drĕszkã abò drĕchã (twòrzã dwójczy).

Czwiczĕniĕ wĕkònYWónĕ je przĕ akòmpaniamentce szkòlnĕgò.

6. Zabawa Deszcz (3 min.).

Szkòlny gòdò szkòlòkòw, że zmienĭto sã wiodro i bãdżĕ padac. Czedĕ pòjawi sã mùzyka pòdobnò do czwiczĕniò z kropkami, ùczniowie przĕstòwają i wĕkònĕjã czwiczĕniĕ trzech kropekòw (jak w czwiczĕnim gimnastyczno-rozgrzewającym: „pierszò kropka”, „drĕgò kropka” i „trzecò kropka”), tu mďacĕch ilustracjã spòdaniò „trzech kroplów”. Słowò „zmiana” òznòczò wĕkònanĕ „kroplów” drĕgã nogã.

Czwiczĕniĕ wĕkònYWónĕ je przĕ akòmpaniamentce szkòlnĕgò.

7. Zabawa Wiater (3 min.).

Naròz zriwò sã wiater. Szkòlòwnicĕ ùstòwĭają sã w kòle skarnĭama zwrócony do wĕstrzòdka i trzymają sã za rãce. Zaczinają biĕg w prawã stronã. Na słowò:

- „hòp” zatrĕmùją sã i pòdskakiwają w mòlu dwa razĕ,
- „zmiana” zatrĕmùją sã i zmieniają czerĕnk biĕgu.

Czwiczĕniĕ wĕkònYWónĕ je przĕ akòmpaniamentce szkòlnĕgò.

8. Zabawa Plĕta (3 min.).

Ùczniowie stojã w dowolnym mòlu na salĕ, szcerowóny skarnĭama w stronã szkòlnĕgò. Szkòlny pitò ùczniów, co

pòjòwiò sã na drodze pò deszczu. Pò kròtci kòrbiònce szkòlny zaczinò grac na pianiniĕ i ròczy szkòlòkòw do tuńca w plĕtach:

- akòmpaniament w rejestrze wiolinowym – nasladĕjã krople spòdającĕ na plĕtĕ – pòwtòrzają ùklòd z czwiczĕnia gimnastyczno-rozgrzewającĕgò,
- akòmpaniament w rejestrze strĕdnym – trãpiã nogama w plĕce,
- akòmpaniament w rejestrze basowym – òbùma nogama skòczã w plĕce.

Czwiczĕniĕ wĕkònYWónĕ je przĕ akòmpaniamentce szkòlnĕgò.

9. Czwiczĕnia inhibicyjno-incytacyjnĕ (5 min.).

To czwiczĕniĕ mò na cĕlu pòwtòrzeniĕ taneczĕnĕch elementów z wĕzi przeprowadzonĕch zabawów.

Szkòlòwnicĕ maszerĕją pò salĕ zgòdno z ritmã mùzycki gròny przez szkòlnĕgò. W tim czwiczĕnim bãdã wĕzwĕskiwonĕ hasła (w jãzĕkù kaszĕbsczim) i òdpòwiòdającĕ kòždĕmu hasłu czĭnnoscĕ, chtĕrne nòt je òbjasnĭc ùcznióm przed zadanim:

- „lĕstĕ” – szkòlòcĕ twòrzã dwójczy i krącą sã wkòł siebie,
- „deszcz” – przĕstòwają i wĕkònĕjã kòždã nogã trzĕ krople,
- „wiater” – twòrzã kòło i wĕkònĕjã biĕg w prawã stronã,
- „plĕta” – trãpiã trzĕ razĕ w plĕce.

Czwiczĕniĕ wĕkònYWónĕ je przĕ akòmpaniamentce szkòlnĕgò.

10. Przypòmniĕniĕ ò czim bĕła mòwa na zajmach (1,5 min.).

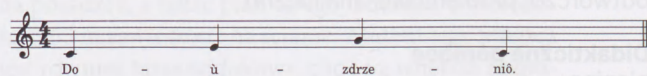
Szkòlòcĕ sedzã na swòjich mòlach szcerowóny skarnĭama w stronã szkòlnĕgò.

Co mĕ pòznelĕ dzysò na zajmach?

Toczi sã kòrbiòнка szkòlnĕgò z ùczniama na temat zajmów.

11. Pòzegnaniĕ na mùzycznym sygnale (0,5 min.).

Ùczniowie stojã na swòjich mòlach szcerowóny skarnĭama w stronã szkòlnĕgò. Szkòlny żegnò sã z nima spĕwającĕ melodiczno słowa pòzegnaniò: *Do ùzdrzeniò*, a szkòlòwnicĕ òdpòwiòdają spĕwającĕ: *Do ùzdrzeniò*.



Tłòmaczeniĕ: B. Ùgòwskò.

Natalia Bigus

instruktor i chòrĕògraf juniorsczĭch karnów w Kaszĕbsczim Karnie Spĕwù i Tuńca „Sierakowice” ze Serakòjc. Jakno mùzyk i instruktor tuńca spĕjalizĕje sã w pòlsczi lĕdowi tematicĕ, le przede wszĕtczim w ùkòchònĕch Kaszĕbach. Szkòlnò ritmiczi a sztòlĕniò slĕchù.



Pòjǎcé prawów Kaszëbów

Rôczimë do wëzwëskaniô czwiczników sparlǎczonëch z prawama Kaszëbów. Òb czas wëfùlowiwaniô zadaniów pòmòcǎ mdǎ: 1) Ùstów ò nôrodnëch i etnicznych mniészëznach a téż ò regionalnym jǎzëkù (Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym), 2) Èuropejskô kôrtǎ regionalnëch i mniészëznówëch jǎzëków (Europejska karta języków regionalnych i mniejszościowych), chtërne letkò mòże wëszëkac na stronie: www.isap.sejm.gov.pl.

1. Na spòdlim włósny wiédzë wëfùluj pùstë mòle w tekście, tak cobë w całoscë bëł òn zgòdny z faktama.

Òbjǎcé Kaszëbów prawnǎ òchronǎ długò bëło zdrzódłǎ rozmajitëch spiérów. Sztridë te skùńczëtë sǎ z dniǎ (1), tj. dniǎ ùchwòleniô ùstawù ò nôrodnëch i etnicznych mniészëznach, a téż ò (2) Òstatny dzél pòzwë tegò prawnégò aktu prawòdòwca òdnòszò do Kaszëbów, chtërny w ùstawowi nomenklaturze sǎ nazewóny spòlëznǎ (3) jǎzëkǎ – kaszëbsczim. Òd te czasu Kaszëbi zwëskelë ùprawnienië do pòslëgiwaniô sǎ kaszëbsczim jǎzëkǎ przed (4) gminë w mówie i (5) Òkróm òchronë w krajowym prawnym pòrǎdkù Kaszëbi zwëskelë téż òchronǎ w midzënòrodnym prawnym pòrǎdkù razǎ z ratifikacjǎ bez Rzeczpòspòlitǎ Pòlskǎ Èuropejszi kòrtë (6) spi-sóny w (7) Z te aktu midzënòrodnégò prawa pòlszczi ùstawòdòwca zwëskòł (8) regionalnégò jǎzëka, chtëren zgòdno z niǎ ni mòże bëc (9) ùrǎdowégò jǎzëka państwa ani jǎzëkǎ (10)

Pòprawne òdpòwiescë: (1) 6 stëcznika 2005 rokù, (2) regionalnym jǎzëkù, (3) pòslëgiwacǎ sǎ regionalnym, (4) òrganama, (5) pismie, (6) regionalnëch i mniészëznówëch jǎzëków, (7) Strasbùrgù, (8) definicjǎ, (9) dialektǎ, (10) wëchòdników.

2. Na spòdlim pòniższégò tekstu dój òdpòwiesc na pytania.

Drǎgòtów dostarczìwò téż òkreslenië charakteru òbgòdiwónëch prawów. Jeżlë prawny òbarnie pòdlégò nië spòlëznǎ, a jǎzëk, jaczim sǎ pòslëgiwò, dlòte téż gwësnë zdówò sǎ bëc mészlenië, w chtërnym prawa Kaszëbów mdǎ rozmiònë jakno prawa jednostczì, wëchòdǎjǎcë z przënależeniô do zbiorowòtë, jakǎ je òbgadiwónò spòlëznǎ. Na stojizna bëła òmówionò w kònteksce szerok rozmiònëch prawów mniészëznów bez M. Jabłòńszcégò, chtëren dól bòczënk na rozròzniwanië prawów, z jaczich zwëskiwò spòlëznǎ, òd tëch, jaczë slëchajǎ jednostce przënależǎcy do gwësnégò karna. W nym ùjǎcym prawa kaszëbsczì spòlëznë nië sǎ kòlektiwnyma prawama wëchòdǎjǎcyma z III generacjì prawów człowie-

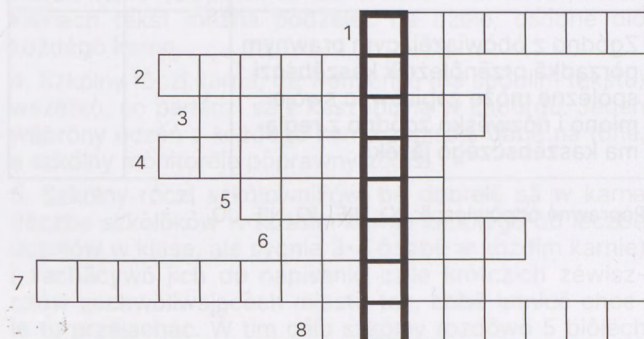
ka, a wòlnotama i prawama, chtërnëch adresatama sǎ Kaszëbi, nôleżnicë kaszëbsczì spòlëznë, brëkòwnicë kaszëbsczégò jǎzëka, jaczich jǎzëkówë ùprawnieniã òbjimajǎ dodówkòwë, majǎcë normatiwnë ùmòcowanië, òchronnë mechanizmë ze wzglǎdu na przënależenië do gwësnégò karna, twòrzacégò jǎzëkówǎ mniészëznǎ.

Klebbǎ M., Realizacjǎ prawów mniészëznów w òbrëmieniù administracjì na przëtrófkù spòlëznë pòslëgiwajǎcy sǎ regionalnym jǎzëkǎ – kaszëbsczim, „Acta Cassubiana” 2021, s. 100.

- Zgòdno z ùstawǎ ò nôrodnëch i etnicznych mniészëznach, a téż regionalnym jǎzëkù òchronǎ òstòł / òstelë òbjǎti:
 - jǎzëk regionalny – kaszëbsczì;
 - Kaszëbi;
 - wielejǎzëcznë spòlëznë.
- Na spòdlim dzysdniowi prawny stojiznë mòże letkò òkrëslëc charakter prawów Kaszëbów:
 - jo;
 - nië;
 - pòdlug M. Jabłòńszcégò jo.
- Przëjǎcë, że prawa Kaszëbów sǎ prawama ò kòlektiwnym charakterze znaczelòbë, że:
 - prawnǎ òchronǎ nië je òbjǎtò kaszëbskò spòlëznǎ;
 - nië prawa wëchòdǎjǎ z III generacjì prawów człowieka;
 - Kaszëbi jakno spòlëznǎ nië zwëskelë prawny pòdmiotowòscë.
- Quasi prawnò òchronǎ Kaszëbów jakno spòlëznë wëchòdò z tegò, że:
 - sǎ òni pòdlug ùstawòdòwcë etniczǎ mniészëznǎ;
 - sǎ òni pòdlug ùstawòdòwcë etnicznym karnǎ;
 - sǎ òni brëkòwnikama kaszëbsczégò jǎzëka.

Pòprawne òdpòwiescë: 1. a, 2. b, 3. b, 4. c.

3. Rozrzeszë krzìzówkǎ tikajǎcǎ prawny stojiznë Kaszëbów.





- 1) Na nôwězši rŏwiznie prawama Kaszëbów zajimô sã Mînyster Administracjê i Bënowëch
- 2) Pòmòrschi Wŏjewŏda prowadzi gminów, w òbéndze jaczich òstôł wprowadzony pòmòcowi jãzëk.
- 3) Nôwiãkszŏ (pòd wzglãdã lëdnoscë) gmina, chtërna wprowadza pòmòcową pòzwã miejscowòscë w kaszëbsczim jãzëku.
- 4) Na spòdlim ùstawù ò nôrodnëch i etnicznych mniészëznach, a téz regionalnym jãzëkù òsta pòwòlónŏ Pòspólnŏ Rządu a Nôrodnëch i Etnicznych Mniészëznów.
- 5) Rok 2016 òstôł ògłoszony bez Stowôrã Personów Kaszëbsczich Nôrodnoscë „Kaszëbskŏ Jednota” rokã kaszëbiznë we wszednym
- 6) Ùstów ò nôrodnëch i etnicznych mniészëznach, a téz regionalnym jãzëkù ùmòzłëwiŏ wprowadzanië pòmòcowëch miejscowòsców.
- 7) Do spòlëznë pòstëgiwajãcy sã regionalnym jãzëkã – kaszëbsczim pasowno stosëje sã przepisë tikajãcë nôrodnëch i etnicznych
- 8) Gmina, chtërna jakno pierszŏ wprowadza pòmòcowi ùrządowi jãzëk – kaszëbsczich.

Pòprawne òdpòwiescë: 1. Sprawów 2. Rejestr, 3. Wejrowò, 4. Kòmisjŏ, 5. rëmie, 6. pòzwów, 7. mniészëznów, 8. Parchòwò.

4. Na spòdlim włòsny wiédzë i pòdòwków nalaztëch w zdrzòdłach wëbierzë „JO” abò „NIÉ”.

PITANIÉ	JO	NIÉ
Niejedny przedstòwcë doktrinë kònstytucyjégò i midzënarodnegò prawa sã dbë, że Kaszëbów mòze klasyfikòwac jakno mniészëznã.		
Prawnŏ stojizna Kaszëbów i kaszëbsczégò jãzëka je bëlno òpisónŏ w warkòwi prawny lëtera-turze.		
Dzysdnia je piãc gminów, jaczé mają wprowadzoné pòmòcowi jãzëk – kaszëbsczich.		
Z kaszëbsczégò jakno pòmòcowégò jãzëka mòze zwëskac na wszëtczych niwiznach samòrządzënië i rządowi admini-stracje.		
Zgòdno z òbòwiãzëjącym prawnym pòrządkã przënòleznik kaszëbsczich spòlëznë mòze zapisëwac swŏje miono i nôzwëskŏ zgòdno z regla-ma kaszëbsczégò jãzëka.		

Pòprawne òdpòwiescë: JO, NIÉ, JO, NIÉ, JO.

5. Pamiãtŏj, że jakno Kaszëba jes òbëwatelã pòlsczégò państwa i mòsz prawŏ do wszëtczych wŏlnotów i pra-wów zagwësniwónëch bez kònstytucjã a jiné prawne aktë. Mòsz téz prawŏ do tpzw. dobri administracjê – téz w kaszëbsczim jãzëku. Temù na spòdlim wzo-ru przërëchtuj wniosk ò ùprzëstãpnienië pùbliczny infòmacje, jaczé mòżesz wëslac do jedny z gminów, jaczé wprowadzëtë pòmòcowi jãzëk – kaszëbsczich.

Wnioskòdòwca:

.....
.....
.....
.....

(miono, nôzwëskŏ abò pòzwa pòdmiotu, adres, ewentualno: numer mòbilczich, elektroniczny adres)

Wasta / Wastnŏ

.....

Wŏjt / Bùrméster Gminë / Miasta*

.....

WNIOSEK Ò ÙPRZËSTãPNIENIË PÙBLICZNY INFÒMACJE

Na spòdlim art. 2 ùst. 1 i art. 10 ùst. 1 ùstawù z dnia 6 sëwnika 2001 r. ò przëstãpie do pùbliczny infòmacje (Dz.Û. z 2016 r. pòz. 1764 ze zm.) proszã ò ùprzëstãpnienië infòmacyjŏw w hewòtnym òbrëmieniëm:

.....
.....
.....
.....
.....

Równoczasno, na spòdlim art. 14 ùst. 1 przëwòlónégò ùstawù, wnòszòm ò ùprzëstãpnienië mie ww. infòmacje w hewòtny spòsòb*:

- ùprzëstãpnienië dokùmentów do prezëra-niŏ (i ewentualno kòpiowanŏ) w ùrządze, w ùgòdónym czasie;
- pòdanië infòmacyjŏw elektronicznã pòcztã na ww. adres;
- przesłanië infòmacyjŏw na ww. adres;
- na jiny òrt:

Zŏs na spòdlim art. 9 ùst. 3 ùstawù z dnia 6 stëcz-nika 2005 r. ò nôrodnëch i etnicznych mniészëznach, a téz regionalnym jãzëkù (Dz.Û. z 2005 r. nr 17 pòz. 141 ze zm.) wnòszòm ò ùprzëstãpnienië tëch tu pòdòwków w kaszëbsczim jãzëku.

.....
(pòdpis)

* Niebrëkòwnë sztrichnac.



Kòždô infòmacyjô ò pùblichnëch sprawach je infòmacyjô pùblichną w rozmienim ùstawù i pòdlégô ùprzëstãpieniémù na spòdlim i w tribie òkreslonym w tim tu ustawie. (art. 1 ùstawù z dnia 6 sėwnika 2001 roku ò przëstãpie do pùblichny infòmacyjë).

Tak tej, twój wniosek mòże tēkac np. wielēnē ùczãstników ùczbē kaszēbsczégò jãzēka w ti gminie, dētków, jaczē òstalē dónē na bùdacyjã stegnē dlŏ kolów, fùnkcionowaniŏ ùrządu.

Taczì wniosek mòże wēslac kòzdi, nawetka niedozdrzeniã. Mòże gò wēslac pòcztã, mailã abò bez ePUAP. Gmìna mò 14 dni na daniē odpòwiescē.

Mariŏ Fòrmela

Matėusz Klebba (Klebbŏw Matis)

sztudera prawa Wēzszi SzkŏłĖ Administra-cje i Biznesu miona E. Kwiatkŏwsczégò w Gdi-ni, przēnŏleznik Radzēznē Kaszēbsczégò Jãzēka, wespŏłzałŏzca Karna Kaszēbsczì Młodzēznē „Nowŏ Tatczēzna”, tlŏmacz i autŏr m.jin. Łacyńskŏ-pŏlskŏ-kaszēbsczégò słowarza grzēbi-znē. Zajimŏ sã promŏcjã i uczalim òbrobienim te-maticzi z òbrēmia prawŏw Kaszēbŏw. Wespŏłrobi z prawnym karnã N3.Legal.

Klasē VII-VIII spŏdleczny szkŏłĖ
(2 ùczbŏwē gŏdzēnē)

Lãbŏrg – kaszēbsczē miasto z eùropejskã klasã.

Historiŏ i turistika

Cēle ùczbē

Ùczēn...

- pŏznŏwŏ historiã Lãbŏrga i pŏchŏdzeniē pŏzwē,
- pŏznŏwŏ pŏłŏzeniē geŏgraficznē miasta,
- pŏznŏwŏ znŏnē òsobē sparłãczŏnē z Lãbŏrgã,
- rozbùdzywŏ w se cekawŏtã pŏznŏwaniŏ, òsobliwē mŏli tatczēznē,
- rozwijŏ pŏczēcē swiãdē i przēnŏleznŏtē do regionu,
- rozbùdzywŏ miłŏtã do Kaszēb (i swŏjégò miasta),
- bŏgacy i rozwijŏ słowiznã,
- sztŏłcy sprawnosć czētaniŏ ze zrozmiēnim,
- sztŏłcy sprawnosć gŏdaniŏ,
- rozmiēje fŏrmùłowac odpŏwiedzē na zapētania,
- bezbiãdno przepisywŏ wērãzē w kaszēbsczim jãzēkù,
- rozmiēje robic ze zdrzŏdłŏwim tekstã;

Metodē robŏtē

robŏta z tekstã, kŏrbiŏnka, słŏwnē czwiczenia

Didakticznē pŏmŏce

mŏbilczy z dostãpã do internetu abò wēdrēkŏwŏnē symbŏle miasta, dodŏwczi ze scenarnika, biŏtē abò farw-nē kŏrtczy A4, mazaczi, magnesē, słowarze kaszēbsczégò jãzēka

Bibliografiŏ

- *Bedeker kaszubski nowy*, Tadeusz Bolduan, Gdańsk 1997.
- *Dzieje Łęborka*, Praca zbiorowa pod. red. Józefa Borzyszkowskiego, Łębork – Gdańsk 2009.
- *Kaszēbsczì słowŏrz normatiwny*, Eugeniusz Gŏłãbk, Gdańsk 2005.
- *Łębork na pięciolinii*, Lucyna Siedlik, Wojciech Siedlik, Łębork 2010.
- *Słownik polsko-kaszubski*, Jan Trepczyk, Gdańsk 1994.

- *Ziemia Łęberska. Przewodnik Turystyczny*, Wiesław Budkowski, Przemysław Mikusiński, Łębork 2012.
- *200 miast wraca do Polski*, dr Władysław Jan Grabski, Poznań 1947.

Wŏrt wēzwēskac internetŏwē stronē, taczē jak:

- www.lebork.pl,
- www.polskieszlaki.pl,
- www.magazynkaszuby.pl
- [https://miesiecznikpomierania.pl](http://miesiecznikpomierania.pl) (Ōrmùzdŏwē Skrē).

Cyg zajmŏw

1. Szkŏłny witŏ sã z ùczniama i gŏdŏ: *Na ùczbie bãdzemē gŏdelē ò Lãbŏrgù. Zapiszta w zesziwkach temat ùczbē: Lãbŏrg – kaszēbsczē miasto z eùropejskã klasã.*

2. Szkŏłny rŏdzi ùczniŏw do kŏrbiŏnczi: *Znajeta Lãbŏrg? Mŏże wa czēła historiã pŏzwē tegò miasta? Wiēta, co je jegŏ herbã i stanicã? W tim mŏlu szkŏłny rŏdzi szkŏłŏkŏw do wēzwēskaniŏ internetu w swŏjich mŏbilkach abò przēpinŏ do tŏflē wēdrēkŏwŏny herb i stanicã – je to leznosc do gãbnégò òpisēnkù nēch symbŏlŏw.*

3. Szkŏłny dzeli szkŏłŏwnikŏw na karna i rozdŏwŏ kŏždēmù karnu tekst (**Dodŏwk nr 1**) i zadaniē do wēfùlowaniŏ (**Dodŏwk nr 2**). W mni zaawansŏwŏnēch karnach tekst mòżna pŏdzelić na dzēle, òsŏbnē dlŏ kŏždégò karna.

4. Szkŏłny rŏdzi karna, bē wēmieniē (na spŏdlim tekstu) wszētkŏ, co parłãczy sã z kaszēbiznã w Lãbŏrgù. Jeden wēbrŏny ùczēn z kŏždégò karna zapisēje ùdbē na tŏflē, a szkŏłny mŏnitorēje pŏprawny zŏpis.

5. Szkŏłny rŏdzi szkŏłŏwnikŏw, bē dobrelē sã w karna (lēcza szkŏłŏkŏw w kŏzdim karnie zanŏlégŏ òd lēczbē ùczniŏw w klasē, ale sygnie 3-4 òsobē w kŏzdim karnie) i zachãcywŏ jich do napisaniŏ czile krŏtczych zēwiszcŏw zachŏwliwajãcēch miasto tak, cobē letnicē chcelē tu przējachac. W tim cēlu szkŏłny rozdŏwŏ 5 biŏtēch



(abò farwnėch) kŏrtkŏw A4 na kŏždė karno i mazaczi, bė zėwiszcza օstałė zapisŏnė na kŏrtkach. Zėwiszcza mają bėc napisŏnė pŏ kaszėbskŭ, tak tej dostāpnė są słowarze w salė, a szkŏlny mŏnitorėje prŏcā ŭcniŏw. Karno, jaczė zapisze swŏje zėwiszcze na kŏrtce, przėpinŏ je magnesā do tŏflė.

6. Szkŏlny rŏczi ŭcniŏw do wespŏłrobŏtė w tėch samėch karnach: *Napiszta wiėrtzā abò piesniczkā (na wėbrŏnā melodiā) ō Lābŏrgu*.

7. Na kŭnc ŭczbė szkŏlny rŏczi kŏždė karno do zaprezentowaniŏ swŏjich wiėrtzŏw abò spiėwkŏw. Wŏrt zapisac ne ŭdbė, bė miec pŏzni leznosc wėzwėskaniŏ ŭcniŏwsczėgŏ ŭtwŏrstwa na apelach pŏswiāconėch mŏli tarczėnie abò na miastowėch rozegracjach.

Dodŏwk nr 1

Lābŏrg je pŏłŏzony na nordze Kaszėb, 80 km na zŏpŏd ōd Gduńska. Lābŏrg leži nad rzėkama Łėbā i Őkalėcā, niedalek ōd Lėbŏwidzczėgŏ Jezora – w wiŏldzi pradolėnie pŏmŏrsczi – dlŏte zwŏny je razā z ōkŏlim, mŏdrā krŏjnā.

Pierszŏ pŏzwa ti zemi to: „Łėbno”, pŏzni „Lewino”, Krzėżŏcė zŏs zmienilė jā na „Lewinburg”, a Niemcė na „Lauenburg in Pommern”. Ta ōstatnŏ pŏzwa fŭnkcionowa do 1945 r., a Pŏłŏszė spŏlaszėlė jā na „Lėbork”.

Herbā Lābŏrga je ōbrŏzk lwa i zaŏstałoscė ōbarnėch mŭrŏw, niži zelŏnė pasmŏ i mŏdrė wałė rzėczi Łėbė. Flaga Lābŏrga mŏ mŏdrė spŏdlė, a na westrzŏdkŭ je herb miasta.

Miasto ōd 25 lat mŏ swŏjėgŏ patrŏna, na chtėrnėgŏ wszėtcė zgŏdno wėbrełė Apŏsztoła sw. Jakŭba Starszėgŏ.

Kāsk historie

W stŏrodŏwnėch dzejach na Lābŏrsczi Zemi mieszkelė Słowianie. W strzėdnowiecznėch dzejach zemia ta slėcha do ksāżāt Gduńszczėgŏ Pŏmŏrzŏ. Krzėżŏcė, pŏtemŭ, jak w 1308 r. napėdlė i dokŏnėlė tpzw. „rzezė” Gduńska, rozpanoszėlė sā tėż i w Lābŏrgŭ. 6 stėcznika 1341 roku wiŏldzi mistrz zŏkŏnu krzėżaczėgŏ Dietrich von Altenberg nadŏł Lābŏrgŏwi status gardu na prawach krėzu. Lābŏrg bėł wŏżnym mŏlā na hańdlŏwym szlachŭ Szczecėno-Gduńsk.

W 1410 roku na krŏtkŏ miasto przejiłŏ pŏłsczė wŏjskŏ krŏla Władislawa Jagellė. Pŏ panowaniu Krzėżŏkŏw przez krŏla Kadzmiėrza Jagellończika, Lābŏrg ōstŏł wcygniony do Pŏłsczi razā z całim Gduńszczim Pŏmŏrzim. Pŏtemŭ krŏl ōddŏł Lābŏrg w lenno Grifitŏm, zŏpadnopŏmŏrsczim ksyżecŏm. Pŏ smiercė ōstatnėgŏ ksyżeca z tegŏ rodu – Bŏgŭslawa XIV, Lābŏrg przez 20 lat bėł w pŏłsczych rākach pŏd rzādam pŏłsczych krŏlŏw – Władislawa IV i Jana Kadzmiėrza, to je ōd 1637 do 1657 roku.

W 1657 r. krŏl Jan Kadzmiėrz ōddŏł zemiā lābŏrskā w lenno brandenbŭrsczėmŭ elektorŏwi Friedrichŏwi Wilhelmŏwi I, procėm ji mieszkāncŏw. Pŏ I rozbiŏrze Pŏłsczi, w 1772 r. Lābŏrg razā z całim Pŏmŏrzim ōpanowelė Prėswie.

Do Pŏłsczi Lābŏrg zaczął przėnależec dopiėrze w 1945 roku, pŏ II swiatŏwi wŏjni. Miasto pŏ wŏjni do nėdzi zmienilŏ swŏjich mieszkāncŏw. Sā nima przėbėlcŏwie z wszelejaczich strŏn Pŏłsczi i z Kaszėb. W Lābŏrgŭ terŏ mieszkŏ pŏnad 35 tėsācy lėdzy.

Zabėtczi, atrakcje i kŭltura Lābŏrga

Chŏc Lābŏrg ōstŏł mŏcno zniszczony przez sowieckā armiā w 1945 roku, jednak ōstałŏ sā czile wŏrtnėch i czekawėch zabėtkŏw. Sā to: krzėżaczci zŏmk, 4 basztė i zaŏstałoscė ōbarnėch mŭrŏw z XIV w., ōbėnda Stŏrėgŏ Miasta, gŏticczi kŏscŏł sw. Jakŭba z XIV w., neŏgŏticczi kŏscŏł NMP Krŏlewii Pŏłsczi, mieszczi rŏtėsz – widzałŏ bŭdacjŏ z kŭńca XIX w., a na ji mŭrach je prāt chelmińsczi, chtėren wėznŏcŏz strzėdnowiecznā miarā – 4,3266 m długŏscė, krzėżaczci spikrz solny, karczma, krzėżaczci mlin i dodŏm miėnarza, bŭdink pŏcztė, Stŏri Browar, bŭdink Pŏwiatowėgŏ Starostwa, bŭdink Mieszczi Biblioteczi, wieża cėsnieniŏ, dŏwni zw. Bismarckturm, a terŏ je tam ōddzėl mieszcėgŏ mŭzeŭm. Je to baro nowŏczesnė mŭzeŭm z interesējācym wėstŏwkā archeŏlogie i tėż z tarasā, z chtėrnėgŏ rozcygŏ sā piākny widok całėgŏ ōkŏlėgŏ. Czekawā atrakcjā je tėż wiŏldzi zbiėnik, w chtėrnym czedės bėła gromadzŏnŏ wŏda, co plėnała do miasta. Lābŏrsczė mŭzeŭm bŭsni sā eksponatā apartnym na skalā kraju, a nawetka i Eŭropė. Je to szklanŏ rėba nalazłŏ w grobie z przėłomŭ II i III wiekŭ. Ekspŏnat, chŏc mŏ kŏł 1800 lat, baro dobrze sā ŭchŏwŏł i je archeŏlogicznā perełkā.

W mŭzeŭm mŏżna pŏdzėwiac wėstŏwczci zbiėrŏw etnograficznėch, historicznėch, numizmatŏw, lėdowėgŏ kŭńsztu, dzėła mieszcich artistŏw i jinėch dokŏzcŏw. Tuwŏ mŏżna ōbezdrzec film ō historie Lābŏrga i dowiedzec sā, jak miasto wėzdrzałŏ w strzėdnowieczim. W miesce je wŏrt tėż ōdwiėdzec czekawā Galeriā Jakŭbŏw, chtėrna przėstŏwiŏ 25 wszelejaczich znŏnėch Jakŭbŏw.

Lābŏrg przėnŏlėgŏ do Pŏmŏrsczi Drodzi sw. Jakŭba Apŏsztoła, chtėrna je dzėłā Eŭropėjszczi Drodzi i prŏwaczy do Santiago de Compostela w Szpanie i grobŭ sw. Jakŭba Starszėgŏ.

Nŏwiksā rozegracjā w Lābŏrgŭ, ōrganizowanā ōd pŏłowė lat 90. XX w., sā Lābŏrsczė Dnie Jakŭbŏwė. Gromadzy tėsāce mieszkāncŏw i turistŏw. Impreza je pamiātkā ōdpŭstowėch jŏrmarkŏw, jaczė bėłė w Lābŏrgŭ w strzėdnėch stalatach.

Do aktiwnėgŏ wėpŏczinkŭ czė dlŏ ōddichnieniŏ, mieszkāncė majā krėtā pliwalińā, tenisowė kŏrtė, skatepark, spŏrtŏwi stadiŏn, bŏjiska, halā, krāglŏwniā, kino, trzė snŏżec parci, a zėmā sztėcznā pŭrgŏwkā.

Znŏny lėdze zrzeszony z Lābŏrgā to: Paul Nipkow – wėnalŏzca telewizje (jegŏ matka Teresa z d. Magdałińskŏ miała kaszėbskā rodowiznā), Sztefŏn Fikŭs – kaszėbszczi pisŏrz, Mieczisłŏw Strijewsczi – pŏłsczi pŏeta, Tomŏsz Sobisz – artista rzezbiŏrz, dobėtnik Őrmŭzdŏwi Skrė w 2013 roku. Nŏdgrŏdā Őrmŭzdŏwi Skrė dobėłŏ tėż Lābŏrsczė Bractwŏ Historicznė w 1999 roku.

Őd 1985 roku w Lābŏrgŭ ōrganizŏwŏny je Őglŏwŏpŏłsczi Kŏnkŭrs Lėteraczci m. Mieczisława Strijewsczėgŏ, ōbjimācy ŭtwŏrstwŏ pŏeticczė i prozatorsczė. Specjalnė nŏdgrŏdė sā przėznŏwŏnė za dokazė w kaszėbszcim jāzėkŭ abò ō kaszėbszczi tematicė.

W II pŏłowie ŭsłgėgŏ wiekŭ pŏwstałė 4 piesniczczci ō Lābŏrgŭ, tj: *Lābŏrskŏ piesniczka* (1961 r.), *Lābŏrsczi grŏd, Walc Zemi Lābŏrsczi* (1975 r.), *W Łėbė pradolėnie* (1985 r.). Nŏbarzi znŏnŏ je *Lābŏrskŏ piesniczka*. Spiėwalė jā całė rodzėnė.

Sā tėż wiėrtzė ō Lābŏrgŭ. Pŏ kaszėbskŭ, takā wiėrtzā (jaż 24 sztŏfczi) napisŏł Benedikt Karczewsczi. Pŏ pŏłskŭ sā wėdŏnė dwa zbiėrczi wiėrtzŏw ō Lābŏrgŭ: Iza-belė Baczewsczi *Mŏje miasteczko* (Lābŏrg 2014) i Marie Michałŏwsczi *Mŏdrŏ kraina* – wiėrtzė dlŏ dzėcy (wėdŏwizna niezŏnŏ).



Mieszkańc Lābörga, ùznóny mùzyk Juliusz Mòwińszci, òpracowòł kaszëbsczé piesnie Jana Trepczika w dwóch zbiérkach: *Rodnô Zemia* (Gduńsk 1974 r.) i *Mòja chëcz* (Gduńsk 1978 r.).

W miesce dzieją artisticzné karna. Òsoblëwò zasłuzóné dlô kaszëbsczich tradicji są: Zespół Piesni i Tuńca *Zemia Lābòrskô*, a téż karna *Lewino* i *Frantówka*. Dzejô tu téż Òrkestra *Dātô Zemìa Lābòrskô*.

W 1956 rokù w miesce swòje dziejanié zaczął Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié. W kòscele pw. sw. Jakùba są òdprówioné rôz w miesăcu msze swiaté z kaszëbską liturgiã słowa. Pierszi rôz takô msza bëła tu sprawowónô 17 rujana 1989 rokù. A w Wiôldzim Pòsce, w kòzdi wtórk je kaszëbskô Droga Krzizewô.

Pòzwë kaszëbsczich sztrasów w Lābörgù to: Aleksandra Majkòwsczegò, Cenówë, Derdowsczegò, Mscëwòja II, Ôbrama, Wicka Rogalë, Grifa Pòmòrsczegò i téż ùlëca Kaszëbskô.

Dodôwk nr 2

W stôrodównëch dziejach na môlach lābòrsczi zemi mieszkelë

W strzédnowiecznëch dziejach zemìa ta slëcha do kszãt

Pòtemù rozpanoszëlë sã w Lābörgù

W rokù Lābörg dostôł status gardu na prawach krëzu.

Lābörg bëł wòznym môlã na hãndlowim szlachù -

W 1410 rokù miasto przejął pòlsczé wòjskò króla

Pòtemù król Kadziérz Jagellończik òddôł Lābörg w lenno, zòpadnopòmòrsczim ksyżëcóm.

Pò smiercë òstatnegò ksyżëca z tegò rodu, Lābörg przez 20 lat bëł w pòlsczych rãkach, to je òd do rokù.

Król Jan Kadziérz òddôł zemiã lābòrską w lenno Friedrichowi Wilhelmowi I.

Pò I rozbiórze Pòlszi, Lābörg razã z całim Pòmòrziem òpanowelë

Do Pòlszi Lābörg zaczął przënależec w rokù.

W Lābörgù mieszkò pònad tësacy lëdzy.

Tekstë z Dodôwków 1 i 2 òstałë przërëchtowóné przez àutorkã na spòdlim zdrzòdlów i ji wiëdzë.

Mariô Fòrmela

pòchòdzy z Lëni, mieszkò w Lābörgù. Emeritowónô szkólnô religii i kaszëbsczegò jãzëka. Àutorka dokazów: *Żëczbë, cytatë i pòzdrówczë pò kaszëbskù* (Łëczyce 2020) i *Chto le kaszëbsczë jãzëk dobrze znaje ten z nim òbjachac mòże wszëtczé kraje* (Wejrowò 2022).



W Lābörgù. Òdj. A. Dzãcelskô-Jasnoch



Katarzëna Bùtowskô

Rozegracjô – „namaluj stolema”

Jigra mòże pòsłużec do nôuczni partów cała.

1. Nôleżi przërëchtowac: mazaczi abò krédczì, szari papiór i 2 kòstczì do graniô.

2. Ùczniów dzelimë na dwa równé karna i ùstôwiómë pò jedny stronie salë. Kòždë karno mò jednã kòstkã do graniô.

3. Pò drëdzi stronie salë wiészómë arkùsze szarégò papioru, pò jednym dlô kòždégò karna i kładzemë mazaczi.

4. Na tôflë zapisëjemë partë cała i lëczbã òczków, jakô je jima przëpòrządkówónô, np.: 1 òczkò – głowa, 2 òczka – ùchò, 3 òczka – brzëch, 4 òczka – noga, 5 òczków – òkò, 6 òczków – rãka.

5. Karna mają za zadanié jak nôchùtczi namalowac Stolema. Pierszò òsoba kùlò kòstkã, a tej chùtkò biegò do papioru namalowac przëpòrządkówóny wëkùlóny lëczbie dzél cała stolema.

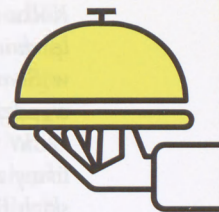
6. Wëgriwò to karno, chtërno chùtczi namalëje całégò stolema (mùszì miec wszëtczë czãscë cała). Mòżë sã zdarzec, że stolem bãdżë miòł 4 nodżi abò 6 ùszów. Pòtemù mòżeta pòrównac, chtërno karno mò cëkawszégò stolema.



Katarzëna Bùtowskô

szkólnô kaszëbsczégò jãzëka, przëdniczka Stowòrë Szkólnëch Kaszëbsczégò Jãzëka.

GĘŚ POMORSKA, GĘŚ KARTUSKA – DOSKONAŁY SMAK, A W TLE AFERY



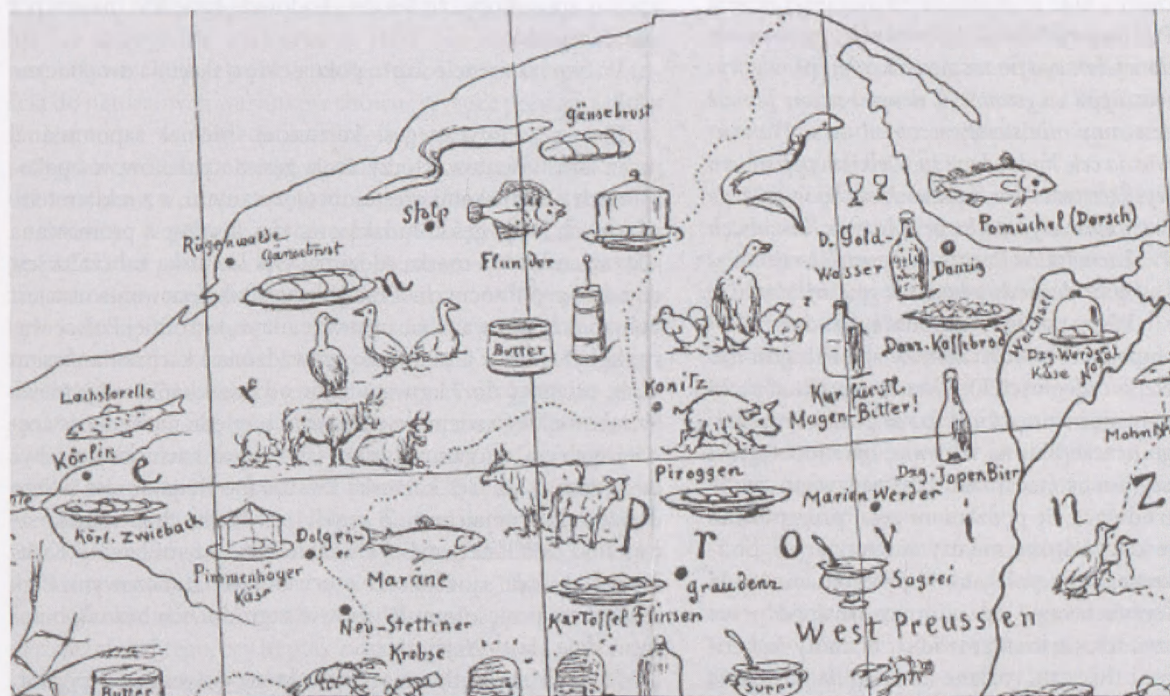
Dnia 12 listopada 1936 roku, więc już po św. Marcinie, „Gazeta Kartuska” opublikowała ogłoszenie mówiące o spędzie gęsi w Sierakowicach następnego dnia. Nic bardziej banalnego – można powiedzieć. Spędy takie odbywały się jeszcze i po wojnie. Ale ten był organizowany w piątek, i to trzynastego, i ta feralna data zaważyła na jego przebiegu. Namawiam do cierpliwości, bo rozwój sytuacji związany z ogłoszeniem będzie ciekawy, ale zacznijmy od krótkiego wprowadzenia.

Był to efekt wielu działań realizowanych wcześniej. Mówiły o tym poradniki dla hodowców gęsi wydawane nawet już w XIX wieku, które mówią o wadze, jaką dla hodowli gęsi na Pomorzu się przywiązuje. Sztandarowym przykładem jest akapit podręcznika *Drób, czyli chodowanie ptactwa domowego* [pisownia oryginalna – red.], wydanego w 1858 roku, autorstwa Albina Kohna: *Czem w innych okolicach świnia, tem jest w Pomorzu gęś, a każde gospodarstwo ma na cały rok z tego ptaka cały swój zapas mięsa wędzonego i tłuszczu.*

Szczególną uwagę powinniśmy jednak zwrócić na prasę lokalną, wydawaną na Kaszubach. Wróćmy więc do ukazującej się w Kartuzach gazety. Kilka lat przed publikacją ogłoszenia o spędzie gęsi w Sierakowicach, 23 maja 1929 roku, inspekcja hodowlana działająca przy lokalnej szkole rolniczej w Koście-

rzynie informowała rolników, że przystępuje do tworzenia spółdzielczych tuczarń gęsi, aby dać gospodarzom możliwość osiągnięcia znacznie wyższych cen za gęsi niż dotychczas.

Słusznie też zauważała dalej, że *Sprawa tuczarń gęsi ma na Kaszubach dla gospodarzy, zwłaszcza na zachodniej części powiatów, bardzo doniosłe znaczenie i dawniej dziesiątki tysięcy gęsi zostały tutaj wyhodowane i po dogodnych cenach wywożone. Po wojnie zbyt na gęsi stał się coraz trudniejszy, ceny spadły i gospodarze coraz więcej zaniechali wychowu gęsi i tem samem pozbyli się stosunkowo dość znacznego źródła dochodu. Po utworzeniu tuczarń, przy poparciu ministerstwa rolnictwa oraz kredytów Banku Rolnego, położenie się zupełnie zmieni i zbyt na gęsi zostanie zapewniony po prawie podwójnych cenach, jak dotychczas. Zebrania, na które przybędzie inżynier Borkowski z Pomorskiej izby rolniczej, odbędą się: w Kartuzach, w poniedziałek, dnia 27 maja o godzinie 10 w lokalu Kółka rolniczego, w Sierakowicach, w poniedziałek, dnia 27 maja o godzinie 14 w lokalu Kółka rolniczego, w Dziemianach, w niedzielę, dnia 26 maja po nabożeństwie w lokalu*



Gastronomische Karte von Deutschland, Lipsk 1897 r., załącznik do książki *Universal-Lexikon der Kochkunst*

Kółka rolnicze, w Kościerzynie, w niedzielę, dnia 26 maja o godzinie 15 w „Bazarze”, w Skarszewach, w niedzielę, dnia 26 maja o godzinie 18 w lokalu Kółka rolnicze.

W wydaniu z 5 sierpnia 1930 roku czytaliśmy zaś: *Ziemia na Kaszubach i w Tucholskich Borach jest przeważnie lekka, piaszczysta i nieurodzajna, toteż gospodarze zmuszeni szukać pobocznych źródeł dochodu z chowu gęsi, sprzedaży dobrych dużych jaj kurzych, różnego drobiu, świń i bydła, co im przysparza znacznego dochodu, jeżeli gospodarka w tym względzie jest prawidłowa. Ze względu na to, iż chów gęsi w tej potaci kraju stał się podstawą bytu małych, a nieraz i większych rolników, należało zainteresować się tą sprawą bliżej, co też znalazło wyraz w posunięciach zarówno władz miejscowych, jak i ministerstwa rolnictwa. Celowe wysiłki zrobiły swoje i powstały trzy powiatowe spółdzielnie zbytu gęsi, a mianowicie w Kartuzach, Wejherowie i Kościerzynie, liczące około 700 członków. Działalność wymienionych trzech spółdzielni musiała być owocna, jeśli udało się w dniu 6 maja rb. uczynić dalszy krok organizacyjny przez utworzenie organizacji pod firmą „Gęś Kaszubska” z siedzibą w Kartuzach na Kaszubach. Członkami tej nowo utworzonej spółdzielni mogą być osoby prawne, a więc powiatowe spółdzielnie zbytu gęsi oraz organizacje rolnicze i społeczne. Ludność pomorska uczyniła wszystko, co do niej należało i przystępuje do dalszej wytrwałej pracy na nowych podstawach. Wysiłki organizacyjne powinny być widoczne również w posunięciach władz centralnych. W pierwszej mierze Państwowy Bank Rolny zyskał lepsze warunki do wydatnego finansowania całej sprawy wywozu gęsi za granicę. Z drugiej strony pomoc ze strony ministerstwa rolnictwa w Warszawie na cele hodowlane są wielkiem poparciem wysiłków rolników kaszubskich. Są widoki, że w ten sposób gospodarze polscy na Kaszubach i w Tucholskich Borach będą mieli teraz daleko lepsze dochody z hodowli gęsi, niż dotąd.*

Wszystko było na dobrej drodze, 13 listopada 1936 roku rolnicy spędzili gęsi nawet z odległości 20 kilometrów. Choć ptaki były nieco zmęczone, to nie poniosły żadnego uszczerbku na zdrowiu, bo zapobiegliwi zagonnicy (tak przed laty nazywano osoby trudniące się pędzeniem gęsi) przygotowali je do podróży między innymi przez podkucie, które polegało na przegonieniu stada wyznaczonego do podróży na spód przez tzw. ter, czyli smarowidło ze smoły, kalafoinii i tłuszczu, rozlane na ziemi, a następnie przez piasek, co sprawiało, że gęsie łapy

Stacje gąsiorów na Kaszubach.

Pomorska Izba rolnicza zawiadamia, że ma zamiar rozdać gąsiorów rasy „Pomorskiej” białej rolnikom w powiatach: kartuskim, morskim, kościerskim i chojnickim w celu odświeżenia krwi i wyrugowania gęsi szarej i siodłatej.

14 października 1933 r.

pokrywały się warstwą ochronną zapobiegającą otarciom, co w konsekwencji broniło przed zakażeniami.

Od rana stały gotowe do oceny przez brakarzy, czyli fachowców dzielących gęsi na klasy: I klasa to sztuki pełnotłuste i pełnomięsne, II klasa to sztuki mięsne, III klasa to gęsi chude.

Problem w tym, że do sprzedaży nie doszło, bo nie stawili się kupiec. Osiem tysięcy sztuk pocziwych gąsek odbyło zupełnie niepotrzebny spacer, którego skutkiem było wymęczenie ptaków, a także spadek wagi niekorzystny dla właścicieli.

Spędy miały się odbyć także w Dziemianach i Lipuszu, ale nie doszły do skutku, bo rolników poinformowano o wydarzeniu w ostatniej chwili, więc nie dali rady dotrzeć na place targowe.

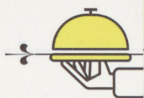
W Sierakowicach natomiast ludzie oczekujący do późnego popołudnia na przedstawiciela kupującego uchwalili, że należy niezwłocznie wysłać telegram do Rady Ministrów ze skargą na spółkę Poldrób. Następnego dnia rano na placu targowym pojawili się w końcu pracownicy spółki, którzy jednak po raz kolejny zaskoczyli obecnych, ogłaszając, że skupować będą gęsi czterokilogramowe i nawet jeżeli gęś będzie większa, to i tak zapłacą za 4 kg mięsa. Później tłumaczono, że miało to być efektem preferencji klientów niemieckich, niemniej niesmak pozostał.

Z perspektywy czasu trudno dziś powiedzieć, jakie gęsi trafiły na spód w piątek trzynastego. Czy była to gęś kartuska, której waga mogła nieznacznie przekraczać oczekiwania kupującego, czy może pomorska, która jest bardziej mięsna, cięższa, co sprawiłoby, że lokalni hodowcy straciliby nawet pół wartości ptaka.

W tym momencie warto pokusić się o skręt na dwa boczne wątki.

Pierwszy dotyczy gęsi kartuskiej, niemal zapomnianej przez konsumentów, którzy znają gęsi z marketów, w opakowaniach z nadrukami często obcojęzycznymi, a z reklam telewizyjnych znają gęś kołodzką owsianą, która jest promowana jako sztandarowa marka rodzima. Gęś kartuska zaliczana jest do odmian północnych. Z racji obszaru występowania rasa jest dobrze przygotowana na surowsze niż w centralnej Polsce warunki bytowania. Gęś dobrze prowadzona i karmiona owsem może osiągnąć do 7 kg wagi, choć od mieszkańców Łysiewa Sierakowickiego wiem, że właśnie ze względu na wielkość częściej wybiera się gatunki inne. Chów gęsi kartuskiej ma być dowodem pasji. Gęś kartuską kwalifikuje się jako rasę późno dojrzewającą smalcową. Z reguły jest biała, choć trafiają się osobniki „siodłate”, czyli z charakterystycznymi łatami. Krótkie nogi i dziób są w kolorze czerwono-pomarańczowym. Ptak jest dobrze umięśniony. W chowie zagrodowym bez wspomagania daje około 25 jaj rocznie.

Drugim zaś wątkiem jest ten, który dotyczy gęsi pomorskiej. Podobnie jak kartuska, gęś pomorska jest doskonale



Spęd żywych gęsi w Sierakowicach.

Zawiadamia się rolników z okolicy Sierakowic, że w piątek, dnia 13 bm. o godz. 8 rano firma „Poldrób” z Warszawy organizuje w Sierakowicach spęd gęsi.

Gęsi na spęd należy dostarczyć żywe i niezbyt tłuste (chude). Cena za kilo żywej wagi wynosi 1,10 zł.

Uprasza się ogół rolników, posiadających gęsi, o spędzenie jak największej ilości tego ptactwa.

12 listopada 1936 r.

przystosowana do surowych warunków chowu, w tym również na pastwisku, co daje najlepsze efekty w postaci smacznego produktu spożywczego. Typowa gęś pomorska jest biała, ma klasycznie pomarańczowoczerwone dziób i nogi, a także zalotnie niebieskie oczy. Osobniki „siodłate”, spotykane sporadycznie, mają oczy brązowo-złote. Gęś pomorska ma masywną budowę, jest dobrze umięśniona, wykształca zarówno pojedynczą fałdę tłuszczową na brzuchu, jak i warstwę tłuszczu na mięśniach i w jamach ciała. Choć zwykle waży około 6–7 kg, to bez problemu można tuczem owsianym doprowadzić ją do 10 kg. Daje nawet 40 jaj rocznie.

Zachowane w bibliotekach podręczniki drobiarskie i encyklopedie rolnicze z XIX wieku wskazują na to, że gęś pomorska funkcjonowała jako wyodrębniona rasa co najmniej od II połowy XIX wieku, skutecznie konkurując z gęsiami tuluskimi (pochodzącymi z Francji) czy edeńskimi (pochodzącymi z Niemiec). Ze względu na swą wysoką klasę długo uważana była za szczególnie wartościową, jeżeli nie najwartościowszą rasę krajową, która charakteryzuje się doskonałą adaptacyjnością do naturalnych warunków chowu. Wysoce prawdopodobne jest to, że ze względu na silnie wpisana w region kulturę przygotowywania półgęsków właściciele osiągnęli ten efekt, dobierając na reproduktorów szczególnie dorodne samce.

Mówiąc o półgęskach, przejdźmy do marki „pomorska gęsiną”, która powstała w XIX wieku, czego wyrazem jest zaznaczenie gęsi na kulinarniej mapie Niemiec. W dobrym tonie było jadać gęsinę w dużych miastach, do których docierała niezawodna kolej cesarska. Nie wszyscy jednak wiedzą, że cesarz delectujący się pomorską gęsią mógł spożywać produkt „sfalszowany”, albowiem gęś, którą nazywano przed laty pomorską, a serwowano na stołach bogatych berlińczyków (początek XX wieku), nie zawsze pochodziła z Pomorza. Badania historyków niemieckich, opisane przez Heinza Kulkego w artykule *Schlesische Weihnachtsgänse* („Namslauer Heimatruf” 2018, s. 9–11), wskazują na to, że pogłowie gęsi na Śląsku i Dolnym Śląsku było kilkukrotnie wyższe niż pogłowie stada gęsi pomorskiej, niezależnie od tego, czy to ptak odmiany nazywanej współcześnie gęsią pomorską, czy też ogół gęsi różnych odmian, które na Pomorzu przerabiano i wysyłało jako ekskluzywne pro-

dukty spożywcze pod marką „gęś pomorska” na stoły bogatych smakoszy w Europie.

Okazuje się, że niemieckie koleje organizowały całe składy specjalnych pociągów towarowych, którymi nocą, w celu uniknięcia zamieszania w związku z hałasem czynionym przez ptaki, gęsi śląskie docierały na Pomorze, gdzie poddawane były obróbce przez biegłych w tej sztuce masarzy, by następnie kolejnymi składami odjechać jako półgęski, pasztety, galaretki zamknięte w słoikach Wecka i peklowane piersi na świąteczną pieczeń w kierunku Berlina.

O skali eksportu produktów z gęsi pomorskiej – choć już w XX wieku, w czasach II RP – niech świadczy to, co podaje „Gazeta Kartuska” z 13 kwietnia 1935 roku. Autor notatki prasowej mówiącej o problemach w handlu z Niemcami wspomina, że w latach minionych w obrocie bywało od 1,2 mln do 1,8 mln sztuk gęsi.

Promocja ras rodzimych przynosi renesans gęsi kartuskiej, są nawet restauratorzy, którzy oferują doskonałej jakości produkt z zaprzyjaźnionych, zaufanych gospodarstw, chcąc w ten sposób budować modę na spożywanie wyrobów najwyższej jakości, ale trzeba powiedzieć jasno, że zepchnięcie ze sceny gęsi, które na Kaszubach występowały przed laty, to nie zasługa socjalistycznych speców od rolnictwa, a II RP.

Wspomina o tym „Gazeta Kartuska” z 14 października 1933 roku, która informuje, że Pomorska Izba Rolnicza zawiadamia, iż na terenie powiatów kartuskiego, kościerskiego, chojnickiego i morskiego ma zamiar rozdawać gąsiorzy rasy pomorskiej białej. Akcja miała na celu *odświeżenie krwi i wyrugowanie gęsi szarej i siodłatej*, przy czym siodłate najczęściej utożsamiano z odmianą kartuską.

Czy dobrą pomorską bądź kartuską gęsinę zjecie w restauracji, czy też przyrządzicie ją sami, najlepiej faszeryując ją tak, jak robiły to nasze babcie, zastanówcie się nad przywołanymi wyżej słowami z podręcznika dla drobiarzy. Jeżeli ludność pomorska przedkładała mięso gęsi nad mięso wieprzowe, to nie znaczy, że była biedna i nie stać jej było na chów nierogaczyny, ale to, że była na tyle mądra, by wybierać zdrowsze i smaczniejsze niż wieprzowina mięso.

Życzę wszystkim smacznej gęsi na św. Marcina i namawiam do dzielenia się swoimi doświadczeniami oraz „zamawiania” tematów. Piszcie na adres poczt@jedzenie-nakaszubach.pl.

RAFAŁ NOWAKOWSKI

„BO JA MAM W RĘKACH PRĄD”

(O MOICH SPOTKANIACH Z TZW. NIEPROFESJONALNYMI ARTYSTAMI)

Wiosną 2014 roku w sprawującej pieczę nad sztuką osób niepełnosprawnych Galerii Świętojańskiej w Gdańsku wystawiał swoje niewielkie obrazy na szkle pięćdziesięcioletni wówczas Grzegorz Lange – na co dzień parający się wyrobem szczotek w wejherowskiej spółdzielni, a od święta malujący gdzie się da i jak się da. A że czas był przedwiekanocny, zaprezentował 14 stacji męki Pańskiej – ale jakaż to była męka! Uśmiechnięty Pan Jezus niczym anioł fruwał ze swoim krzyżem po błękitnym niebie, jakby się nic nie stało; On już całym sobą zdawał się trwać w radości przyszłego zmartwychwstania – i dzielił się nią! Prace zaskakiwały kompozycyjną prostotą, wyobraźniową swobodą i świeżością barwnych zestawień... „Skąd panu takie pomysły przychodzą do głowy? Skąd pan to wszystko bierze?” – ktoś zapytał. A on, nie namyślając się długo, odparł: „Bo ja mam w rękach prąd”. I tyle. I było w tym coś nadzwyczaj szczerego i niezwykłego jednocześnie.

Od tego czasu, ilekroć widzę malarstwo tworzone z rozmachem, jak to się czasem mówi: „robione szybką ręką”, „z biglem”, a więc swobodnie i zamyślenie, wówczas przychodzi mi na myśl fraza wejherowskiego twórcy: „O, ten to ma w rękach prąd!”. Zatem i takie mogą być pożytki ze spotkań z domorosłymi, nieprofesjonalnymi artystami; i oni – jak się okazuje – nierzadko potrafią zaskakiwać swoją pasją, talentem i wyobraźnią. Dodam, że – dopóki istniała – uwielbiałem odwiedzać ową Galerię, gdzie wystawiały swoje prace osoby o rozmaitym stopniu mentalnej i dość często fizycznej niepełnosprawności i gdzie też częstokroć obserwowałem, z jakimż to niezwykłym zaangażowaniem oddają się swoim twórczym zajęciom.

Czasem, gdy nachodziły mnie wątpliwości co do sensu i znaczenia wielu ogłaszanych jako wybitne dzieł dwudziestowiecznej sztuki, szedłem na Świętojańską, aby tam utwierdzić się w przekonaniu, że jeszcze nie wszystko stracone; że twórczość można się powierzyć całemu sobie – bez kalkulacji, czy ktoś mnie dostrzeże i co ja z tego będę miał. Kiedy na początku bieżącego stulecia na zlecenie Urzędu

Marszałkowskiego w Gdańsku oraz Nadbałtyckiego Centrum Kultury pracowałem nad albumem *Między słowem a światłem. Poezja i malarstwo współczesnych artystów z Wybrzeża*, postanowiłem zamieścić w nim dwie prace osób ze wspomnianą Galerią związanych: dzieła Małgorzaty Róg i Mariusza Toczka. Do dziś uważam, że stanowią ozdobę albumu, który przez krytyków został uznany za jedną z najpiękniej wydanych w 2006 roku książek.

Przyznaję, że miałem szczęście – przynajmniej od czasu do czasu – trafić na takich samorodnych i samoswoich twórców. Jednym z nich był uznawany przez najbliższych za dziwaka Albin Kuchta ze Starogardu Gdańskiego, który latem rzeźbił rozmaite cudeń-

ka w starej szopie, zimą zaś strugał je przy piecu w izbie zbudowanego przez siebie domu. Był murarzem z zawo-

du i każdą wytworzoną przez siebie rzecz wyceniał wedle poświęconego jej czasu: „Trzy dni robiłem przy tym, no to trza zapłacić z pińdziesiunt złotych”. Rzeźbił sceny rodzajowe, ptaki, ale najlepiej wychodziły mu anioły; każdy inny, o niepowtarzalnej ekspresji: wszystkie – jak on sam – mocne w sobie, krzepkie i delikatne jednocześnie. Wzbudzały zachwyt moich przyjaciół, więc przywoziłem im je po kilka naraz. Ale gdy pewnego razu, już przy furtce swego domu, oświadczył: „Panie, nie bydzie żaden anioły, żaden...”, niezmiernie się zasmuciłem. „A dlaczegoż to, panie Albinie?” – py-



Anioł Albina Kuchty.
Fot. Maria Nowosielska



Autor tekstu z kaszubskim aniołem Józefa Chelkowskiego
Fot. Henryk Pietkiewicz



Anioł Albina Kuchty. Fot. Maria Nowosielska

tam. Słowo do słowa, no i okazało się, że ostatnio odwiedzający go świadkowie Jehowy zagrozili mu, iż jeśli będzie tworzył jakiekolwiek niebiańskie figury („Bo Boga to jeszcze nikt nie widział”), to za karę pójdzie do piekła. Strapiony, doradziłem mu, żeby nie rzeźbił tego, co w niebie, ale to, co widzi na obrazkach w starej poniemieckiej encyklopedii, którą po wojnie znalazł na strychu remontowanego domu i z której – jak mi kiedyś powiedział – częstokroć przy rzeźbieniu korzystał. No i udało się; on tak to po swojemu „obrobił”, że stworzone przez niego anioły, umieszczone na półkach mojej biblioteki, wciąż z nadzwyczajną werwą głoszą pochwałę boskiej i ludzkiej wyobraźni: Alleluja!!!

Innym znów razem zastałem go leżącego w łóżku i już, jak mi zakomunikował, umierającego. Otóż jadąc rowerem po tak zwany susz (zeschnięte zielsko i rozmaite zioła), który późną jesienią zbierał na łąkach i rowach, aby pofarbowawszy go, tworzyć zeń barwne bukiety i sprzedawać na miejscowym targowisku, tak niefortunnie upadł na ziemię, że złamał nogę. „Ale – dość kategorycznie oświadczył – nie umrę, zanim nie zobaczę artykułu, który o mnie pan obiecał napisać”. Rzeczywiście, obiecałem i napisałem, ale czas nie sprzyjał temu, by go opublikować. Trwał stan wojenny; wszystkie tzw. porządne pisma przestały się ukazywać i dopiero w 1983 roku udało mi się na łamach „Pomeranii” ów tekst zamieścić. Jego bohater zmarł niedługo potem.

Wielu z tych, których spotkałem, to były osoby nadzwyczaj wrażliwe, najczęściej egzystujące jakby na obrzeżach tzw. wielkiego świata. Zazwyczaj byli mieszkańcami swojej osobnej krainy, tamże na rozmaity sposób układając się ze swoimi lękami, obsesjami i nadziejami. Takim artystą jawił mi się Jan Giełdoń z Czarnej Wody na Kociewiu, wraz z matką zamieszkujący chałupę posadowioną na skraju sosnowego lasu. Jedno nie umiało żyć bez drugiego. Niemal wszystkie rzeźbione przez Giełdonia postaci miały rysy ukochanej rodzicielki. Miała je nawet Maryja – nazaretanka, która na jednym z namalowanych olejną farbą obrazów z jakąś nadzwyczajną czułością przytula do piersi niesione przez pomorskie pustkowia Dzieciątko. Kiedy temu wyjątkowemu artyście zmarła matka, on się już właściwie nie podniósł; przeniesiony do Domu Opieki Społecznej przestał rzeźbić i po pewnym czasie odszedł do wieczności.

Niestety, nie dane mi było osobiście poznać Józefa Chelkowskiego z Brus, który między innymi stworzył wielobarwną opowieść o początkach i końcu świata; historię rozpisaną na wielkoformatowe plansze, płaskorzeźby i cykle olejnych obrazów. Tam prowadził swoją własną polemikę z Panem Bogiem, z diabłami, z królami, uczonymi, bohaterami dawnej i współczesnej historii... Wdawał się w żarliwy dyskurs tak z natchnionymi autorami Biblii, jak i z politykami, a także... z sa-

mym sobą. Uważał się za artystę filozofa, artystę teologa i moralistę w jednej osobie. Zostawił na swój sposób potężne dzieło, którego rozliczne fragmenty ubogacają dziś sale niejednego regionalnego muzeum. Nakręcono o nim parę dokumentalnych filmów, wydano kilka albumów prezentujących owo niezwykłe świadectwo talentu, niezwyklej pracowitości i fascynującej wyobraźni. Kilka jego prac zakupiłem na odpuście, który jeszcze w połowie lat osiemdziesiątych odbywał się na placu przy kościele św. Bartłomieja w Gdańsku. Są ozdobą mojej naukowo-pisarskiej pracowni. Towarzyszą im gliniane koguciki wyrabiane przez panią Helenę Iwaszkiewicz z Giżycka, ptaszki Izajasza Rzepy z Redy, figurki Żydów lepiące i potem wypalane w piecu przez Kunegundę Jeżowską z Muszyny... Jest i kolorowana płaskorzeźba przedstawiająca siedzącego na murku Nikifora, którego na swej drodze spotykał inny krynicki nieprofesjonalny twórca Józef Citak, znany przede wszystkim z przedstawień Chrystusa z dużą głową. „Panie Józefie – spytałem go kiedyś. – Dlaczego pański Jezus zawsze ma taką dużą głowę?”, a on na to: „To pan nie rozumie, że tym, co to wszystko wymyślił: i niebo, i ziemię, i ludzi, to musiał mieć chyba wielki łeb, no nie?”

Do moich domowych skarbów należą też wspańnięte albumy prezentujące plebejską sztukę niegdyśszych i współczesnych czasów: *Dawna polska rzeźba ludowa* w opracowaniu Józefa Grabowskiego (Warszawa 1968), *To wszystko wyszło ode mnie* Hansa Joachima Schausa (Warszawa 1989), *Sztuka zwana naiwną* Aleksandra Jackowskiego (Warszawa 1995). Często wracam do – z nadzwyczajnym smakiem wybranych – ludowych wierszy, które zaprezentował Julian Przyboś w antologii *Jabłonceczka*, wydanej w Warszawie w 1953 roku. Są tam perły chłopskich talentów, natchnień, nadziei, a nawet ośpiewanych smutków i rozpacz. Przecież, jak głosi jedna z zamieszczonych tam przyspiewek: *Nie tylko ten śpiewa, / który wesół bywa, / i ten sobie nuci, / kto się z czego smuci*. Nie tylko w tym zbiorze da się odnaleźć wiele ciągle niedocenionych małych arcydzieł anonimowych poetów. One mnie wzruszają. Są skarbami serca i pamięci.

O tych, którzy nam je dali, mówi się czasem: naiwni, niedzielni, prymitywni... Zazwyczaj – niczym autorzy pasterskich pieśni czy weselnych przyspiewek bądź też twórcy przydrożnych kapliczek i cmentarnych krzyży – tworzą dość anonimową rzeczywistość kultury masowej. Zamieszkują w niej bez nazwisk, bez historyczno-przestrzennych identyfikacji. A jednak ich wytwory to częstokroć przejmujące świadectwa ludzkich udręczeń, tęsknot i porań – i lekceważąc je, czy też zapominając o nich, tracimy nie tylko coś ważnego z prawdy o naszym człowieczeństwie, ale i z prawdy o tym, czym w swej istocie jest sztuka. A ona, jak pokazują dzieła rozmaitych Kuchtów, Heródków, Hołdów,



Reprodukcja olejnego obrazu Jana Gieldonia
Fot. Maria Nowosielska

Oleksych, bywa też tajemniczym darem, którego depozytariuszami stają się nie tylko ci, którym dane dziedziczyć czy też pozyskać wysoką pozycję społeczną, wykształcenie i związany z tym społeczny poklask, lecz i osoby zepchnięte na społeczny margines; dość często skazane na pogardę, zlekceważone przez macierzyste środowisko. I to one, zdarza się, tworzą dzieła o tak przejmującej wymowie, iż mogą im jej zazdrościć absolwenci renomowanych szkół artystycznych i uniwersytetów. Choć – jak powiadał jeden z moich przyjaciół – „są zasobni w ubóstwo”, to jednak i je także potrafią podnieść do godności niezwykłego, gdyż poruszającego nas piękna.

Częstokroć zastanawia trafność zastosowanych przez nich środków wyrazu i nadzwyczajna forma ekspresji; czasem wystarczy parę uderzeń toporka w drewniany klocek, kilka pociągnięć kozikiem po powierzchni deski albo zamaszysty ruch pędzla po pilśniowej płycie, by dotknąć najgłębszego nerwu egzystencji. Bywa, że wytwory owych nieuczonych artystów olśniewają swoją niewykalkulowaną prostotą i zarazem subtelnościami ukrytych w nich treści. Za sprawą swoich dokonań również i oni uczą nas pokory wobec fenomenu sztuki, otwierając przy tym na to, co się dzieje w naszej najbliższej okolicy, za ścianą, za miedzą, w parafii czy w powiecie i – co najważniejsze – w życiu drugiego człowieka. Ośmielają do wyjścia w stronę tego, co nieznane, acz urealnione w czyimś konkretnym żywocie. Być może, iż są naiwni, ale przecież żarliwi oraz na swój sposób prawdziwi. Z naszego pobliża wzięci i zarazem jedyni w swoim rodzaju.

KAZIMIERZ NOWOSIELSKI



JÓZEF CIEPLIK – NIEZMORDOWANY LIDER LIGI OCHRONY PRZYRODY

Doktor inżynier Józef Cieplik – regionalista i społecznik, leśnik i publicysta, człowiek pełen talentów i pasji, Honorowy Obywatel Miasta Słupska – urodził się w 1928 r. w Ostrzeszowie, zmarł w 2014 r. w Słupsku. Przez całe swoje życie pracował społecznie, dbał o środowisko naturalne oraz wspólnotę, w której żył, pracował i tworzył.

Józefa Cieplika poznałam w 1995 r., kiedy pojawiał się w bibliotece u Eli Wisławskiej – regionalistki i podróżniczki. Potem zapraszał na filiżankę czekolady do swojego przyjaznego mieszkania w Słupsku. Gości witał z szacunkiem i zawsze znajdował sposób, by wyrazić swoje marzenia projektowe. Panu Józefowi nie można było odmówić współpracy, jego pasja była tak silna, że zarażał nią innych. Tworzył w Słupsku niesamowity klimat, był uparty i wierny swoim ideałom. Powołał do życia Park Krajobrazowy „Dolina Słupi”, działał w Zarządzie Okręgu Ligi Ochrony Przyrody i w wielu innych organizacjach, o których informacje podaję poniżej.

Już w roku 1948 wstąpił w szeregi LOP i przez całe swoje życie pozostał wierny ideom owej organizacji. Działał jednocześnie w Polskim Towarzystwie Tatrzańskim i Polskim Towarzystwie Krajobrazowym, a od momentu ich fuzji – w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym. Funkcjonował w wielu miastach: Poznaniu, Wrocławiu, Koszalinie, Słupsku, Białogardzie, Mojej Woli. Od roku 1952 również w Polskim Towarzystwie Przyrodników im. Miko-

łaja Kopernika Oddział we Wrocławiu, a od 1967 r. w Zarządzie Okręgu w Słupsku. Poza tym w latach 1952–2000 był członkiem Naczelnej Organizacji Technicznej, działał społecznie w Stowarzyszeniu Naukowo-Technicznym Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa we Wrocławiu, następnie w Słupsku¹. Ten niezmordowany człowiek pełnił wiele funkcji obywatelskich, wspierał edukację i naukę, kochał rodzinę i swoją pasję.

Warto w tym miejscu odwołać się do historii Ligi Ochrony Przyrody, w której szeregach działali ludzie dbający o dziedzictwo przyrodnicze, po to, by zachować je w dziewiczym kształcie dla przyszłych pokoleń. Liga została utworzona z inicjatywy Władysława Szafra, wybitnego polskiego uczonego, profesora botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, przewodniczącego Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Pierwszy zjazd LOP odbył się 9 stycznia 1928 r. w Warszawie². Zatem, historycznie rzecz ujmując, tradycja przetrwała zawirowania wojenne, losy osadnicze i inne napotykanne w czasie przeszłym problemy. Po transformacji ustrojowo-społecznej w roku 1989 warunki funkcjo-

¹ Zbigniew Sobisz, *Józef Cieplik – twórca i działacz LOP w regionie słupskim*, Słupsk–Pruszcz Gdański 2018, s. 30.

² *Liga Ochrony Przyrody*, źródło: <https://www.lop.org.pl/9-stycznia---90-lat-ligi-ochrony-przyrody> [dostęp: 7 lipca 2023 r.].



Fot. Danuta Maria Sroka

nowania LOP uległy radykalnej zmianie. Pojawiły się inne organizacje pozarządowe, które w swoich statutach miały działania dotyczące ochrony przyrody, tym samym wzrosła konkurencyjność w dostępie do programów finansujących projekty związane z ochroną środowiska naturalnego.

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. również dało szereg możliwości, przy czym zmieniły się formalne podstawy aplikowania o środki finansowe. Przez cały ten czas, pomimo zmian, Liga Ochrony Przyrody niezmiennie i z uporem realizowała swoje cele, kładąc nacisk na edukację przyrodniczą, wiedzę i integrację. Dziś LOP jest ogólnopolskim stowarzyszeniem, posiadającym status organizacji pożytku publicznego, którego celem jest wciąż ochrona przyrody.

LEŚNIK I INNOWATOR

Doktor Józef Cieplik organizował wieczornice i wystawy, sympozja i olimpiady, konkursy i pogadanki dla dzieci i młodzieży, wycieczki przyrodnicze i wyjazdy studyjne, czasami pozostawał sam, w parze jedynie ze swoją wytrwałością, doszukiwał się wówczas w otoczeniu swoich „wyznawców” i propagatorów przyrody. Był doskonałym organizatorem życia społecznego, człowiekiem o wielkim sercu pracującym u podstaw. Jego teorie w sposób naturalny przechodziły w praktykę i miały decydujący wpływ na zmianę myślenia

osób związanych z ochroną środowiska naturalnego. Józef Cieplik wykorzystywał własne pokłady kreatywności i wiedzy, które były stymulatorami kolejnych rozwiązań innowacyjnych.

W roku 1951 ukończył studia na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego, uzyskawszy dyplom inżyniera leśnictwa oraz magistra nauk agrotechnicznych. W latach 1972–1973 kontynuował naukę w studium podyplomowym z zakresu geografii turystycznej w Instytucie Geografii Uniwersytetu Wrocławskiego, w latach zaś 1976–1977 – w studium podyplomowym z zakresu ogólnych zasad ochrony środowiska w Instytucie Hydrotechniki Politechniki Gdańskiej. W roku 1977 Józef Cieplik uzyskał doktorat w Instytucie Geograficznym Uniwersytetu Wrocławskiego.

MOJA WOLA, SZCZECINEK, WROCŁAW, SŁUPSK...

W latach 50. XX w. był instruktorem łowiectwa w Oddziale Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, a następnie pełnił funkcję leśniczego w Państwowym Nadleśnictwie Moja Wola w powiecie ostrowskim (Wielkopolska). W latach 60. XX w. Józef Cieplik był adiunktem Państwowego Nadleśnictwa Smolno Okręgowego Zarządu Lasów Państwowych w Szczecinku, następnie Nadleśnictwa

³ Zbigniew Sobisz, *Józef Cieplik...*, dz. cyt., s. 21–30.

⁴ 1981–8 XII 1991 *Park Krajobrazowy „Dolina Słupi”*, zbiory prywatne dra Józefa Cieplika, Słupsk [1991], s. 1.

Państwowego w Słupsku Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych w Szczecinku, a od 1966 r. pracował jako specjalista ds. leśnictwa Banku Rolnego Oddziału Wojewódzkiego w Koszalinie Oddział w Słupsku. Jednocześnie był przewodniczącym Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie. W latach 70. zaś rozpoczął pracę w Urzędzie Wojewódzkim, pełnił w nim funkcję konserwatora przyrody do roku 1991. Jednocześnie był wicedyrektorem Wydziału Ochrony Środowiska, a potem – w latach 90. – dyrektorem Zarządu Parku Krajobrazowego „Dolina Słupi” i Obszarów Krajobrazu Chronionego Województwa Słupskiego³.

Park Krajobrazowy „Dolina Słupi” wraz ze swą otuliną obejmuje obszar środkowego biegu rzeki Słupia z jej dorzeczem. Urozmaicona rzeźba terenu, duży stopień lesistości oraz liczne zbiorniki wodne tworzą tu tło dla roślin i zwierząt oraz zabytków historycznych kultury sakralnej i świeckiej, w tym szeregu wczesnośredniowiecznych grodzisk słowiańskich⁴.

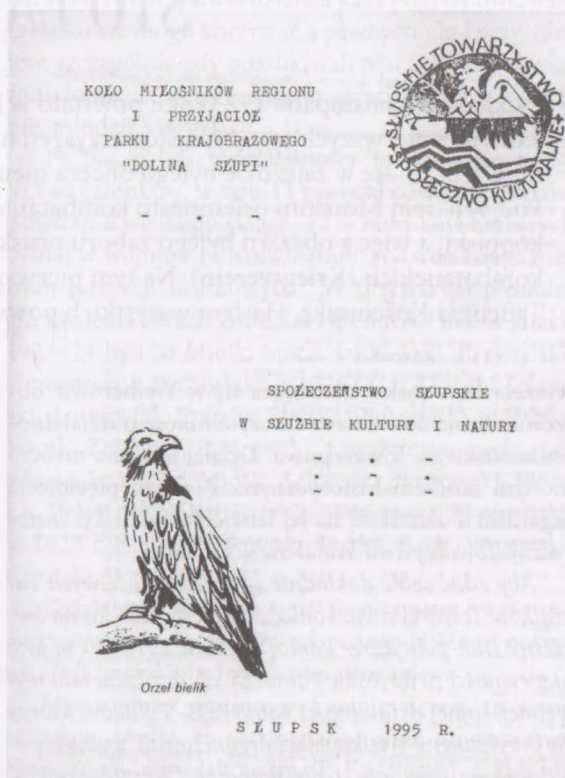
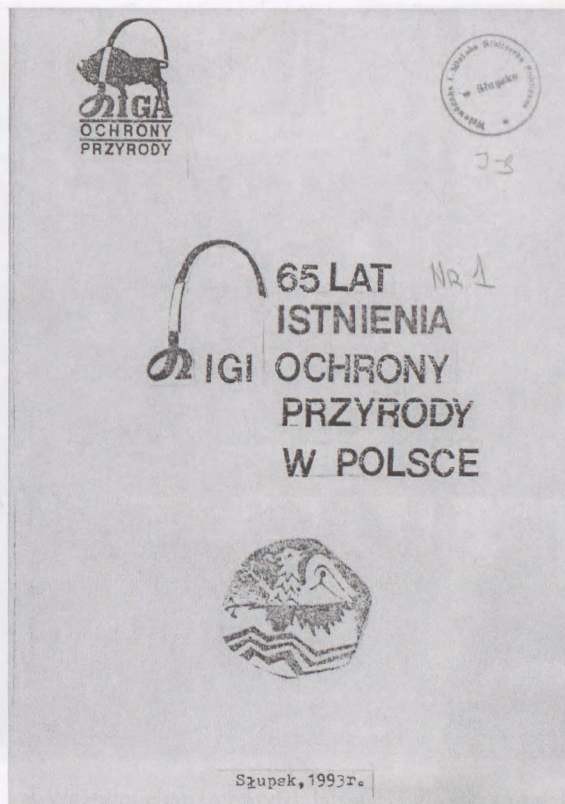
Przez dwie kadencje Józef Cieplik był radnym Rady Miejskiej w latach 1991–1998. Dnia 30 września 2009 r. został Honorowym Obywatel Miasta Słupska.

SKWER NA WYSPIE MŁYŃSKIEJ

W słupskim Parku Kultury i Wypoczynku powstał skwer, który nazwano imieniem dra inż. Józefa Cieplika. Ów zielony zakątek ma swoje miejsce pomiędzy odnogami rzeki Słupia, znajduje się w południowej części Wyspy Młyńskiej. W słoneczny dzień 15 czerwca 2023 r. odbyło się tu uroczyste otwarcie skweru. Wniosek o nadanie nazwy złożyło Słupskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne.

Józef Cieplik wiele uczynił w swoim życiu dla ochrony środowiska, propagując walory krajobrazowe i architektoniczne ziemi słupskiej oraz dorobek twórczy wspólnoty lokalnej. Dał się poznać jako autor licznych wydawnictw związanych z tematyką przyrodniczą i społeczną tego regionu. Ważnym elementem pracy dra Józefa Cieplika jest periodyk „Materiały i Studia do Regionalizmu Słupskiego”, który ukazywał się dzięki staraniom Słupskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (STSK), Koła Miłośników Regionu i Przyjaciół Parku Krajobrazowego „Dolina Słupi”, Rady Krajowej Regionalnych Towarzystw Kultury, LOP Słupsk, a przede wszystkim dzięki doktorowi Józefowi Cieplikowi. Skądinąd wiadomo, że jego pasja i zaangażowanie w sprawy społeczne wywarły ogromny wpływ na rozwój naszego regionu.

Skwer nad Słupią ma nam przypominać o tym niezwykłym człowieku, o którym pisał m.in. Zbigniew Sobisz w 2018 r. Wówczas Wydawnictwo Jasne z Pruszcza Gdańskiego wydało książkę pt. *Józef Cieplik – twórca i działacz LOP w regionie słupskim*, której fragmenty są cytowane w niniejszym artykule. Partnerami wydania są: Liga Ochrony Przyrody, Akademia Pomorska w Słupsku (dziś Uniwersytet Pomorski),



Okladki publikacji pochodzą z Bałtyckiej Biblioteki Cyfrowej

Powiat Słupski i spółka Engie EC Słupsk. W książce znajdują się: nota biograficzna Józefa Cieplika, krótka historia Ligi Ochrony Przyrody, wspomnienia rodziny oraz publikacje dra inż. Józefa Cieplika, które zajmują kilkadziesiąt stron.

DANUTA MARIA SROKA



STO LAT TEMU

Dokładnie 25 listopada 1923 roku powstało w Luzinie Towarzystwo Powstańców i Wojaków. Było jednym z pierwszych tego typu stowarzyszeń na Pomorzu i chyba pierwszym na Kaszubach. Tego dnia zebrało się w zajeździe byłego oficera niemieckiej marynarki wojennej Jana Jankowskiego Pod Wilkiem Morskim osiemnastu kombatanatów. Wszyscy pochodzili z Kaszub, Pomorza i Wielkopolski, a więc z obszaru byłego zaboru pruskiego, gdzie żywa była tradycja pruskich organizacji kombatanckich (Kriegsverein). Na tym pierwszym zebraniu za patrona Towarzystwa obrano Tadeusza Kościuszkę. Hasłem wszystkich powstańców i wojaków była WOLNOŚĆ.

„Gazeta Kaszubska” ukazująca się w Wejherowie obszernie informowała swych czytelników o działalności luzińskiego Towarzystwa. Dzisiaj jest ona nieocenionym źródłem historycznym. Z okazji pięciolecia organizacji ukazał się na jej łamach artykuł Rys historyczny Towarzystwa Wojaków w Luzinie.

Aby zdać sobie dokładnie sprawę z właściwych założeń Towarzystwa, koniecznym jest rzut oka na ówczesny stan polityczny Pomorza. Lata 1918–20 to lata niepewności co do losów Pomorza, ale zarazem lata wytężonej, tajnej działalności żołnierzy – Polaków, którzy za przykładem Wielkopolski organizowali wybuch powstania na Pomorzu. Całe Pomorze i Kaszuby pokrywają się swolna siatką tajnych związków wojskowych polskich. Siatka ta utrzymywana była w najściślejszej tajemnicy przed Grenzschutzem, którego silne załogi stały na całym Pomorzu i który zresztą oczekiwał wybuchu powstania. Tajna Organizacja Wojskowa Pomorza dzieliła się podobnie jak P. O. W. w Królestwie na

okręgi i obwody. Okręgi mieściły się w miastach, obwody obejmowały większe wsie. W tym to czasie powstają w pow. morskim obwody: Chylonja, Strzecz, Łebno, Zęblewo, Luzino. Oto jądro Tow. Wojaków Luzino.

Lata 1920–22, to okres gorączki wojennej. Młodzi i starzy znaleźli się znów na polu walki. Lecz ziarno pracy wojskowej, polskiej, raz rzucone, zaczęło kiełkować i w dniu 25 listopada 1923 r. ukazuje się obecne Tow. Woj. w Luzinie¹.

Od momentu powstania stowarzyszenie prowadziło niezwykle aktywną działalność na wielu płaszczyznach. Działo przy parafii i członkowie Towarzystwa brali udział we wszystkich uroczystościach kościelnych. Organizowali wspólne wyjścia do spowiedzi i Komunii Świętej. Ksiądz proboszcz Bernard Gończ wspierał wojaków i uczestniczył w ich zebraniach (odbywały się regularnie co dwa tygodnie). Wszystkie uroczystości świeckie rozpoczynały się od udziału w nabożeństwie. By uczcić pięciolecie Towa-

¹ „Gazeta Kaszubska”, R. 7, nr 277 (30 listopada 1928).



rzystwa, jego członkowie wzniesli pomnik Wolności, który miał upamiętniać poległych parafian i mieć formę kapliczki, co mocno podkreślali kombatan-ci. Podobne pomniki-kapliczki wojacy wybudowali w Żarnowcu z figurą Matki Boskiej Królowej Polski i w Górze pomnik Chrystusa Króla.

Pierwszym zadaniem, jakie postawili sobie luzińscy wojacy, było zorganizowanie biblioteki. Temu przedsięwzięciu poświęcili dużo czasu i energii, a zbiórka książek odbywała się na terenie całego kraju. Każda zabawa taneczna organizowana przez Towarzystwo (odbywały się one kilka razy w roku) poprzedzona była spektaklem teatralnym. W ciągu pierwszych pięciu lat istnienia przygotowano dziesięć przedstawień (między innymi *Skalmierzanka*, *Gwiazda Syberyjska*, *Stary piechur i syn jego huzar*).

Podczas regularnie odbywanych zebrań wygłasza-no odczyty, prelekcje i organizowano także wieczornice. Szczególnie dbano o odpowiednią oprawę świąt państwowych (3 maja, 11 listopada) i rocznic historycznych (10 lutego – wkroczenie Wojska Polskiego do Luzina i zaślubiny z morzem oraz 29–30 listopada – rocznica wybuchu powstania listopadowego). Podczas tych uroczystości wojacy dumnie maszerowali przez wieś za swym bogatym sztandarem z odznaką Frontu Pomorskiego i kilkoma złotymi gwoździami, w asyście orkiestry i często z pochodniami.

Nie zapominali o doskonaleniu się w rzemiośle wojennym. Regularnie odbywały się ćwiczenia i zawody strzeleckie na strzelnicy wybudowanej w Luzinie. Wojacy organizowali ćwiczenia polowe i brali udział w manewrach organizowanych przez Związek Towarzystw Wojskowych Okręgu Kaszubskiego. Dbali o tężyznę fizyczną, uczestniczyli w zawodach sportowych i meczach piłki nożnej. Troszczyli się o patriotyczne wychowanie młodzieży i w tym celu zorganizowali Towarzystwo Młodzieży Wojskowej.



Ważnym elementem działalności była sfera socjalna. Przy Towarzystwie działała kasa pogrzebowa, jego członkowie mogli korzystać z pewnych ulg i przywilejów, szczególnie gdy poszukiwali pracy. Byli zobowiązani do regularnego opłacania składek (1 zł miesięcznie, młodzież 10 gr).

Po pięciu latach działalności Towarzystwo liczyło 140 członków, w tym 11 powstańców uczestników powstania wielkopolskiego, 12 ochotników biorących udział w wojnie z bolszewikami i 117 wojaków z różnych formacji wojskowych². W pierwszym pięcioleciu istnienia zarząd zmieniał się co rok i tak: w latach 1923–24 byli to Miotk, Spica, Jankowski, Przybylski, Grzegorzczuk, Sychowski, w 1925 r. Zar, Unruh, Zelewski, Antkowiak, Szwaba, Pionka, Piotrowski, w 1926 r. Miotk, Zelewski, Piotrowski, Szwaba, Wojewski, Lewiński, w 1927 r. Miotk, Zelewski, Piotrowski, Pionka, Przybylski, Sledzikowski, Wojewski, Konwiński, w 1928 r. Kosior, Jankowski, Jaszka, Bach, Wojewski, Cirotzki, Borgman³.

Działalność luzińskiego Towarzystwa stała się bodźcem dla okolicy, która rok później [1924 r.] pokrywa się licznymi Towarzystwami sąsiednimi⁴.

Wypadałoby godnie w Luzinie uczcić tę setną rocznicę. Myślę, że warto nadać imię Towarzystwa Powstańców i Wojaków im. T. Kościuszki w Luzinie – lub też Wolności – niedawno wybudowanemu w tej wsi rondu.

ANDRZEJ JANUSZ

² *Gazeta Kaszubska*, R. 7, nr 275 (28 listopada 1928).

³ Tamże. Niestety w tej notce prasowej nie zamieszczono imion członków Zarządu. Pisownia jak w oryginale.

⁴ E.L. Sikora, *Z dziejów Towarzystwa Powstańców i Wojaków imienia Tadeusza Kościuszki w Luzinie 1923–1939*,

Luzino 2010, oraz A. Janusz, *Powstańcy i Wojacy 1918–1939*, online: <https://luzino.info/o-bibliotece/schody-pamieci-pokolen/powstancy-i-wojacy>

„GAZETA GDAŃSKA” Z 15 MARCA 1913 ROKU

Nad Imperium Brytyjskim, tak jak ongiś nad królestwem Hiszpanii, nigdy nie zachodzi słońce. Osiem lat wcześniej w bitwie morskiej pod Cuszimą Rosjanie zostali pobici, jak się wtedy mówiło, „na głowę” przez flotę Japonii. W sierpniu cesarz Austrii, król Węgier, Czech i Chorwacji Franciszek Józef skończy osiemdziesiąt trzy lata. Telefon nie jest jeszcze przedmiotem dostępnym powszechnie, ale nie wyobrażano już sobie świata bez niego. Osiemnaście lat wcześniej Claude Debussy napisał poemat symfoniczny *Popołudnie fauna*, a w 1900 roku wydano *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza, tak więc oba dzieła żyły już w powszechnej świadomości Europy. Panie miały zazwyczaj, na skutek noszenia morderczych gorsetów, talie osy i nosiły latem płaskie kapelusiki zwane kanotierami, a panowie jeszcze nie wiedzieli, że po wielkiej wojnie, której wybuchu wcale nie przewidywali, zaczną nosić zegarki na przegubie dłoni.

Bernard Sychta ma sześć lat, mieszka w Puzdrowie i lada chwila pójdzie do szkoły podstawowej. Na gdańskim Fischmarkcie Kaszubki handlują rybami. W Wejherowie od pięciu lat stoi przy rynku nowy ratusz, taki już na miarę XX wieku. A przed nim pomnik Wilhelma I.

W sobotę, 15 marca 1913 roku, ukazał się 32. numer „Gazety Gdańskiej”. Działo się to w 23. roku jej funkcjonowania. Redaktorem odpowiedzialnym wydania był Stanisław Chudziak.

NA EUROPEJSKIEJ SCENIE POLITYCZNEJ

Nigdy nie będzie można ogłosić końca historii. To znaczy ktoś kiedyś próbował i bardzo się pomylił. I nawet gdy panuje na świecie względny pokój, zawsze dzieje się coś interesującego. I to coś może w przyszłości zaowocować zmianami zgoła fundamentalnymi.

Kwitła oficjalna przyjaźń między narodami. Król hiszpański, Alfons XIII, przybędzie do Paryża niebawem z urzędową wizytą i wręczy przy tej sposobności nowemu prezydentowi order złotego runa.

Nie wszędzie było jednak sielankowo, na Bałkanach trwała wojna, właściwie wszystkich ze wszystkimi, a strategiczne sojusze zmieniały się jak w kalejdoskopie. „Mały Journal” domaga się ponownie w energicznym tonie od rządu, aby odwołał natychmiast posłane Bułgarom pod Adrianopol posiłki serbskie. Miarą tego, jak skomplikowane stosunki panowały na Bałkanach, niech będzie następująca informacja: Dziennik „Polityka” donosi, że austriacki poseł Ugron założył protest przeciwko wysłaniu wojsk serbskich pod Skutari. Zażądał on, aby Serbia odwołała odnośne rozkazy, gdyż Skutari przypaść ma samodzielnemu państwu albańskiemu. Tutejsze koła poinformowane zaprzeczają tej wiadomości. Przyznają jednak, że serbski poseł we Wiedniu, Jovanowicz poruszył sprawę Skutari u rządu austriackiego. Koła miarodajne twierdzą, że Serbii nie można zabronić popierania Czarnogóry, gdyż Serbia prowadzi wojnę z Turcją, a tureckie wojska bronią Skutari. Także Grecy nie zabroniono zająć Janiny. Na koniec ważna informacja: Konstantynopolski „Ta-

nin" oświadcza, że klęska Turków pod Janiną musi być pomszczona zwycięstwem pod Czataldżą. Turcy muszą się spieszyć gdyż w przeciwnym razie armia grecka przyjdzie z pomocą Bułgarom.

Europa, mimo dramatów bałkańskich, żyje, rozwija się i zadziwia rozmachem w każdej dziedzinie. *Paryż, 13 marca. Lotnik francuski Perreyon wzniósł się wczoraj na polu wzlotów pod Versalem na jednopokładowcu w powietrze. Lotnik pozostawał w powietrzu 1 godzinę i 7 minut. Uzyskał on rekord światowy co do wysokości, ponieważ wznosił się 6000 metrów nad ziemię. Dotychczasowy rekord również francuskiego lotnika Garrosa [tak, to ten Roland Garros, którego imieniem nazwano później paryskie korty, znane*

Właścicielka
Ubrania męskie dla chłopców
 sprzedaję tylko męskie
 kapturki i kołnierze i szelki z
Czerwikami & Bro.
 1012-1013, Alameda, w domu 1013
Ubrania męskie i damskie
 w wieloletniej praktyce
 prężności w 30
 lat powołuję do pracy
Ubrania męskie i damskie
 w wieloletniej praktyce

Kredytu
 pełnienie kaucji przy **PRZYBYTOWA**
mebli
 i towarów, wyświeślanych
 kapturkami wstępnymi
Kompletne czołki pokukow.
Garderobu
 i towarów, jak i do
Opłaty i marki
 Pieniężności
 Pieniężności do kredytu
Mil. Pieniężni
M. Grau
 Gdańsk, Holmmarkt 4
 Telefon: Pieniężni 405 i 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1037, 1038, 1039, 1040, 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 1090, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 110

Gazeta Gdańska.

"Gazeta Gdańska" wychodzi 3 razy tygodniowo, a mianowicie we wtorek, czwartek i sobotę z dodatkami "Gwiazdka Niedzielną", "Róśnięciem i Przemysławem" i "Aniołem Śrotem". — Przedpłata na pocztę kwartalnie 1,25 mk. z odnośnikiem do domu przez listowego 1,40 mk., w Gdańsku 1 mk. z odnośnikiem do domu 1,35 mk.

Prawdą a Bogiem!

Ogłoszenia przyjmują się po 15 fen. płatnych w Gdańsku od ościadłowego wiersza piętowego. Agentura do przyjmowania ogłoszeń w Poznaniu: Teodor Lange. Adres: "Gazeta Gdańska" Gdańsk, Vorstädter Graben 49.

Telefon 2650.

Redakcja i ekspedycja: Przedmiejska Grobla (Vorstädter Graben) 49.

Telefon 2650.

Dzisiaj w piątek 7 bolesci NMP, Matyldy kr. Jutra w sobotę Longina Żółta i męca.

Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

Dzisiaj wachód święta 6,18 zachód 6,1
Dzisiaj wachód księżyca 6,43 zachód 2,9

Najświeższe wiadomości ze świata.

Kiepskie czasy.

Berlin, 12. marca. „Allg. Piescher Ztg.“ donosi: że w stosunku do lutego zeszłego roku ubito w ubiegłym lutym 31 769 zwierząt mniej w rzeźniach berlińskich, a mianowicie 1413 wół, 1502 cieląt, 1077 kópów i 27 777 świń.

Samobójstwo bankiera.

Rathenow, 13. marca. Onegdaj podeszła sobie brzytwa gardło dyrektor banku tutejszego Ryszard Roedel. Nie regularnośći żadne nie saszły. Mimo to wieść o samobójstwie bankiera wywołała rzu na bank.

Tajemnicza zbrodnia.

Szamotoły, 13. marca. Do gospodara Nowaka w Sycynie przybył w piątek przed południem jakiś młody człowiek i przyniósł z sobą kilka ryb i butelkę likieru. Nowaka nie było w domu, porzucił tam tylko służącą z dziećmi, która przyjęła towar sądną, że go przysłał gospodarz z miasta. Służąca napiła się z butelki, pedla nieprzytomna i wyzionła ducha. Na miejsce wypadku sjechała komisja sądowa. Śledztwo sprawę niezawadnie wyjaśni.

Zjazd kobiet.

Warszawa, 12. marca. Dwudniowy zjazd kobiet poświęcony sprawie równoprawienia zakochali się w poniedziałek. Uchwalono wysłać na ustanowienie postów polskich, aby walczyli w Damie o równoprawienie kobiet, uświadomienie opinii publicznej; wspólnie działać handlem i przemysłem polskimi.

Proces o świątynię.

Warszawa, 12. marca. Onegdaj rozpoczął się proces o kościół w Łoniu między marywaritami a katolikami. Wezwano 200 świadków.

Samobójstwa żołnierzy.

Przemysł, 12. marca. Wódr tutejszej załogi warstwa przebiegła samobójstw. Onegdaj odebrał życie 4 żołnierzy. Komenda zapowiada, że oddział samobójcy pogrzebani bez honorów wojskowych.

Rozpuszczanie rezerwistów.

Lwów, 13. marca. Kancelarya korpusu tutejszego otrzymała rozporządzenie uwolnienia pewnej części rezerwistów z dniem 15. marca.

Sejm galicyjski.

Lwów, 13. marca. Sejm galicyjski zbiera się na posiedzenie we wtorek i środę przyszłego tygodnia. Po świętach wielkanocnych zbiera się sejm na 2-tygodniową sesję.

Nowy prezydent Lwowa.

Lwów, 13. marca. Prezydentem miasta Lwowa wybrany został były prezydent Neumann, wiceprezydentami Dr. Rutowski i Stahl.

Sokół lwowski.

Lwów, 12. 3. Wydział związany sokolego polecił delegatowi wystąpić do komitetu obywatelskiego. Oddział związek prowadzić będzie akcję organizacyjną, spełniać samostanie i niezależnie, ani od komitetu obywatelskiego ani od komisji tymczasowej.

Tragedya we Lwowie.

Lwów, 13. marca. Robotnik murarski Stanisław Wojnowski zastrzelił swoją żonę a następnie popełnił samobójstwo. Powodem zdrada małżeńska żony.

Morderstwo z zemsty.

Budapeszt, 13. marca. Dział w nocy zamordował tu stołowy właściciela kawiarni Adolfa Zweiga za to, że został zwolniony ze służby.

Zdrowie papieża.

Rzym, 13. marca. Stan zdrowia papieża jest stosunkowo zadowalniający. Jednak papież jest bardzo osłabiony.

Na wysokości 6000 metrów w powietrzu.

Parý, 13. marca. Lotnik francuski Perreyon wzniósł się wczoraj na pół wiołów pod Wersalem na jedno-podładowe w powietrze. Lotnik posiadał w powietrzu 1 godzinę i 1 minut. Użył on rekord światowy co do wysokości, ponieważ wznosił się 6000 metrów nad ziemię. Dotychczasowy rekord również francuskiego lotnika Garrosa, który osiągnął wysokość 5610 metrów został przez Perreyona pobity.

Największy bogacz w Anglii.

London, 13. marca. Onegdaj zmarł w Newport najbogatszy człowiek w Anglii, Tredegar. Jego dochody roczne oceniono na 20 milionów marek.

Nasze towarzystwa ludowe.

Z kół interesowanych odebrałmy na nasz artykuł "Wróg przy pracy", omawiający niebezpieczeństwo centrów, następującą korespondencję:

Chego tylko kilka słów jeszcze dorozuń, moimaby stawić pytanie: Skąd to pochodzi, że księża Niemcy i polscy wikaryuszowie aż nazbyt gorliwie pracują we "Volksvereinech"? Bo nakaz władzy biskupiej. A polscy wikaryuszowie znów i proboszczowie Niemcy w polskich towarzystwach dla tego nie pracują, bo ks. biskup im tego nie polecił ani nakazał, a z drugiej strony obawa przed rządem pruskim. Znamy kapłanów w czysto polskich parafiach tak Polaków jak Niemców; np. na Kaszubach, których zobaczyć można na "Kriegervereinech" i obchodach jubileuszowych, ale na najkromniejszą zabawę polską nie posiliby, bo nie dostaną probostwa lub już je mają, z łaski rządu wycofują lepszego. Na tem cierpi narodowość, ale szczególnie też nasza wiara katolicka, bo widzimy jak młodzież w karczmach i na tańcach się rozwija. Leez, że to polska młodzież, więc to mało go obchodzi. Jak temu zaradzić? Mamy także zdanie: Nasi księża polscy, zwłaszcza starsi (kanonicy, dziekanai itd.) powinni się zebrać i w prośbie ulosonej do księdza biskupa prosić, by zechciał wszystkim kapłanom, jakiejkolwiek narodowości są, nakazać pracować we wszystkich towarzystwach, które się

w parafii znajdują, czy polskich lub niemieckich. Polityka niech będzie wykluczona; chodzi tylko, by młodzież powstrzymać od złych zabaw i moralnie podnieść. Któż z księży się tem zajmie?

Wtemczas, gdy księża biskup nasze postawienie zobaczy, oczywiście podobne rozporządzenie wyda. Leez dopóki tego nie uczynimy, a od księdza biskupa rozporządzenie nie wyjdzie, dopóły są próżne nasze wysiłki i skargi. Ojciec św. nakazuje kapłanom pracować w towarzystwach, zatem ks. biskup musi się do naszego sądnia zastosować, inaczej byśmy musieli stąd wnioskować, że największą część dycezyjan tj. polskich nie otacza się tą samą miłością i pieczołowitością, jak mniejszą niemiecką część.

Gdyby wśród narodu polskiego w naszej dycezyi panował ten sam duch, co w dycezyi pruskiej, inne pod tym względem byłyby stosunki w naszej dycezyi, leez tu każdy żyje dla siebie, troszcząc się tylko o siebie.

Nie ma u nas łączności, dla tego tak robią z nami, co chcą. Czas narodzić, byśmy się z letargu zbudzili, nim będzie zapóźno. Kapłan, bodaj czy więcej nie działa poza kościołem, jak w samym kościele. Kapłan w każdej parafii z ludem brat, polskim lub niemieckim, to powinna być nasza nasada. Aż szczęśliwi katolicy niemiecy!

Walne zebranie wyborców na powiat starogardzki.

O zebraniu przedwyborczym na powiat starogardzki donosimy jeszcze co następuje:

Przewodniczący Komitetu powiatowego pan Jan Górski zdał bardzo szczegółowe sprawozdanie ze swej czynności. Przy tem z uboleowaniem zaznaczył, że przy ostatnich wyborach do parlamentu mieliśmy zamiast przyrepta ubykty głosów.

Jako główną przyczynę tego podaje i grona wyborców p. Bronk ze Starogardu postępowanie naszej władzy wyborczej, a mianowicie zjazd delegatów, który nie uwzględnił wyraźnej i niedwuznacznej woli wyborców. Zdaniem p. Bronka owe postępowanie z kandydaturą p. Brejskiego odbija się też na dzisiejszym zebraniu wyborców, które jest stosunkowo bardzo nieliczne. "Pocóż my tam mamy chodzić, oni jednakowoż robią co chcą", takie usłyszał mówca wyrazy, gdy namawiał na wiec. Gdy postępowanie naszej władzy wyborczej się nie zmieni, to na przyszły raz odpadną drugie 700 i więcej.

Pan Malczewski zdał sprawozdanie kasowe. Ze zadowoleniem zaznacza p. Malczewski, że składki w ostatnim pięciolatek się podwoiły i wrosły na 588. W kasie pozostaje 381,10 mk. Mimo tego znacznego wzrostu służnie

p. M. zaznaczył, że nasz powiat powinien jeduszków w składowaniu zrobić jeszcze dalszy postęp.

W skład Komitetu Powiatowego wybrani następujący panowie:

I obwód: Czesław Nagórski, Malczewski, Adolf Radoński, dr. Maj ze Starogardu i Ignacy Dolewski z Dąbrowki.

II obwód: Józef Brzozkowski ze Zabna, Władysław Kleśmicki z Linowa, Jan Brzeski z Trzciaka.

III obwód: Marcin Derogowski, Pineryn.

IV obwód: Konrad Błedski z Wysoke, Bronisław Piński z Wysoke.

V obwód: Franciszek Sawedowski ze Zblewa.

VI obwód: Edward Piotrkowski Bitonia.

VII obwód: Leon Borowskowsky i Hieronim Osowski z Dąbrowy.

VIII obwód: Cherek Lubiński.

IX obwód: Jan Doering i Józef Czubek, Osieczna.

X obwód: Ks. prob. Karpidski, Osiek, Władysław Chrościolewski, Skóra, Jan Górski, Włocław, Tadeusz Knapowski, Czarzylas.

XI obwód: Józef Spych i Szczepan Orłowski, Lubichowo.

XII obwód: Józef Pilat, Pączewo, Samplawski, Grabowo, Kwaśniewski, Bobowo.

XIII obwód: Józef Brejski, Rabarg, Józef Mykowski, Nowocerkiew.

XIV obwód: Ks. prob. Zakryś, Klonówka, Robert Kleins, Rywałd, Wojciech Elbert, Brzeźno.

Komitet ukonstytuował się w następujący sposób: pan Jan Górski przewodniczący, ks. prob. Karpidski zastępca, p. Malczewski kasyer, p. Czesław Nagórski sekretarz.

Kto jest zbrodniarzem?

Weszło w prasie tutejszej w modę, we wstrętą modę, że gdy zaidzia jaka kapitalna zbrodnia, mianowicie w okolicy, gdzie wieksza żyje liczba Polaków, zaraz zwała się winą na nich, zupełnie, jakoby ludność polska składała się z samych morderców, podpalaczy i innych złooczyńców. Lada "blatt" wtedy wytrąca imieniem polkiem i wyprowadza z domysłów daleko idące wnioski. Gdy zbrodnia popełnił jaki Niemiec lub żyd, to go się nazywa albo Russa, albo Pola, "Galizier", wszystko tylko nie Niemcem, a gdy po tem okaze się, że był to syn niemieckiego Vaterlandu lub żyd niemieckiej narodowości, wtedy wybłąknie się prawdziwe nazwisko złooczyńcy, ale ani słowem nie naprawi się krzywdy moralnej, wyrządzonej dobremu imieniu ludności polskiej, przeważnie polskiej, pracownicy w pocie czoła wysiłkującej się Niemcom na skromny chleb codzienny, na który wśród nich zniewolony jest pracować.

Tak było niedawno z sprawą zwierza w ludzkim ciebie, Sternicki, który ma na sumieniu, zdaje się, że nie kilka leez kilkanaście żywotów ludzkich. Po strasznej zbrodni na wsi niedaleko Müncheberga pojawiła się we wszystkich prawie berlińskich gazetach żydowskich i niemieckich (niemieckowskie są także obelagowane przez żydowskie biura

choćby z corocznego French Open – przyp. P.S.), który osiągnął wysokość 5610 metrów został przez Perreyona pobity.

W CESARSTWIE NIEMIECKIM

Państwo pod władzą Hohenzollernów zajmowało przed wielką wojną olbrzymie, jak na Europę, terytorium, ponad 540 tysięcy kilometrów kwadratowych. Dla porównania, dzisiejsze Niemcy to „jedynie” owych tysięcy 357. Gdańsk, gdzie wydawano gazetę, należał do Niemiec od 141 lat. Życie polityczne, gospodarcze i społeczne Niemiec wpływało bezpośrednio na Polaków – Kaszubów zamieszkujących Gdańsk oraz bliższą i dalszą okolicę.

W Niemczech kwitło życie parlamentarne. Dopiero za lat 20 nadejdzie kataklizm. Z pruskiej izby panów. Wtorkowe posiedzenie izby panów marszałek zagał przemówieniem uroczystościowym, z powodu setnej rocznicy wyswobodzenia Prus, zpod panowania Napoleona. Komisja izby zaleca izbie rezolucję nauki religii w szkołach uzupełniających. Sprawozdawca baron Bissing zaleca przyjęcie tej rezolucji, ks. kard. Kopp prosi o naukę religii w szkołach uzupełniających i zaleca kościół jako stróża życia cnotliwego. To samo czyni protestancki kaznodzieja nadworny dr. Dryander. Minister rolnictwa baron Schorlemer w imieniu rządu oświadcza, że nie ma możliwości zmuszenia młodych ludzi do uczęszczania na naukę religii. Po dalszej dyskusji przyjęto projekt izby poselskiej o szkołach uzupełniających oraz rezolucję dotyczącą nauczania religii. W dalszym ciągu obradowano nad projektem o holowaniu okrętów na kanał Ren – Wezera i na kanale Lippe. Po obszernej dyskusji projekt przyjęto. Potem odroczono się do jutra.

Bardzo interesująca jest statystyka... Morderstw w Prusach. W państwie pruskie zamordowano w roku 1911 ogółem 734 osób, i to 491 męskich i 242 żeńskich. Oprócz tych 734 zamordowanych straconych zostało przez kata 19 osób.

Liczyby owe były zbliżone do tych z lat poprzednich. Co do poszczególnych prowincji pruskie największe liczby zamordowanych w ostatnim pięcioleciu przypadają na prowincję nadreńską, i to od 1907 do 1911 roku: 163, 149, 144, 142, 144, najmniejsze zaś na prowincję szllezwicko-holsztyńską (27, 36, 26, 29, 18). W najbardziej interesujących nas prowincjach – Prusach Zachodnich i Księstwie Poznańskim – statystyki szczęśliwie utrzymywały się w dolnej granicy, niemal jak w przywołanym Szllezwiku-Holsztynie. Na tak wysoką liczbę morderstw nad Renem wpływ mieć mogły uprzemysłowienie i gwałtowny rozwój Nadrenii, czemu towarzyszył napływ wielkich mas pracowników, nie zawsze odnajdujących się w wielkoprzemysłowym świecie i podatnych na demoralizację bardziej zagrażającą poza dotychczasowym środowiskiem. Wśród przyczyn śmierci przeważały [...] zażgania. Cokolwiek niższe liczby znajdujemy u zastrzelonych, jeszcze niższe u przemocą zatopionych, zaduszonych i zadławionych. I to także jest oblicze belle époque...

Mimo epoki stabilizacji w – jak wtedy mówiono –

„świecie cywilizowanym” zdarzały się spadki koniunktury. Berlin, 12 marca. „Allg. Fleischer Ztg.” donosi: że w stosunku do lutego zeszłego roku ubito w ubiegłym lutym 31 769 zwierząt mniej w rzeźniach berlińskich, a mianowicie 1413 wołów, 1502 cieląt, 1077 skopów i 27 777 świń.

ZIEMIE POLSKIE POD ZABORAMI

„Gazeta Gdańska” traktowała obszar dawnej Rzeczypospolitej jako całość, stąd dość szczegółowe informacje z terenów objętych zaborami.

Bytom. Z powodu stułetniej rocznicy powstania pruskiego strzelano w niedzielę w kopalni „Florentyna” na wiwat. Ostrożnie się tam nie obchodzono, bo wybuchnął nabój i urwał górnikowi Biskupowi ramię. W lecznicy knapsztaftowej zmarł niebawem. – Czy i jakie odszkodowanie otrzyma rodzina nieszczęśliwego zmarłego?

Interesująca informacja nadeszła z Warszawy. 12 marca. Dwudniowy zjazd kobiet poświęcony sprawie równouprawnienia zakończył się w poniedziałek. Uchwalono wzywać nieustannie posłów polskich, aby walczyli w Dumie o równouprawnienie kobiet, uświadamiać opinię publiczną; współdziałać z handlem i przemysłem polskim.

Lwów, jako polityczne centrum życia polskiego w Austro-Węgrzech (i największe miasto Galicji), budził duże zainteresowanie „Gazety Gdańskiej”. 13 marca. Kancelarya korpusu tutejszego otrzymała rozporządzenie uwolnienia pewnej części rezerwistów z dniem 15. marca.

We Lwowie, warto pamiętać, odbywały się obrady parlamentu prowincji. 13 marca. Sejm galicyjski zbiera się na posiedzenie we wtorek i środę przyszłego tygodnia. Po świętach wielkanocnych zbierze się sejm na 2-tygodniową sesję.

I informacja dla mieszkańców Miasta Zawsze Wiernego chyba najistotniejsza: 13 marca. Prezydentem miasta Lwowa wybrany został były prezydent Neumann, wiceprezydentami Dr. Rutowski i Stahl. Jak wszędzie, nawet w cudownym grodzie nad Pełtwią dochodzić musiało do rozmaitych konfliktów. Wydział związku sokolego polecił delegatom wystąpić z komitetu obywatelskiego. Odtąd związek prowadzić będzie akcję organizacyjną zupełnie samoistnie i niezależnie, ani od komitetu obywatelskiego ani od komisji tymczasowej.

POMORZE NADWIŚLAŃSKIE I KASZUBY

Gdańsk od zawsze tworzył z Pomorzem Nadwiślańskim, w tym z Kaszubami, jeden organizm ze skomplikowaną strukturą powiązań politycznych, gospodarczych, religijnych i społecznych. Oczywiście jest, że informacje z najbliższego sąsiedztwa cieszyć się musiały zainteresowaniem czytelników. Walne zebranie wyborców na powiat starogardzki. O zebraniu przedwyborczym na powiat starogardzki donosimy jeszcze co następuje: Przewodniczący Komitetu powiatowego pan Jan Górski zdał bardzo szczegółowe sprawozdanie ze swej czynności. Przy tem z ubolewaniem zaznaczył, że

Starogard. Temi dniami przemawiał tu dr. Nieder z München-Gladbach i przyczynił się do założenia tu towarzystwa „Volksverein für das katholische Deutschland”. Do towarzystwa przystąpiło zaraz 64 członków. O ile pochwały godnem jest, że Niemcy katolicy się łączą w towarzystwie, a nie w „Verein deutscher Katholiken”, o tyle niebezpieczne są zachcianki różnych tego rodzaju towarzystw wciągania do siebie nieświadomych narodowo Polaków, w czym świetna organizacja bardzo jest pomocna. Zadaniem zarządu naszego Towarzystwa ludowego teraz będzie starać się o to, by u nas ta zła strona nie zdołała się uwydatnić.

Inowrocław. Srebrny jubileusz kapłaństwa obchodził wczoraj ks. prał. Laubitz. Zdala od parafii spędził dzień ten dla siebie pamiętny w ustroniu Kalwarii Zebrzydowskiej. W dniu tym uroczystym parafia cała śle modły do Wszechmocnego, by użył sił i zdrowia jej proboszczowi, od 25 lat będącemu też jej pasterzem. Rzadki ten węzeł nieprzerwanej pracy na polu duszpasterstwa i pracy społecznej związał parafię ścisłym węzłem z swoim proboszczem.

REKLAMA DŹWIGNIĄ HANDLU

Jak w zdecydowanej większości tytułów o charakterze codziennym, również w „Gazecie Gdańskiej” tamtych czasów zamieszczano ogłoszenia i reklamy. Z pewnością cieszyły się one zainteresowaniem czytelników, a z drugiej strony, co bardzo ważne, zapewniały redakcji dodatkowe źródło dochodu.

Reklamują się banki. Bank Ludowy Eingetr. Genossenschaft mit unbeschränkter Haftpflicht w Gdańsku, przy Jopengasse 47 part. Telefon nr. 1956, konto czekowe na pocztę nr. 943 udziela pożyczek i przyjmuje depozyta, płacąc od takowych za wypowiedzeniem 3-miesięcznem 4 i pół procent za wypowiedzeniem natychmiastowem 4% od dnia wpłaty aż do dnia odbioru. Lokal banku otwarty codziennie od 10 do 1 w poł. Zarząd: Fr. Ornass, M. Janicki, L. Lniski.

Otto Bartsch reprezentował branżę, która, bez względu na rozmaite okoliczności, nigdy nie upadnie: Milchkannengasse 28/29. Największa wystawa pomników grobowych ca. 400 sztuk zawsze na składzie. Fabryka wszelkich towarów marmurowych, wykonuje wszelkie roboty rzeźbiarskie. Ponieważ nie zatrudnia żadnych podróżujących i nie płaci z tego powodu żadnych prowizji, obliczyć może niższe ceny przy dobrym wykonaniu. Zwiedzanie wystawy bez obowiazania dozwolone.

Przedsiębiorcy starali się zachęcić klientów do kupna towarów, które nie należały do gatunku tych pierwszej potrzeby: Kredytu udzielam każdemu przy zapotrzebowaniu mebli i towar. wyścielanych. Największy wybór. Kompletne okazje pokojowe. Garderoba męska, dla pań i dzieci. Spłata 1 markę tygodniowo. Pierwszorzędny dom kredytowy Mik. Pindo nast. M. Grau, Gdańsk, Holzmarkt 4. Żądajcie Państwo mój piękny katalog, przesyłka tegoż darmo i oplatnie.

Kiedy już ma się garderobę, kupioną dzięki tak korzystnemu kredytowi, koniecznie należy ją dopełnić.

Ubrania męskie i dla chłopców gotowe i podług miary kupuje się tanio i dobrze u firmy Czerninski & Co. ul. Szeroka 121/122 Gdańsk. Ubrania marynarkowe podług miary poczynawszy od 36 mk. pod gwarancją dobrego wykonania. Ubrania do Komunii św. dla chłopców po wszelkich cenach przystępnych.

Ktoś, kto ma już konto w Banku Ludowym, postawił nagrobek od pana Bartscha przodkom i wyekspediował dziecko do Pierwszej Komunii, może spokojnie usiąść w wyścielonym fotelu i zapalić. Ostrzeżenie. Papierosy Doktorskie M. Droste. Prawdziwe tylko z firmą na każdym papierosie. 10 sztuk 20 fen. Wszędzie do nabycia! Reklamy firmy Dubec Cigarettes z Poznania pojawiają się zresztą na jednej stronie aż trzy razy!

Dla czytelników, którzy nie mogą pozwolić sobie na otworzenie korzystnego konta, luksusowy nagrobek, wykwintne meble ani może nawet (na razie) na syna idącego do Pierwszej Komunii, przeznaczone są ogłoszenia dotyczące zajęć z pewnością dość nisko płatnych, niewymagających szczególnych kwalifikacji. Wolne miejsca. Kilka robotnic sezonowych potrzebni od zaraz. A. Frost, obywatel, Barloschno, stacya Mirotken.

Nawet w belle époque nie wszystkim żyło się dostatnio, choć z pewnością statystycznie lepiej niż w poprzednich dziesięcioleciach.

Na koniec warto zauważyć dwie notki. Pierwsza to hasło: Uczmy dzieci nasze pisać, czytać, mówić, modlić się i śpiewać po polsku! Przed tak wychowanymi przedstawicielami młodego pokolenia otwiera się perspektywa ciekawej posady: Ucznia, z dobrem wykształceniem szkolnem, znającego poprawnie pisownię polską, a któryby miał chęć wyuczyć się drukarstwa, przyjmie Drukarnia „Gazety Gdańskiej”, Gdańsk.

Jeden dzień z życia. Jakby fotografia zrobiona na ruchliwej ulicy, gdzie nagle zatrzymani zostali i upamiętnieni w kadrze lub jak owad w bursztynie ludzie i ich codzienność. Nie żyje już nikt z bohaterów tamtych wydarzeń, nikt z uczestników codziennego, zwykłego życia owej ulicy, nie ma tamtych zakładów pracy, sklepów, problemów ani wielkich ówczesnego świata, których władza wydawała się wszechpotężna. Nie ma wielu państw wtedy istniejących, a te, które są, wiele razy zmieniały ustrój i granice. Pojawiły się nowe wynalazki, a do lamusa przeszło mnóstwo sprzętów i przedmiotów uważanych przez naszych prapradziadków za oczywisty i niezbędny składnik życia, jak choćby gorsety i brzytwy.

Dzięki takim artefaktom, jak przywołany powyżej egzemplarz „Gazety Gdańskiej” z 1913 roku, możemy choć na chwilę przenieść się w tamte czasy. Dopóki nie zostanie (w końcu) wynaleziony wehikuł czasu, prasa, obok starych kronik filmowych, będzie najlepszym sposobem wędrówki w przeszłość.

PIOTR SCHMANDT

Ilustracje pochodzą ze zbiorów Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie

W KÒLĀDACH JE ALE MÒC! „SPIÉWTA, PTÔSZCZI” WITOSŁAWË FRANKÒWSCZI

Strzód „bòżëch” dokazów kaszëbskich nôpierzé sã kòlādë. Sã òne równak dzél mni wielné pò-
dług tradycjowò spiéwónëch w kòscolach na Kaszëbach pòlsczych kòlādów. Przez gòdno-spiéwné
pòdjimë: kòmpòzytorsczé a spiéwné kònkùrsë, wëdajacé nowé plitë z gòdowã mùzykã a dówajacé
do smarë spiéwniczi i zestòwczì tekstów do spiéwaniò, pùblikujacé w cybersecë – karno przestoj-
ników sprawë wcyg zgròwò do ùmòcnieniò mòla kaszëbskich kòlādów w swiãdze mieszkanców
Kaszëb.

Jedną z nôbarżi òblubionëch kaszëbskich gòdo-
wëch spiéwów je „Spiéwta, ptôszczi” Witosławë
Frankòwsczi do słówów Léona Roppla. Téż w Par-
chowie chãtno spiéwiã mùzykã wejrowiònczi, jak
mówi Joanna Szroeder z karna Modraki¹: *Śpiewamy
głównie starsze kolędy, ale bardzo podoba nam się
„Spiéwta, ptôszczi” z muzyką Witosławy Frankow-
skiej, dlatego włączyliśmy ją do wykonywanego przez
nas repertuaru.*

Czemù karna i òsobny spiéwòcë wëbiérają
prawie ten, a nie jiny dokòz? Dlòcz mò taczé
wzãcé? Rozpòwiòdómë ò ti kòlādze z ji kòm-
pòzytorkã a ùczalã w jedny, co swòjã doktorskã
disertacjã napisała prawie ò kaszëbskich kòlā-
dach². Nôpierwi równak chcemë przëbòczëc sło-
wa spiéwë:

Spiéwta ptôszczi, spiéwta ptôszczi
swiat niech czëje cali
że w Betlejëm, marny szopie
leżi Jezësk małì.

Gloria! Gloria! Gloria! Gloria!
Narodzëła Sëna przëczëstò Marija
W kùmkù leżi, wiater wieje
Marija Gò tuli,
cepłò sankã gò òkriwò
ë do spikù tuli.
Gloria!

Knòpi z Kartuz przëgriwają
na skrzëpkach ë basë
a dzëwczãta zòs w chòrankach
nie żalują głosë!
Gloria!

Dlò Józefa niosã krëpë
dlò Mariji nudle,
dlò pasterzi fòtkã piwa
ë tóbaczkã w pudle!
Gloria!

Do Mariji ë Jezuska
mërgò Józef stòri
ë ùsmiéchò sã pòd wàsã
na te zdrzac òfiarë.
Gloria!

Jezusk rączkã swã ùnòszò
w naju zemi stronã,
jakkbë rzec chcòł: „Mòje dzòtë
bãdã wiedno z wama!”
Gloria!



Òdj. z archiwù „Spotkań z muzyką Kaszub”

Tomòsz Fópka: Je pòwstónëch sta zajimnëch òpòwie-
sców ò tim, jak sã twòrzi. Kùli kawiarnianëch serwetk
abò brzózkówëch kórów swòje wiëchrzëznë òddało
pòetóm a ùsòdcama mùzyczi pòd jich dokazë dëcha...
Jak twòrzi Witosława Frankòwskò? Skąd wżãła sã
pòtrzeba napisaniò ti redotny piesnie? Czedë to bëło?
Pamiãtòsz samò pisanie, jegò mòł, leżnosc? Czemù
pòwstała mùzyka do tegò prawie tekstù?

Witosława Frankòwskò: Kòlāda „Spiéwta, ptôszczi”,
pòdobno jak „Bibi, synkù, bi” zrodzëła sã z pòtrzebë ji-
dzeniò dali z jednã miłą, rodzynnã tradycjã. Jesz jakno
dzecë òdczuwelë jesmë pòtrzebã dówaniò pasownëch
darënków swòjima blisczima. W przëtrófkù naszì Star-
czi bëłë to rozmajité rãczno robioné rzeczë, w przëtrófkù
Starka³ bëło z tim dzél drãzi. Czedës jem doprzëszała do

¹ <https://kurierbytowski.com.pl/arttykul/koncert-modrakow-w-borzytuchomiu/1261796>

² W. Frankowska, *Kolędownie na Kaszubach. Dzieje kolęd na Pomorzu od XVI do XXI wieku*, Warszawa 2015.

dbë, cobë Mù napisac kòlādā, a czej jem ju zacząła – na drëdżi rok bëło ju trzeba sprawic nową, bò jem widzała, że Stark bëł z taczych dokazów dëcha baro rōd... Pò Jegò smiercë w 1989 roku nie bëło ju kòmu wrócićwac czerwi-ną wstążką obwitégò rulonu. Jem tej pòmëślała, co mòże je wòrt miéniać òdabarównégò? I tak w 1989 pòwstała nastrojowò kòlāda dlò rocznégò tedë synka Jasza – „Bibi, synkù, bi”, a rok pózni, mëszałcë ò malinczi 4-miesāczny Zoszë, napisala jem „Spiewta, ptòszczy” (dekadā pò tim nòmłodszy syn Jurk dostòł swòją gòdowā spiewā „Jéżk”).

Do dzëwù bëc mòże, co wëjątkowò pamiātóm samā leżnosc twórbë „ptòszków” – bëło to dzén przed Wilëjā 1990 roku, czej wszëtcë domocy ju spelë, a jò jem prawie skùńcza swiāteczne kùstrzenië i mògła na chwilā prze-czëpnąc, cobë zebrac mësłë. Przeczërajacë antologiā Swi-ęti dzel desze (1981) pòd red. Jana Walkùsza, jem trafia na słowa Léona Roppla i dorazu jem sā dozna, że to je ten tekst, co mie jegò trzeba. W czile minut na kùchnio-wim stole jem do nie dopisała baro redotną melodiā – kò nie slëchało to tak szczestlëwi matce? Ju pòstāpnégò dnia kòlāda bëła pòd gòdnym drzewkā i natëchstopach nalazła sā w karnie kaszëbskich gòdowëch spiewów, co są spiewónë òb czas kòżdi Wilëji w naszi chëccë. Tak je zresztā do dzysò.

T.F. Je ale wòznë pierszé wëkònanie dokazu. Je jaczé nagranie ny kòlādë, co Ciebie bëłno zaòstało w pa-miācë? Wiëm, co pierszò „kasetowò” rejestracjò z 1991 roku (w spiewniczku do ni doparlāczony wëwidnioné òstałë nótë dokazu) – nie ùstrzegła sā przed drobnyma melodicznyma zmiłkama...⁴

W.F. Chcemë zaczić òd te, co jem nie traktowała tëch kòlādów jakno „dokazë”, leno jak nasz bënowi, rodzynny muzyczny repertuar – kòl „Szëmi mòrze”, „Bibi, bibi, Jeze-skù”, co nima wiedno sā rozpòczinòł wiliyny wieczór. Rów-nak mùszā przëznac, co baro nie lëdóm, czej chtos sòm òd se, pò swòjémù czwarzi w skùńczony muzyczny zamkło-scë. To pierszé doswiòdczenie zabòlało, równak stało sā bëlną ùczbā na przinđnosc. Òd tëch czòs jem baro ùwòż-no, żlë jidze ò editorscë sprawë – nie leno pòdlug swòjich dokazów a w całoscë tëch dònëch mie w dozër.

T.F. Drobnë òdstāpienia òd melodiczny linii mòże zmerkac téż w jinëch, pózniészich plitowëch wëkòna-niach, chòcle karnów Kaszubianki z Wiòldzi Wsy czë Lewino z Lābòrga. Jinaczā sā téż charakterā. Òd pòmālëczniészich, wnetkā co w statecznym tempie chòdzonégò (chùr Appassionato z Gniewina), pò ògni-sté bédënczi lābòrszci Frantówczci⁵.

W zdròdlach sā pòdowò, òkróm Ciebie, jesz dwùch àutorów muzyczi do tegò tekstu Roppla: Wa-

clawa Kirkòwsczégò⁶ a Krësztòfa Òlczaka⁷. Jednak to mùzyka Witosławë Frankòwsczi nen tekst ùnie-smièrtelnia. Òb czas robieniò kwerendë jem naszedł na dwie „minë”. W opisënkù wëkònanìò dokòzkù z Twòją mùzykā na You Tube (Chmielanie) je pòd-pisóny jakno àutòr K. Òlczak⁸, a w znòmym Cë pie-sniòkù Nótë kaszëbsczë. Pòpùlarné piesnie z 2008 roku (str. 183) jes jakno àutorka, a widzec je mùzykā W. Kir-kowsczégò. Czekawé je, co nen sòm wëdòwca dwa lata chùtci w Dlò Was Panie. Kòscelny spiewnik – pasow-no przëpisòł ùsòdcā do ji nótów (str. 40). Pòtrafisiz sā procëmstawic w taczych przëtròfkach. A nie bierze Ce tej-sej gòrz, czej czëjesz niechtërne „wëkòne” Twòji mùzyczi? Je cos, co bë jes pòprawiła pò latach w melo-die, w harmónii. Mòże òb czas wëkònywaniò ùsòdzka cos sā jinaczi ùklòdò w spiewanim, w granim?

W.F. Ni mògā zgarac na wszelejaczë przejinaczi za-bédowóny przeze mie harmónii. Je òna dlò mie za baro wòżnym dzëlā dokazu. Piérwi jem swòje harmóniczne bédënczi dodòwa do piesniów z nòdzejā, co to je ùretò przed nieòklëcznym nima rozpòrządzowanim. Czëstò niemòżebnosc. Z czasā dała jem pòkù, ceszacë sā barzi z te, co gòdowò spiewa dlò Zoszë tak niespòdzajno za-gòscëła w jinëch chëczach, szkòlach, kònkùrsach. Nie je mie do dzëwù, co czāsto sygajā za nią same dzecë – je tam kask dzecnégò zdrzeniò, a redotnò tonacjò A-dur razā z mazurówim ritmā jesz dotegòwiwajā.

T.F. „Spiewta, ptòszczy” to je àutorskò kaszëbskò gòdowò spiewa. Ks. prof. Francëszk Rosyńszci, wro-clawszci francëszkòn, antropòlog i etnolog, zapitóny ò nen zort kòlādë, òdpowiedzòł: czasem zakazywano ich spiewania w kòsciele. Dlaczego? Bo miały charakter zbyt swiecki, zbyt lużny, i ludzie czasem się głośno ro-ześmiali w czasie nabożënstwa, zwłaszcza gdy te pieśni towarzyszyły pokazom szopek ruchomych. Zresztā po-tem zakazano urządzania takich szopek w kòsciołach⁹. Mògā ne tytułowë ptòszczy dzysò ògłosziwac przinđe-nie mòlégò Jezësa w kaszëbskich kòsciołach òb czas liturgie w kaszëbsczim jāzëkù czë leno òb czas kòncer-tów? Jak sā mają do siebie: wòlò spiewu lëdu i pòpùlar-nosc kòlādë a kòscelne paragrafë? Spiritus ubi vult spi-rat – duch wieje, kądka chce?

W.F. Wiater, ò chtërnym mówisz, szczestlëwie wieje ju òd chwilë wëdaniò spiewnika Kaszëbsczë kòlëdë ò godowë spiewë pòd red. Władysława Kirsteina i Jerzégò Stachùr-szczégò (1982). Ten zbiër bëł jistnym stolëmòwim kamā w rozkòscerziwanim kaszëbsczci gòdowi spiewë. Leno na òczë sā cëśnie pitanië: A bëł òn, je dostateczno wëzwëski-wóny bez mòlowëch òrganistów? Je do wātpieniò. Chòcò òd te czasu òstałë wëdrëkòwónë jiné kòlādowë zbierczci,

³ Jón Trepiczik, jeden z nòbarzi zawòlònëch pòetów, ùsòdców mùzyczi a dzejarzów kaszëbskich.

⁴ Witosława Frankowska. O kaszubskiej dyskografii, „Pomerania” 1995, nr 11, s. 28.

⁵ <https://www.facebook.com/watch/?v=237142518020458>

⁶ Witosława Frankowska, *Kolędowanie na Kaszubach...*, s. 400.

⁷ Władysław Kirstein (red.), *Kaszëbsczë kòlëdë ò godowë spiewë*, Gdańsk 1982, s. 124–125.

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=AMafIPUCDTA>

⁹ <https://gazetalubuska.pl/kolody-i-ich-historia-skad-sie-wziely-kolody-kto-i-jak-je-tworzyl-kto-pisal-do-nich-muzyke/ar/13753294>

tak mie sã mekcy, co lži przińdze jedynyma skaszëbic słowa pòlszczi abò zagrańczeni kòlãdë, niżle sygnãc do z gruntu kaszëbskich tekstów. Jesz czile lat dowslòdë jem bëła dbë, co ùroczenië adaptacjama ju mómë za sobã, równak wiele wskòzywò za tim, co jem za òptimistno do te pòdeszła. Wròcãcë do Twòjégò pitaniò, czë je kòl nas rozdël na kòscelné a na domówé kòlãdë – jem nie zmerkała tak-cos. Tak bëło stolatë temù. Za przikłòd pòdòm pòpùlarné w całi Pòlsce Kantyczki z nutami w òpr. Jana Kaszycczégò (1902), dze je wërãzno zaznaczony pòdzël na kòlãdë kòscelné a domówé razã z pastorałkama. Dzysò Kòscòł nie je przë tim taczì òstri – zresztã, kùli tãch kaszëbskich spiewów je wëkònywónëch w naszych swiãt-nicach. Na pewno za mało.

T.F. Jes ùtwòrkã i realizatorkã nòdlëzi tãrwajãcégò naszégò kòncertowégò cyklu „Zetkania z muzykã Kaszëb” – we wejrowsczim Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë a Mùzyczci. Co rokù kòlãdë mają tam swój pewny mòl. W wëdóny bez mùzeùm mònografië cyklu¹⁰ jidze nalezc akùròtnã infòmracjã ò wëkònywónëch dokazach a jich òpròcowaniach. „Spiewta, ptòszczy” sã dozdałë wielnëch aranżacjów¹¹. Mùzeùm wëdało tãż *Kaszubski spiewnik bożonarodzeniowy* (2016), dze òmówiò pieszniò mò swòje starné (s. 130–131). Dokòzk bëł przëtòmny tãż òb czas gło-snégò wëdarzeniò pp. „Verba Sacra” we Wejrowie¹². Òrganizowóny do niedòwna Pòmòrszczi Kònkùrs Kaszëbsczì Gòdowì Spiewë w Szëmòldze¹³,¹⁴ zastąpił Pòmòrszczi Przezérk Kaszëbsczich Kòlãdów a Pastorałków w Lãbòrgù. W Pierwòszëni òd òsmënòsce lat je robiony Festiwal Kaszëbsczich Kòlãdów a Jagwań-towi Spiewë, a od szesc lat w Kòlbùdach¹⁵ je Gminowi Przezérk Kaszëbsczich Kòlãdów. Tak nieròz przińdze, co prawie ta spiewa przëczëniwò sã do ùdostaniò mòlu pòstrzód dobiwców w kònkùrsu. Tak bëło ze „Spiewta, ptòszczy” i karnã Strzelenka z Tëchòmia: *Kòńcówka roku 2011 dostarczyła wiele radości, gdyż „Strzelenka” zajęła drugie miejsce na VI Festiwalu Kolęd Kaszubskich w Pierwoszyńcu. Spiewacy „zauroczyli” komisję aranżacją i wykonaniem kaszubskiej kolędy „Spiewta ptòszczy”* (sł.: L. Roppel, muz.: W. Frankowska). Jest to największe osiągnięcie „Strzelenki” w 5-letniej historii działalności¹⁶. Co, pòdlug àutorczì, je przëczënë taczì pòpùlarnoscë dokazu. Co gò robi szlagrà? Jegò redotnosc, wcygajacy ritm na ¾ i wstãpiwùjãcë „glorie” w refrenie?

W.F. To je barzi pitanië do wëkònowców... Wëdzrzi mie na to, co ji pòpùlarnosc sã bierze ze sparlãczeniò dzélów tradicjowi lëdowòscë (melodika, ritmika) z wërãznyma dzélama kaszëbsczégò regionalizmu, co sã w słowach Lëdona Roppla: rozprzenosiwnëch, mòcnëch, dzejajãcëch na wëòbrazniã, w całoscë dzeczy. To nie je nijak do dzëwù, co troje kòmpòzytorów sygnãło prawie za tim tekstã.

T.F. Chto mò w repertuarze tã prawie kòlãdã? Na pewno sã to nòleznicë Radzëznë Kaszëbsczich Chùrów i (òd niedòwna) Kaszëbsczich Karnów, jiné karna, tãż spiewnë, soliscë, òrganiscë a np... schòla z Somòni-na¹⁷.

Dze mòze jã czëc? W jaczim spiewnikù nalezc? Kòl wëzi wspòmniònych publikacjów, tekst ti spiewë bëł ùprzëstãpnionym do wëkònaniów w karnach, równo òb czas cyklicznëch jak i pòjedińcznëch roze-gracjów: Òdwitanië z kòlãdã w Chwaszczënie (2023 – VI), Z kolëdã i z pomocã – koncert charytatywny (MPiMKP w Wejrowie, 28.01.2020), Gòdowé spiewë z Familiã Fòpków w Chwaszczënie (26 gòdnika – cykliczno), Wspólne spiewanie kolëd w kòsciele pw. NMP Królówéj Polski w Wejrowie (2017, 2018) i Rodzinne kolëdowanie w Chwaszczënie¹⁸. Kòlãdã „Spiewta, ptòszczy” dało sã czëc tãż w edukacjowëch projektach, m.jin. w cyklu pp. „Cantate Domino Canticum Cassuborum”¹⁹.

Co bë mógł zrobic, cobë „Spiewta, ptòszczy” zabrzmiało òd kòzdégò tegòrocznégò, kaszëbsczégò wili-négò stołu, 24 gòdnika 2023 rokù?

W.F. Ùczëc chùrzistów, ùczëc w szkołach – to je òd lat nòskùteczniëzi òrt rozkòscerziwaniò.

T.F. Strzód kòlãdów sã taczë, co mają w se žëczbë. Czëgò mòzemë žëczëc z kòlãdã Kaszëbóm?

W.F. Cobë më dozërelë bòkadnosc kaszëbsczich gòdowëch tradicjów. Nie zastãpiwelë spiewaniò kòlãdów chòcbë nòpiãkniëszima nagraniama, nòpiarto próbòwelë wprowadzac kaszëbsczë gòdowé spiewë do kòscoła (jak to zrobił nasz pòn òrganista we wejrowszczi parafii Swiãti Trójcë – pòzdrówiòmi!) – nieròz sygnie wpisać tekst, wëswiëcëc gò na kòscelnym ekranie i lëdze zaspiewiã – nawetkã ti, co nie znają jãzëka. W kòlãdach je ale mòc!

¹⁰ Witosława Frankowska, *Spotkania z muzyką Kaszub. Monografia cyklu koncertów 2002–2020*, Wejherowo 2021, s. 433.

¹¹ Jich àutorama sã: Mark Rocławski (3-gł. równé), Witòld Tréder (4-gł.), Tomòsz Fòpka (4-gł.), Wiesłòw Tyszer (4-gł.), Karòl Krefta (3-gł. różnë), W. Frankòwskò (na sopran, baritòn i kameralné karno; na glos, altowi flët, skrzëpice, wiolonczelã i klawesyn; na sopran, flët, òbój, smëczkòwi kwartët i klawesyn; na dwa głosë i smëczkòwi kwartët; na glos, fòrtepiã i akòrdiòn – z Jackã Szpònarskim; na sopran, klarnët, gitarã i wiolonczelã; na 2 wiolonczelë) a Ireneusz Stromschi (na datã òrkestrã).

¹² https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiEpOrQipuCAxUIv4sKHVyKAA8QFno-ECB8QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.poznan.pl%2Fmim%2Fcik%2Fevents.html%3Fco%3Dshow%26subaction%3Dattachmen-t%26id%3D13676&usq=AOvVaw3_xJlncTCxXH5OC6aU4A9&opi=89978449

¹³ <https://docplayer.pl/139408606-Xiii-pomorski-konkurs-kaszubskiej-piesni-bozonarodzeniowej-w-zespole-szkolno-przedszkolnym-w-szemudzie-szemud-26-stycznia-2018-r.html>

¹⁴ <https://gcksir.szemud.pl/artykuly/gminny-konkurs-kaszubskiej-piesni-bozonarodzeniowej-kielno-2021/>

¹⁵ <https://www.kolbudy.pl/kultura-i-sport/aktualnosci/4706-iv-gminny-konkurs-koled-kaszubskich-galeria>

¹⁶ <https://www.chwaszczyno.pl/jubileusz-5-lecia-istnienia-choru-strzelenka-z-tuchomia/>

¹⁷ <http://parafia-somonino.yum.pl/images/schola/dodatek.do.spiewnika.pdf>

¹⁸ <https://www.fopke.pl/aktualnosci/news/2141/rodzinne-koledowanie-chwaszczyno-i-osowa/>

¹⁹ <https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/koncerty/cantate-domino-canticum-cassuborum-spiewta-ptoszczci?cat=5>



WÒJARZA GNÉÒMARA PRZÈTRÔFK DRĚDZI

W naszi pòwiòstce wrócòmë do znónëch herojów. Chòc ju dówno më nie czëlë, co sã dzeje kòl nich. Gnèòmara më pòznalë w jedny z pierszych gòdków z naszégò czqdë. Jegò przigòdë nalazlë sã téż w ksążce Nordowé pòwiòstczy. Tedë znóny nama wòjòrz dól sã pòkù z biòtką. Czë tim raza téż sã mù to ùdò? Ùzdrzimë!

W zómkòwi gòscénny jizbie sedza dwóch lédzy. Jeden, wiòldzi chłop, bëlno òblokli. Bël to Gnèòmar, pón na Lébczu, ricerz, chòc rzeknąc, że lédze wszeljak ò nim gòdalë, to malo rzeknąc. Drëdżi, mniészci, ùsmiòny, barzi prosti. Bël to drëch negò wòjòrza, Sobk, czlowiek chitri, kùnda. Czë szlachcëc? Nicht nie bël pewny jegò familie. Gnèòmar trzimòl z nim równak òd dówna. Pò pròwdze chòc nibë jinszi, to bëlë do siebie pòdobny. Terò prawie ricerz mùniã miòl jakąs markòtną. Chłopi prawilë.

- Co òn rzek? – pitòl zdzywiony Gnèòmar
- Ach, jesz róż – zaczął Sobk – pón Domòslów z Rudindzi wëzywò ciebie na biòtkã!
- Na biòtkã?!
- Doch cë klarëjã ju drëdżi róż! Malo na biòtkã! Na

Sąd Bòzi! – gòdòl dali Sobk. Sprawa zdòwa sã pòwòznò, ale òn jak wiedno miòl smiëch pòd wàsã.

- Nò co?
- Òrdalia, panie brace!
- Kò jò rozmiejã, le ni mògã pòjąc, dlòcze.
- Në zó to, że të òbrazyl jegò bialkã...
- Zó to zarò na biòtkã?!
- ...a òjca...
- Nawetka niech mdze, że òjca, ale...
- ...nënkã.
- Nënkã téż?
- Téż, téż, a całã wiòlgã familiã z Rudindzi.
- Ale to sã sta przë picym!
- Kò të pil, òni bëlë trzëzwi, në... wnet trzëzwi.
- Co terò?

– Terò òn ciebie przez mie sle swòjā rākawicā a pòzywò na biòtkā. Mòsz mù òdeslac swòjā rākawicā.

– Rākawicā! Co jesz?! – rozgòrzil sã Gnèòmar. – Totkā mòjā mògā mù pòslac!

– To nick nie zmieniwò – gòdòl Sobk, pòcygając z wiòldżégò topka – mùszisz sã bic.

– Pò pròwdze mùszā?

– Jo! Òn ju mò ògłoszoné, a kasztelón dól nó to zgòdā. Witro biòtkā na miecze.

– Sobkù, a mòże mē bē mòglē...

– Nié, mē bē ni mòglē.

– Nē jak mùs to mùs – wzdichną Gnèòmar. Czedē nie bëło ju jiny drodżi, pòtrafil òn stawac z òdwògā. Le bēl to kòl niegò òstatk.

– Kò to je młodi pón, doch jo, nen Do... Dooo?

– Domòslów, jo, młodi.

– Hmmm – mēslòl ricerz.

– Ale mòcny a gòdajā, że straszny w biòtce. Baro pòbòżny.

Gnèòmar nó to blòs mùniā skruzowòl.

Na drēdzi dzén wszètczi w gardkù ju òd rena wiedzēlē, co sã rēchtēje. Żdalē na pòlnie, czedē biòtkòwac sã mielē dwaji wòjòrze. Czedē nen czas bēl ju krótkò, zabilē zwònē, zagrałē trābē. Plac na biòtkā bēl przērēchtowóny kòl zómku kasztelana. Zemīa ùprzātuniónò a ùdeptónò tak, żebē nick nie zawòdza wòjarzóm. Zebrałē sã téż wszètczi szlachcēcē, co bēlē w ten czas na mòlu. A nie bëło jich malo, bò kasztelón miòl sproszonē wszeljaczich. Dlòte téż Gnèòmar tam sã wczasni nalòz. Czegò doch terò tak baro żalowòl. Nòwicy, je rozmiec, bëło pòspòlstwa a mieszczón.

Òd stronē Domòslawa zabrakło bialczy, òjca czē nēnczi, chtērnēch Gnèòmar miòl òbrazēc. Bēlē zó to jegò bracynowie, a jak gòdòl Sobk, ti téż mòglē bēc rozgòrzony. Gnèòmar wiedzòl téż, że jakbē mù sã ùda z tim młodim ricerzā, to ti mù tegò nie zabādā, a swòjā zemstā mdā chcelē na nim wēcēsnać. Ò tim równak wiele nie mēslòl. Żdala gò biòtkā. Z czlowiekā mòże młodim, ale ju nié jeden prawil ò jegò òdwòdze a mòce, a jesz tim, co pòtrafi.

Nòwòzniēszi równak bēlē kasztelón ze swòjā wastnā. Òni zasedlē na wēnioslēch bűten stółkach. Stronā nich przēsòd téż ksądz. Bēl czas zaczēnac.

Trābē zahērlēkalē jesz róz. Z jednégò nòrta na plac wēlòz òbrażony Domòslów z zacātā mùniā. Calì òblokli w pēszną zbrojā. Z drēdzi Gnèòmar. Òblokli mòże nié biédno, ale w swòjā stòrā zbrojā, a do tegò niedoczēszczonā. Nen mùniā miòl nijakā. Bēlē taczì, co pòmēslēlē, że nawetka takā, jakbē calò sprawa nie slēchala sã jegò personē.

Na plac wēstāpil czlowiek farwno òblokli a zacząn glosno prawic:

– Lēdze! Lēdze! Bądzta sztēl! Dòjta òbach! Tu! W tim placu! Zarò bądze biòtkā. Szlachetny Domòslów z Rudindżi mò wēzwónē szlachetnégò – tu jakbē sã pērznā zajik – Gnèòmara z Lēbcza. Chtērny pierszi padnie na zemiā, nen mdze pòbiti! Chto na

swòjich szpérach òstónie, nen dobądze. Bądzta sztēl! Jesta wszètczi swiòdkamē!

Ksądz zrobił znak krżiā nad placā, a kasztelan rzek pòwòżno:

– Zaczēnac!

Wòjòrze založelē na glowē helmē. Domòslów zarò rēsził do westrzódka placē a tam zdòl na swòjégò procēmnika. Gnèòmar pòmalinkù. Zatar rāce, chwacył mòcno za miecz a tarczā, a pòmēslòl so jesz: „Nē kò jò doch téż nie jem taczì slédny, chcemē le!”. Wēszed téż do bëna. Domòslów zarò zacząn w niegò tlēc! Z wszeljaczich strón. Wcale nié tak mòcno, ale bëlno. Wszeljaczimē mētlamē. Widzec bëło, że bēl wēsok ùczali w tim kùnszce. Gnèòmar na zaczątkù blòs sã bronil. Zbijòl tarczā miecz Domòslawa na stronē. Czaa nen wczadził prosto w niegò tak, że calò mòc szla w tarczā. Tedē lēdze mēslēlē, że ta sã zarò rozsēpie. Wszètczi téż równo mēslēlē, że na Gnèòmara przindze kùnc, że ni mòże bēc jinaczi a że chùtkò to sã stónie.

W Gnèòmarze timczasā rós gòrz. Brónil sã, bò brónil, bēl pērznā ùrzasli, a jakòs nie przēsził mù do glowē, żebē nacerac. Tamten gò tluk, jak chcòl. W kùncu zepch gò wnetkā w nòrt. Mòże tu bē gò na kùnc zmāczil, żebē nié to, co wòjòrz z Lēbcza terò ùczul.

Żebē Domòslów wērāpiòl Gnèòmara òd nògòrszich, pewno bē to pò nim splēnālo jak pò kaczcze. Le nen rzek mù tak:

– Nie dòsz so ze mnā radē! Zarò cā pòlòżā, a jak zdżiniesz, tedē twòje kònie, wòzē, sprzāt, lēdze – wszètkò dlò mie! Familie ni mòsz...tedē twòjā zemiā téż weznā jò! Jò, co nad tobā dobādā.

Tak mù cedził przez zābē a atakòwòl coròz barżi. Gnèòmar bēl na swòje wiedno! Terò, jak doszłē do niegò taczē slowa, tedē zarò wērzczył przed siebie rāce z broniā. Rēsził do przòdkù, tluk a wadził aż do samégò westrzódka placē. Tam Domòslów, ni mògąc sã copac, dosc chùtkò pòd na zemiā! Zarò chcòl sã dwigac, co w zbroje doch nie je letczē. Równak na plac wnēkòl nen sóm czlowiek, co na zaczątkù, stanāl midżē wòjarzama a pòdniós rāce do gòrē. Kasztelón òdezwiòl sã:

– To sygnie! Jò sã zgòdził na biòtkā, aż pierszi padnie!

Domòslów dwigòl sã a chcòl cos sã òdezwać, ale nie dól radē.

– Dobél ricerz Gnèòmar! – skùncził kasztelón.

Wszètczi pòdzeralē na se, tak prosti lēdze jak szlachcēcē. Zaczālē sã rozchòdzēc. Blòs kasztelón zbliżil sã do ksādza a spitòl:

– Jak to mòże bēc? Doch Domòslów miòl pròwdā! Dlòcze dobél Gnèòmar?

– Pewno blòs dlòte, że je mòcniēszi w szpérach – ùsmiòl sã dobrodżēj.

Bëło pò wszètczim. Na placu zrobiło sã pùsto. Gnèòmar z Sobkā wiesol rēgnālē w domòcā stronā. Pòdobno zahòknālē pò drodże ò gòspòdā.

MATEUSZ BÜLLMANN

Tekst z niechtērnyma znankama nordowi kaszēbiznē

Bez jamrowania, a na chwałbę



Piękną mamy jesień tego roku. Ciepłą bardzo i kolorową. I ważną, nawet bardzo. Nie tylko na Kociewiu, Pomorzu i szerzej. Dla mnie i kręgu moich bliskich nowa nadzieja i zarazem nowe zadania. Rozpasana konsumpcja i obok – ciągłe *jamrowanie* nie zgasiły obywatelskiej postawy. Znowu jasny dzień, ktoś powiedział tak ogólnikowo...

Zatrzymuję się przy ważnych, mądrych myślach. Podczas prawie codziennej lektury fragmentu Pisma zatrzymuje mnie zdanie: *Każde królestwo wewnętrznie podzielone staje się pustkowiem...* (Łk 11,15-16). Szkoda życia – mówię i szukam tego, co łączy. Tyle jest do przeżycia, tyle do zrobienia.... Jasnych dni jest więcej, tylko trzeba otworzyć się na dobro, nie *jamrować*.

Do październikowych wydarzeń, tych bardzo ważnych, śmiało warto zaliczyć konferencję naukową „Poznajmy się na Kociewiu – regionalizm w edukacji” zorganizowaną w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym im. Kazimierza Kirejczyka w Starogardzie Gdańskim. Pod patronatem starosty, z udziałem świeżo wybranego posła i... 180 zainteresowanych tematyką. Uczestnicy od morza do gór, bo z Pucka, Żywca i Kociewia. Różne formy realizacji ciągle ważnej idei – edukacji regionalnej. Bardzo ciekawe referaty, ożywione rozmowy, bogata biesiada. Dlaczego ważne jest tworzenie „kolektywu myślowego”, przekonywali naukowcy z UMK w Toruniu. Ośrodek w Starogardzie mógł pochwalić się dokonaniem uwiecznionymi w krótkich filmach. Była też wystawa tradycyjnych prac i nowe formy, np. ciekawe puzzle. Kultura regionu żyje. Z przyjemnością mogłam przypomnieć drogę, która wiedzie od Komisji Oświaty ZKP. W minionym wieku mówiliśmy o regionalizacji nauczania, z prof. Edwardem Brezą tworzyliśmy aneksy do obowiązujących programów. Ze wzruszeniem wspominam drogę regionalistów, aby od przedszkoli dotrzeć do uniwersytetów. Co dzieje się na Kaszubach, czytelnicy „Pomeranii” wiedzą i, mam nadzieję, wspierają. Wiatr od



**Wiatr od morza
dobre ziarno
doniósł
do Bydgoszczy
i dalej w Polskę...**

morza dobre ziarno doniósł do Bydgoszczy i dalej w Polskę...

By oświetlić regionalne *stecki*, przypomnieć warto mądry cytat z eseju *Zakorzenie*, którym posłużył się na ważnej konferencji, chyba w Dzierżynie, wtedy młody historyk Donald Tusk. Z kolejnymi grupami magistrantów zatrzymywałam się przy zdaniach: *Zakorzenie jest... potrzebą duszy ludzkiej... Istota ludzka ma korzenie, jeżeli rzeczywistość w sposób aktywny i naturalny uczestniczy w egzystencji wspólnoty przechowującej jakieś skarby przeszłości i obdarzonej przecuciem jutra...* Dobre myśli i pomysły warto, a nawet trzeba nieść dalej, rozsiewać. Liczni uczestnicy wspomnianego spotkania poniosą do

siebie przedstawione obrazy. Na przykład temat „W co bawili się nasi dziadkowie?” zebrać i opowiedzieć warto. Można rozwinąć przykład – rozmowa górala z niegóralem, wesole kolędowanie itp. Ktoś powiedział prosto: *Edukacja regionalna jest edukacją wielkiej radości*. Dodaję – i nadziei.

Kto umie, niech wytyczy *stecki* do cyfrowego świata, co można pogodzić z zakorzeniem, które jest wartością dla spadkobierców dziedzictwa kulturowego. Dobrze, gdy i o przyrodniczym pamiętamy. I tu muszę przywołać niezwykle spotkanie przyrodników, które odbyło się na południu Kociewia, czyli w Grucznie. Z okazji 30-lecia Nadwiślańskiego Parku Krajobrazowego zorganizowano konferencję „Parki krajobrazowe: nauka, edukacja, turystyka”. Święto zgromadziło 70 osób z różnych instytucji, ośrodków badawczych. Wśród delegacji z parków krajobrazowych gościliśmy przedstawicieli: wdeckiego, krajeńskiego, nadgoplańskiego, brodnickiego i elbląskiego. Pracownicy sąsiednich nadleśnictw w charakterystycznych zielonych mundurach. Ciekawe referaty, smakowity regionalny poczęstunek. Ważne święto naszego powiatu. Dokonania zespołu parków przedstawiono na licznych planszach. Regionalistów cieszą wydawnictwa, nawet książeczki dla dzieci. Mam nadzieję, że ten park krajobrazowy na stałe jest wpisany w piękno Doliny Dolnej Wisły.



MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK



LEKTURY

KASZUBSKIE ZWIERCADŁO PO CZESKU



Aleksander Majkowski, *Život a příhody Remusovy. Kašubské zrcadlo*, přel. Miloš Řezník, Argo, Praha 2023

W tradycji badań slawistycznych relacje międzykulturowe pomiędzy Czechami a Kaszubami są dobrze znane i zostały już wnikliwie opisane zarówno po stronie filologów czeskich, jak i kaszubskich. Dodatkowo także filolodzy polscy, niemieccy, łużyccy czy przedstawiciele innych języków słowiańskich analizowali kontakty czesko-kaszubskie od strony językoznawstwa, literaturoznawstwa czy historii. Dla tej grupy znawców języka czy literatury pojawienie się nowego tłumaczenia kaszubskiego utworu w języku czeskim nie jest może wydarzeniem, które by ich zaskoczyło. Jednakże wydanie arcydzieła Aleksandra Majkowskiego *Žěcě i przigodě Remusa* w czeskim

przekładzie Miloša Řezníka w 2023 roku przez praskie wydawnictwo Argo nie jest kierowane tylko do środowiska akademickiego, a również do przeciętnego czytelnika, który chciałby zapoznać się z ważnymi dziełami literatury innych narodów słowiańskich.

Właśnie od tego faktu należało by zacząć, od chęci udostępnienia eposu Majkowskiego czeskim czytelnikom literatury europejskiej. Przy czym akcent pada tutaj na dzieło literatury, a dopiero później na dzieło literatury kaszubskiej. Ważniejsze jest bowiem dostrzeżenie uniwersalnych walorów artystycznych, a dopiero później czynników ideowych, najpierw kontekstów antropologicznych, mitologicznych i dialogicznych, a dopiero później składników kaszubskich, etnicznych czy regionalnych. Właśnie w ten sposób utwór wytrzymuje porównanie z wieloma powieściami innych języków, potrafi się obronić wobec treści zawartych w eposie odrębnych dzieł z innych epok literackich. O relacji pomiędzy tym, co światowe i powszechne, a tym, co kaszubskie i rodzime, pisze tłumacz we wstępie pt. *Kašubská eposy*. Ów tekst jest ważnym wprowadzeniem do uwarunkowań historyczno-kulturowych *Žycia i przigodě Remusa*, nie tylko ze względu na partie przedstawiające postać Aleksandra Majkowskiego, ale także z racji ukazania szerszego, europejskiego tła kształtującej się od Floriana Ceynowy tożsamości kaszubskiej. Ów wstęp pokazuje, że jego autor to nie tylko artysta słowa, ale również odpowiedzialny badacz kultury europejskiej, świadomy jej przekształceń w XIX i XX wieku i potrafiący umieścić wśród nich niewielką

liczebnie i niemającą dużej mocy decydenckiej grupę Kaszubów.

Miloš Řezník (ur. 1970) jako tłumacz tekstów artystycznych z języka kaszubskiego na język czeski jest specyficznego typu debiutantem. Ta specyfika bierze się z faktu, że już dużo wcześniej, bo w latach dziewięćdziesiątych XX w., co prawda zajął się tematyką kaszubską, ale uczynił to jako historyk i kulturoznawca. W 1999 r. obronił rozprawę doktorską, w której analizując tematykę modeli patriotyzmu w Prusach Królewskich w XVIII wieku, wywołał kwestię kaszubską. Także w swojej pracy habilitacyjnej procedowanej na Uniwersytecie Pałackiego w Ołomuńcu w 2007 r. omawiał kaszubski punkt widzenia na sytuację polityczną Europy (interpretując zwłaszcza rolę Floriana Ceynowy) w kontekście polskich powstań w latach 1794–1864, procesu wykształcania się elit intelektualnych poszczególnych etnosów oraz tożsamości zbiorowych. Jako pracownik naukowy był zatrudniony w Seminarium Historii Powszechnej i Porównawczej Uniwersytetu Karola w Pradze (1998–2001), Zakładzie Historii Uniwersytetu w Libercu (1999–2001), Centrum Historii i Kultury Europy Środkowo-Wschodniej w Lipsku (2001–2002) oraz jako Juniorprofessor na Uniwersytecie w Chemnitz (2002–2009). Od 2009 r. jest profesorem europejskiej historii regionalnej na Uniwersytecie w Chemnitz (Saksonia, Niemcy), od 2014 r. zaś dyrektorem Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie. To tylko niektóre z aktywności naukowych Miloša Řezníka, wśród których znajdował czas na uczestnictwo w konferencjach kaszuboznawczych,

publikacjach monograficznych o tej tematyce (np. w serii wydawniczej Wielkie Pomorze) i w projektach naukowych typu słownik *Gniazdo gryfa* czy internetowa *Kaszubopedia*. Warto również wspomnieć, że od 2007 r. jest członkiem Instytutu Kaszubskiego w Gdańsku, a od 2015 roku Komisji Kaszubskiej Stacji Gdańskiej Polskiej Akademii Umiejętności.

Wszystkie te uwarunkowania działalności naukowej pozwoliły Řeznikowi podjąć się tłumaczenia dzieła Aleksandra Majkowskiego i dokonać tego z oryginalnego wydania kaszubskiego (1938) oraz z edycji, która się pojawiła jako tom V serii Biblioteka Pisarzy Kaszubskich (2010). Czasami tłumacz posiłkował się polskim przekładem kaszubskiej powieści, który wydał w 1963 r. Lech Bądkowski. Główną pracę translatorską Řeznik rozpoczął w styczniu 2020 r., a zakończył na początku 2021 r. Później powrócił do korekt redakcyjnych i rozpoczął formułowanie aparatu translatorskiego oraz wstępu, w którym objaśnił konteksty historyczne, kulturowe i językowe kaszubskiego dzieła. Całość materiału złożył do praskiego wydawnictwa Argo w 2022 r., książka zaś pojawiła się w obiegu czytelnictwa na początku 2023 r.

Tłumacz w swojej pracy stanął przed wyborem: zastosować konwencję tłumaczenia filologicznego czy też literackiego. W aspekcie zalet pierwszej strategii pozwoliłaby ona zachować wiele detali obyczajowych czy językowych oryginału, wadą byłoby to, że przełożony utwór miałby zanadto specyfikę dzieła akademickiego, godnego raczej osobnych studiów, nie zaś swobodnej, niekrępowanej czynnikami naukowym lektury. Druga, literacka strategia tłumaczenia umożliwiłaby z kolei lepszą komunikację przekładu ze współczesnym czytelnikiem czeskim, nie krępując go specyfiką kulturową kaszubskiego utworu. Jednakże w aspekcie wad takie podejście

sprawiłoby, że poszukiwanie literackiej atrakcyjności wprowadziłoby elementy narracyjne, których brak w zapisie pierwotnym. Co do decyzji translatorskich Řeznika nie widać, aby dał prymat którejś ze wskazanych metod, raczej próbował swój przekład umieścić pomiędzy nimi. Z pewnością chciał przybliżyć czeskiemu odbiorcy konteksty kulturowe *Życia i przygód Remusa*, dlatego pojawia się w jego czeskim wydaniu blisko 180 krótkich, ale treściwych przypisów z objaśnieniami topograficznymi, historycznymi, folklorystycznymi kaszubskiej powieści. Także rodzajem ukłonu w stronę innojęzycznego czytelnika jest to, że tłumacz zdecydował się na czechizację imion bohaterów utworu, przez co w przekładzie występuje co prawda Remus, ale obok niego Martin, Michal, Marciána, Princezna czy Trouba. Podobnie jest z nazwami miejscowości, które mają czeskie formy zapisu: Lipuš, Kosteřina, Bytov, Serakovice czy Chmelno. Tłumacz nie poszedł jednak w stronę uwspółcześniania narracji, zmieniania jej stylu, upraszczania okresów zdaniowych czy rezygnacji z pewnego typu patosu oryginału. W udany sposób zadbał o różnicowanie głosu narratora, który nie jest przecież jednolity w języku autora i podobnie nie jest identyczny w języku zastosowanym przez tłumacza, który potrafił zaznaczać różne fazy rozwoju osobowościowego głównego protagonisty. Widać również kunszt czeskiego tłumacza w wierszowanych fragmentach eposu Majkowskiego, które Řeznik przetłumaczył bardzo trafnie i odpowiedzialnie, wając się nawet na odwzorowanie oryginalnego rytmu i rymu wierszy obecnych w różnych częściach utworu.

Z dzisiejszej perspektywy literaturoznawczej patrząc, można zadać pytanie, czy historia o kaszubskim Remusie zainteresuje czytelnika czeskiego. Tłumacz powieści uważa, że tak, głównie dlatego, że forma artystyczna, tematyka oraz warstwa ideowa umiesz-

czona przez Majkowskiego w dziele są na tyle inspirujące, że dotrą do świata wrażliwości nowych czytelników. Miloš Řeznik po prostu zawierzył potencjałowi semantycznemu dzieła, sądząc, że zainteresuje ono kogoś z innego kręgu kulturowego. O tym, że się nie myli, pośrednio świadczą czynniki drugoplanowe. Oto znaczący jest fakt, iż powieść opublikowało Wydawnictwo Argo, jedna z najlepszych czeskich oficyn, znana z udostępniania nad Wełtawą ambitnych pozycji literatury światowej, mająca wieloletnią renomę w szerokim kręgu czytelnictwa. Podkreślam tutaj epitet „szerokim”, gdyż Argo nie jest publikatorem uniwersyteckim czy niszowym, który kieruje swoje wydawnictwa głównie do elitarnych środowisk, lecz dba o obecność swoich propozycji wśród bardzo różnych odbiorców. Drugim czynnikiem uatrakcyjnającym odbiór powieści Majkowskiego jest kilka ilustracji Luboša Drtiny, który przygotował zestaw kompozycji zgoła innych niż te, które dotychczas pojawiły się wśród wydań *Życia i przygód Remusa*. Prace Drtiny z jednej strony korespondują z motywami sztuki lat dwudziestych i trzydziestych XX w. (szczególnie z kubizmem i prymitywizmem), z drugiej zaś odsyłają do metafizycznej aury utworu przez symboliczne formy animalistyczne i antropomorficzne. Bardzo trafne i oryginalne to grafiki; szkoda, że tak mało zostało opublikowanych w książce.

Život a přihody Remusovy. Kašubské zrcadlo Aleksandra Majkowskiego w przekładzie Miloša Řeznika być może nie będzie wielkim sukcesem finansowym. Jednakże można mieć nadzieję, że najpierw czescy sławiści, a potem ambitni czytelnicy ze zwykłej ciekawości zaczną poznawać arcydzieło literatury kaszubskiej, a dzięki temu w obręb czeskiej świadomości kulturowej wejdzie jeszcze jeden ważny składnik dziedzictwa słowiańszczyzny.

DANIEL KALINOWSKI

KASZĚBĚ – ZĚMÒWI RÔJ

Na zëmã Hùrgada, Antala... dlôcz nié?! Òsoblëwie, czej za lot sã nie płacy, a i na placu wszëtkò darmòk. Dlô niejednëch równakò nasze zëmne, szarë zëmòwë wiodro sygnie. Dlô nich to ù nas sã ceplë kraje.

Ùcékanié przed zëmą to dlô wiele gatënków ptôchów stôri zwëk. Niejedne, jak bôcônë abò jaskùlce, wëbiérają sã w drogã jesz òb lato. Kò sã téz i taczé, co trzimią sã swòjégò miastka jak le sã dò. Dlô nich lece-nié dalek òd placu, w jaczim ùdówò sã jima wëchòwac młodé, to glëpòta. Tec na zymkù jakò jinò pòra mòże przëlecec chùtchi i zając jich ùbëtné gniôzdkò. Tak prawie je z gapama *Corvus monedula* a krëczkama *Corvus frugilegus* (ò nëch piersich ju jem pisòł w naszym nòrcëkù).

Krëczk, jaczì swòjã pòzwã mò wedle szlachòwaniò za krëkã (je mniészì, temù krëczk), òsoblëwie rôd mieszkò w naszych miastach. Zëmą wiele ptôchów, co

żëje na pòlach a krajach lasów, łączì sã w wiksze karna z mieszcima pòpùlacjama. Na dodòwk w nasze stronë trôfią krëczczì ze Skandynawie, Rusje a zòpadny Syberie, bò tam robi sã dlô nich nié do strzimaniò.

Za dnia te wielnë karna lecą za miasto, na pòla, gdzie sznëkrëją na zemi za jaczim wegetariańszim jëstkù. Czãsto razã z nima lôtają gapë, skòrcë abò jiné gatënczi. Parlãczì je jedno – stara ò bezpiek. W taczim rozmajitim, wiòldzim karnie drapiëzcë, np. ja-strzëbòwi abò kagùlcowi, nié tak letkò je wëbrac òfiarã – wszëtkò sã rëszo, a kòzdi gatënk jinaczì, wszëtkò sã miészò.

P.D.



Òdj. Miészónë karno krëczków, gapów a skòrców lecy za jëstkù na pòla na Zòpadnëch Kaszëbach. Òdj. K. Rolbieczi

PÙCK. HISTORIÔ RĚBÔKÓW PÒKÔZÓNÔ DLŌTĂ



Dokazë Léona Góllë są òsoblëwë. Razné, niemalowónë, niekòniecno propòrcjonalné, kò mòcno przëcygają òczë, pòdskacają wëòbrazniã. Żłobiòrz jak mało chto rozmiòł pòkazac w kawałkach lëpë prostë rëbacczë żëcë. Swòje rzezbë przedówòł m.jin. òb lato we Wiòldzi Wsë, w jaczi mieszkòł. Niejedny gòdają, że prawie temù nòwiacy jich pòjachało do NRD, bò letnicë z tegò państwa ròd je tam kùpiałë.

W 100. roczëznã ùrodzënow Mùzeùm Pùcczi Zemi zrëchtowało wëstòwk ùtwòrstwa Léona Góllë (1923–1992). Wernisaż bëł 19 rujana.

Dodòwkã do ekspòzycje je fòlder-kòmiks. Dzel to wòspòmin k ò artiscie, dzel òbròzkòwò òpòwiòstka (pò kaszëbskù), w jaczi bòhatërama są rzezbë Góllë.

Wëstòwk je do òbezdrzeniò w Mùzeùm Pùcczi Zemi, w tpzw. szpëtòlëkù.

PD

LUZINO. BITWA KULINARNA



W piątek 20 października 2023 r. w Luzinie odbyła się IX Regionalna Bitwa Kulinarna. Impreza ta jest przedsięwzięciem promocyjno-edukacyjnym, nawiązującym do kaszubskich tradycji kulinarnych. Ma na celu promocję regionalnych potraw, a także zwrócenie uwagi na bogactwo i różnorodność kuchni kaszubskiej.

Polega ona na przygotowaniu przez reprezentację oddziałów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego potraw według przepisu kuchni kaszubskiej. W tym roku do rywalizacji kulinarnej przystąpiły członkinie i członkowie oddziałów ZKP z Gościcina, Lęborka i Pucka. Impreza odbyła się w gościnnych progach Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 1 im. Lecha Bądkowskiego w Luzinie. W tym roku „bitwa” odbyła się jesienią i miało to wpływ na wybór przygotowywanego menu. Należało ugotować trzy dania: *wrëkòwą zupã na gàsënie*, *plincë z bùlew i griz*. Kulinarne umiejętności oceniało jury w składzie: Alicja Klinkosz – prezeska luzińskiego oddziału ZKP, Maria Wittstock, Eugenia Tempska, Aleksandra Meyer oraz Jan Wyrowiński – prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Oceniający nie mieli łatwego zadania, wszystkie drużyny wystawiły bowiem najlepiej gotujących członków swych oddziałów. Zadanie ogłoszenia werdyktu przypadło przewodniczącemu jury Janowi Wyrowińskiemu, który wszystkim serdecznie pogratulował i poinformował, że najlepsze *plincë* upiekła drużyna z Pucka, najsmaczniejszy *griz* był dziełem ZKP z Lęborka, zaś tytuł Arcymistrza Kulinarne 2023 przyznano zespołowi z Gościcina – w którego wykonaniu wszystko było doskonałe. W trakcie przygotowywania potraw prezes Jan Wyrowiński w towarzystwie wójta gminy Luzino Jarosława Wejera, Romana Klinkosza oraz Aleksandry i Mieczysława Bistrionów na miejscowym cmentarzu zapalił znicz na grobie prof. Gerarda Labudy, udano się także przed pomnik wielkiego mediewisty rodem z Luzina. W trakcie trwania imprezy nastąpiło również

wręczenie legitymacji nowym członkom luzińskiego oddziału, pani Eugenii i Bogdanowi Tempskim, przez prezesa Jana Wyrowińskiego.

W czasie luzińskiej bitwy kulinarnej można było wsłuchać się w kaszubskie muzykowanie kapeli Burczybas z Sierakowic pod kierownictwem Zygmunta Rohraffa, pośmiać się z dowcipów kabaretu Kùnda Adama Hebła, a także podziwiać materiał filmowy i zdjęciowy na temat Luzina przygotowany przez Romana Klinkosza. Dodatkowo na trzech zorganizowanych stoiskach była możliwość zakupu książek o tematyce regionalnej oraz rękodzieła artystycznego. Spotkanie swą obecnością uświetnili radni gminni i powiatowi, prezeska Stowarzyszenia „Pro Bono” Zofia Botulińska, prezeska Stowarzyszenia Literacko-Teatralnego „Kukówka” Maria Krośnicka oraz dziekan dekanatu Luzino, ks. kanonik Stanisław Bach.

IX Regionalna Bitwa Kulinarna w Luzinie była wspólnym dziełem ZKP Oddział w Luzinie, gminy Luzino, Szkoły Podstawowej nr 1 im. Lecha Bądkowskiego, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie oraz Gminnego Ośrodka Kultury w Luzinie, przy wsparciu ze strony pracowników biura ZG Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

ALICJA KLINKOSZ

BÒRZESTOWÒ. REMUSOWCĚ Ò BÒLIWII

13 rujana rëgnãła XXIII edycjò pòtkaniów Remusowégò Krągù. Òtemknął jã wieloletny prowadnik i ùdbòdòwòcz



Òdj. z archiwùm Remusowégò Krągù

nego karna Bruno Cëroczi, chtëren przeczëtòł téż dzéłk romana Aleksandra Majkòwsczégò *Žécé i przigòdë Remùsa*. Przędnò téma pòtkaniò przéniosła ùczästników za wiòlgą wòdą – do Pòłniowi Americzi. Jón Kòstuch wespół z Bògùslawą Kònarzewską òpòwiòdelë ò swòji réze do Bòliwie: tamecznëch zwëkach, wierzeniach i òbrzàdach a téż dràdżich warënkach žécò.

Bëtnicë doznelë sã téż, co sã wëdàrzëło na Kaszëbach w miesącach, jaczé minãlë òd slédnégò przedferiowégò zëndzeniò Remùsowégò Kràgù. Nie zafelowało téż pòspòlnégò spiëwaniò kaszëbsczich pëśniów i òdjimka na wdòr rujanowégò pòtkaniò.

RED.

MADRID. DOBÈCÉ MÉSTERCZI Z KASZÈB



Ōdj. www.kurierbytowski.com.pl

Katarzëna Kłaman w rujanie dobëła pierszi plac na Arnold Classic Europe 2023 w Madrice, kònkretno w Master Women's Bodyfitness w kategòrii òd 35. rokù žécò i do 165 cm rostu (bodyfitness to pò pòlskù fitness sylwetkowy). Spòrtòwcka pòchòdzy z Jómna (kòl Parchòwa). W Bëtowie prowadzi Fabrikà Zdrowiò, klub, w jaczim mòżna trenérowac a miec starà ò zdrową dietã. Terò nasza mésterka rëchtëje sã do Mésterstwów Swiata, jaczé mdą ju w lëstopadnikù, téż w Szpańsczi.

Kłaman mò ju wiele rozmajitëch midzënòrodnëch dobëcòw, m.jin. w 2022 rokù òstała mésterką Èuropë w bodyfitness òb czas miònków w szpańsczi mòlëźnie Santa Susanna.

Winszëjemë mésterce z bëtowsczëgò krëzu i žëczimë pòsobnëch zwënëgów.

ZDRZÓDŁO: PÒRTAL KÙLTUROWNIÒ

PELPLIN. KONFERENCJA O MALARZACH I RZÈŻBIARZACH



Fot. J. Cherek

Oddział Kociewski Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Pelplinie oraz Biblioteka Diecezjalna im. bpa Jana Bernarda Szłagi od siedmiu lat nieprzerwanie (także w czasach pandemicznych) organizują cykl konferencji popularnonaukowych zatytułowanych „Wielcy ludzie małego Pelplina”. Do tej pory mówiono o językoznawcy i pisarzu ks. Bernardzie Sychcie, Słudze Bożym bp. Konstancynie Dominiku, poecie i historyku sztuki ks. Januszu St. Pasierbie, współtwórcach pelplińskiej szkoły historycznej, współtwórcach „Pielgrzyma”, kompozytorze i organiście Oskarze Hermańczyku, działaczu społecznym i niepodległościowym Walentym Stefańskim i filozofie ks. Franciszku Sawickim.

14 października 2023 r. w Bibliotece Diecezjalnej w Pelplinie odbyła się siódma konferencja z tego cyklu, zatytułowana „Pelplińscy malarze i rzeźbiarze”. Po przywitaniu przez organizatorów, dyrektora Muzeum Diecezjalnego ks. Krzysztofa Kocha i prezesa Oddziału Kociewskiego ZKP Bogdana Wiśniewskiego, który konferencję moderował, głos zabrali: ks. Krystian Feddek – witający gości w imieniu bpa Ryszarda Kasyny, prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Jan Wyrowiński oraz burmistrz Pelplina Mirosław Chyla.

Konferencję rozpoczęto referatem Andrzeja Wolskiego „Biskup Wojciech Stanisław Okoniewski – mecenas kultury”, ukazującym niezwykle troskę tego biskupa chełmińskiego o rozwój kultury. Życie i działalność Stefań Lewickiego, który w Pelplinie prowadził już pod

koniec XIX wieku pracownię malarską i konserwatorską, zaprezentował znany kociewski regionalista Ryszard Szwoch. Z kolei przedstawicielki Muzeum Miasta Gdyni, Katarzyna Gec-Leśniak oraz dr Anna Śliwa, przygotowały referaty o Wacławie Szczęblewskim – założycielu Pomorskiej Szkoły Sztuk Plastycznych w Grudziądzu, która w 1933 r. przeniesiona została do Gdyni. O Władysławie Drapiewskim i jego braciach: Kazimierzu i Leonie – mistrzach ściennej malarstwa monumentalno-religijnego – mówił ich krewny Tomasz Zywert. Katarzyna Rakowska przedstawiła twórczość Wojciecha Durka, który z Pelplina nie pochodził, ale zostawił w tym mieście jedno z dzieł swojego życia: pomniki o charakterze patriotyczno-religijnym (grupa Mojżesza, grupa św. Wojciecha, Władysław IV – twórca polskiej floty, Cud nad Wisłą, pomnik teologów polskich, pomnik biskupów chełmińskich) zniszczone przez Niemców jesienią 1939 r. Twórczość pomorskiego rzeźbiarza Mikołaja Cichosza, który – podobnie jak Stefan Lewicki jest pochowany na pelplińskim cmentarzu, przedstawił Andrzej Wolski.

Po części referatowej raz jeszcze wystąpił Andrzej Wolski, który w krótkim komunikacie przywołał postać Józefa Czyżmy – artysty amatora.

Wśród partnerów konferencji były: Muzeum Miasta Gdyni, Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu oraz Muzeum Diecezjalne w Pelplinie. To z tymi miastami związana jest działalność Wacława Szczęblewskiego – organizatora szkolnictwa artystycznego na Pomorzu tuż po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Pozostali partnerzy to Fundacja Pelplińska Biblia Gutenberga, Kociewskie Centrum Kultury, Komandoria Pelplińska Ordeu św. Stanisława oraz Miejska Biblioteka Publiczna im. ks. Bernarda Sychty w Pelplinie.

Konferencja zgromadziła spore grono osób zainteresowanych twórczością pelplińskich artystów. Mówiono o tym, że warto by zorganizować w Muzeum Diecezjalnym wystawę prac pelplińskich malarzy oraz o tym, aby upamiętnić pomniki Wojciecha Durka, chociażby przez postawienie dużych tablic z ich zdjęciami w miejscu, gdzie stały przed zniszczeniem.

Należą one przecież do dziedzictwa kulturowego Pelplina. Warto nadmienić, że w najbliższym czasie ukaże się książka zawierająca materiały z konferencji.

BW

MIROCHÒWÒ. PÒD PATRONATĄ MÉSTRA JANA



Ōdj. J. Stefanowski

Dòwny ùczeń mirochòwsczi szkòłë Jón Trepczik òstòł ji patronā. Znóny kaszëbsczi dzejòrz, pòeta, kòmpòzycjòr i autòr dwatomòwégò *Słownika polsko-kaszubskiego* òstòł achtniony za swòjé dokazé i sparłaczenié z rodną zemią i kulturą. Pasowny ùchwòlënk w ti sprawie przëjimnāła Mieskò Radzëzna w Kartuzach 31 maja, a pò czile miesącach – 20 rujana – òdbëła sã ùroczëzna nadaniò miona Spòdleczny Szkòłë w Mirochòwie sparłaczonò z przekazanim ji stanicë.

Swiätowanié zacząłò sã òd swiāti mszë w tamecznym kòscele, a pòzni na kòlszkòłowym placu ùczāstnicë pòznelë żëcé i dokazë Trepczika przedstòwioné przez Eugéniusza Prëczkòwsczégò, chtëren pòdzākòwòł téż wszëtczim, co pòmòglë w taczim ùczestnienim kaszëbsczégò pòetë.

– Dzysészi dżën przëndze do dzejów Mirochòwa – prawil ùroczësto. – Dzys më wszëtcë skłòdòmmë Jemù – Méstrowi Janowi – pòdzākā za to wszëtkò, co zrobił dlò kaszëbsczi tatczëznë, a òsoblëwie za to, co zrobił dlò swòji rodzynny Strësi Bùdë, Mirochòwa, parafialnego Swiònowa, gminë i powiatu Kartuzë. Dzāka téż wszëtczim tim, òsoblëwie direktor szkòłë Hannie Pionk i całi szkòłowi spòlëznie Mirochòwa, co doprowadzëlë do tak piāknégò finału mësłā nadaniò miona pòdjātā tu sztërë lata

temù òb czas òdsłoniācò pòmnika Jana Trepczika i Aleksandra Labùdë w Strësi Bùdze. Wspaniali to je patròn, co całë swòjé żëcé i talent òddòł Kaszëbóm, òsoblëwie swòjim stronóm, swòji rodny mòwie, jakā stād wëniòł i wprowadzyl w palacë, w jaczi pòtrafił nalezć nòpiāknieszë słowa, co dërch sławiā te stronë i lëdzy dalek i szerok w piesni i wierszach [...]. Zjiscëlò sã wiele pragnieniów Trepczika, chòc gwës nië wszëtczë. Dzysò dokònywò sã nastāpnë barò wòznë pragnienié. Przez jegò miono kaszëbizna symboliczno dostāpiwò wiòldzégò ùznaniò w jegò rodny òkòlim. To stād wëniòł òn w swiat slinnë słowa, chtërne tak chātno pòwtòrzòł: *Pòjmë wprzòdk z kaszëbizną*. Mirochòwò – mòzëmë dzys rzec głosno – jidze w przòdk z kaszëbizną razā ze swòjim wiòldzim méstrā, Janā Trepczikā.

W ùroczëznie wzālë ùdzël przedstòwcowie familie Trepczika, fùndatorzë stanicë i samòrządowë wësżëznë z bùrméstrā Kartuz Mieczësławā Gòłùnszczim.

RED.

WEJROWÒ. SZKÒŁOWI ESCAPE ROOM



Ōdj. www.muzeum.wejherowo.pl

We czwiòrtk 19 rujana bëłò szkòlenié z cyklu Warkòwniò kaszëbistë. Rozskacënczi w PCEN-ie. Tim razā szkòlny zeszlë sã w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie. Na zòczātkù szkòleniò ùczāstnicë próbòwelë rozrzeszëc wëzgòdczi, jaczé òstalë schòwóné w zalach wejrowsczi Ksāżnicë m. Gerata Labùdë. Dobré òdpòwiedzë dozwlilë jima òdkrëc kòd do klòdczi i kòstczi z nòdgròdama.

Jesénny escape room przërëchtowāła Justina Mikòłajczik, szkòlnò kaszëbsczégò jāzëka w Lëpùszu i Kòrnym.

Pòzni prowadzācò pòtkanié Magdalëna Ŭrbasz (pòl. Urbaś) z Pòmòrszczégò Centrum Edukacji Szkòlnëch we Gduńsku i Justina Mikòłajczik kòrbiłë ò tim, jak ùsadzëc rozmājitë partë escape roomù i rzeklë ò technikach kòdowaniò, jaczé dówajā mòżlëwòtā gwòsnégò, szkòłowégò escape roomù.

ZDRZDÒŁO: WWW.KASZUBI.PL

GDINIÒ. WËSTÒWK Ò KRÒLU KASZËBÓW

We strzodā 25 rujana w Kaszëbsczim Fòrum Kùlturë w Gdinie bëł wernisaż wëstòwkù „Żywoty Antoniego Abrahama – praca i misja” przërëchtowónégò przez robòtników Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie. Prawie w sedzbie tegò mòła dałò gò òbezdrzec òd maja do sëwnika. Terò dżël ekspònatów trafił ò Gdinie. Òb czas wernisażu Małgòrzata Wiszowatò, jedna z kùratorcòw, òpòwiòdała ò ùdbie wëstòwkù, ò czekawinkach sparłaczonëch z jegò pòwstòwanim a téż ò szukanim i òpisowanim zachów i tekstów zrzeszonëch z Òbramā.

Prëdznik KFK Andrżëj Bùsler rzeklë ùczāstnikóm gdińszégò pòtkaniò ò żëcym i dzejanim patrona 2023 rokù i òdpòwiedzòł na wielné pitania tikajācë sã Kròla Kaszëbów i mòłów, jaczé sā z nim zrzeszonë.

Na kùnc bëłā prezentacjò filmù *Antoni Abraham trybun Kaszubów* w reżiserii Eugéniusza Prëczkòwsczégò.

Wëstòwk „Żywoty Antoniego Abrahama – praca i misja” mòzëmë òbzerac w sedzbie KFK kòl al. Piłsudszégò 18 w Gdinie do kùńca rokù.

RED.

KARTUZË. „MALOWANKI NA SZKLE”

W Kaszëbsczim Mùzeùm w Kartuzach 21 rujana òstòł zòrganizowóny wernisaż dokazów Agatë Domińsczi pt. „Malowanki na szkłë”. Artistka pòchòdzy z Kartuz, a pò sztudiach na Ùniwersytece Mikòłaja Kòpernika w Torniu przëcygnāła na Kùjawë. Ji malënczi przedstòwiają colemałò aniołë, wizerënczi Matczy Bòsczi, pùjczy i jinszë zwierzāta.

W Mùzeùm jidze òbezdrzec przedno dokazë na sakralné témë, òsoblëwie pòdskaconé bizantijsczim kùnsztā, ikònologią Cesarégò Ripa i lëdowima

mòtiwama. Jak pòdczorchiwò Agata Domińskò, zanòlégalo ji na pòkòzanym gwòsnèch ùsòdzków w swòjim rodnym miesce, bò z Kartuzama i Kaszëbama je zrzeszonò òd wiedna, wiele razy téż bëła w Kaszëbsczim Mùzeùm. Przez swòjã robòtã chcała pòkazać, że młodi lédze téż interesëją sã lédowim kùńsztã, bò je òn snòzi i bë miòł jistniec w swiãdze wszëtczych.

Wéstòwk w Kartuzach je òpen do 20 lëstopadnika, wstãp je darmòk.

RED.

WEJROWÒ. ZÉNDZENIÉ ANIOŁÓW – MALARSCZI WÉSTÓWK TAMKÙNA I LESNIÒKA



Òd knòpiczych lat czuł jem, że na wësoczych górach abò nie tak czësto wësoczych grzëpach òb wieczór, czëj swiat tacy krëjamnò dòka, pòtikają sã babë i heksë. Jich zéńdzenia lédze pòzëwają sabatama. Nigdë ni miòł jem równak czëtë ò zéńdzeniach aniołòw. A wej, prawie taczë pòtkanié, nazwóné wernisażã, bëło 8 rujana w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczci we Wejrowie. Wszëtkò to za sprawã malarsczégò wéstòwkù „Aniołowie Mòlégò Kaszëbsczégò Trzëgardu (pòl. Aniołowie Małego Trójmiasta Kaszubskiego), chtëren przërëchtowelë Macéj Tamkùn i Ireneusz Lesniòk.

Òtemkniacé wéstawë bëło pròwdzëwim swiãtã kùńsztu, ò czim nòlepi gòdò lëczba bëtników wernisażu. Nijak nie mdze przesadzoné scwierdzenié, że mùzeùm dichtich trzeszczalo w ràbie. Rozegracjã rozpòczãło krótczé pòwitanié direktora mùzeùm – dra Michała Hincë, pòtemù ùczãstnicë mielë leżnosc szmakac mùzycznèch sztëczków w wëkònanim Maje Bùdniewszci i Joanë Bòjanowszci (nòdgrodnicków Rëmischégò Wòkalu). Ni mògło téż za-

felac kòrbiònczi z malarzama, chtërnã pòprowadza niezastãpionò Benita Grzenkówicz-Ropëla. Pò òficjalnym dzëlu bëtnicë przëszlë do Ksążnicë miona profesora Gerata Labùdë, dze na trzech wéstòwkòwèch zalach mòglë òbezdrzec òsmëdzësat jeden malarsczich dokazów. Kùńsztowny delektacje towarzilë téż pòczestënk.

Nie sygłòbë placu, żebë w drobnotach pòwiedzec ò wszëtczych zwënëgach aùtorów wéstawë. Tak jeden, jak i drëdzi mò wiòldzë zaslëdzi na malarsczim plònie i zwëskòł ùwòżanié nie blòs w Pòlsce, ale téż na swiece. Macéj Tamkùn to wszechstrònnny artysta, człowiek wiele talentów, ùtwòrca ò ùgruntowónym òrce i wizji kùńsztu. Twòrca, jaczi nie cygnie do awangardë, le szukò ùniwersalnèch fòrmów, zwëskùjącë z nòlepszych artisticznèch tradicjów pòlszczégò kòlorizmu. Ireneusz Lesniòk to ùtwòrca, jaczi wcyg sznëkrëje. W swòjich dokazach wëraziwò òptimistną percepcjã swiata, chtëren je wkòł naju, a téż piãkno zdò na òdkrëcë.

– W swòjich òbrzach jem pòkòzòł aniołë (lédzy, jaczi sã zasłużëlë, mączelników za wòlnotã i wiarã) Kaszëbszczi Zëmi, a téż pejzaże, budo-wiznã i zwëczy Mòlégò Kaszëbsczégò Trzëgardu – gòdòł mie Macéj Tamkùn.

– Aniołë sã naszima dëchòwima prowadnikama. Mieszkają w kòzdym bëlnym człowiekù i sã dzëlã kòzdegò jegò gòdnégò chwałë ùczinkù, czëgò żëwim przëtrófkã je Chùr swiãti Cecylii. Bròniã nas, smiertelników, przed jidzenim bez zëcë falszëwima drogama. Taczì jem dbë – tak hewò ò ùdbie i dëchù wéstawë gòdòł jegò wespół-ùsòdzca Ireneusz Lesniòk.

Przë leżnoscë wéstòwkù pòkòzòł sã téż niecodniowi malarscy albùm, jaczi prezentëje cziledzesãt anielskich òbrachów Maceja Tamkùna i Ireneusza Lesniòka, chtërne na żëwò mòże òbaczcëc w wejrowsczim Mùzeùm. Nadzwëkòwnosc te dokazu pòlégò na sparlãczeniu malarsczégò doròbkù artystów z jich lëteracczim kùńsztã. W ti pùblikacji òbrachóm towarzą: *Requiem w lasowi katëdrze* – ùsazonò bez Maceja Tamkùna òpòwiòstka pòdskòconò ùrzasnym wespółminkã Elżbiëtë Ellwart pòchòdzący z Òrla, jedurnégò òcznégò swiòdka bestialszci przësprawë w Piòsnniczych Lasach,

i czarëjącë swim mądrim wezdrzenim na swiat afòrizmë Ireneusza Lesniòka pt. *Mësli i wëmësli*. Wòrt pòdczorchnąc, że albùm je w całoscë dëbël-tjãzëkòwi (kaszëbskò-pòlszczi).

Co czekawë, na òbrzach letkò mòże òdszëkac twarzë dzysdnio-wèch Kaszëbów, m.jin. nòleżników Chùru swiãti Cecylii z Rëmi. Tak tej serdeczno ròczã do pòszukiwaniò na wéstòwkù drëchów, sąsadow, a mòże nawetkã samégò se.

Wéstawã mòże òbezdrzec do 4 stëcznika 2024 rokù w wejrowsczim Mùzeùm.

KLEBBÓW MATIS

GDINIÒ. KASZËBË NA WALË



Warò latosò edicjò projektu „Kaszëbë na walë” prowadzonégò przez Gdińsczë Akwarium dzãka ùdëtkòwieniu Ministerstwa Bënowèch Sprów i Administracji. Cëlã je przëkòzanié wiédzë ò rodze, a òsobliwë ò gatënkach roscënów i zwierzãtów, jaczë żëją w Bòlce. Wòznò je téż ùczba kaszëbsczégò jãzëka, bò ùczãstnicë zajmów pòznòwają bòłtowã faunã i florã pò kaszëbskù.

Zëwiszczã tegò projektu je „Pòznòj, żebë ùchòwac”. Tëmë zajmów, jaczë są latos realizowóné, to: „Kapitòn Kùr Diòbel i kaszëbsczë bürëzibasë” a téż „Bòłt pòd kaszëbską bandërã”.

Ùczbë prowadzy dwòje lédzy: szkòlny kaszëbsczégò jãzëka i specjalista Gdińsczégò Akwarium. Są szcerowóné do dzëcy z przedszkòłów i spòdlecznèch szkòłów.

Zgłoszenia są przëjimóné telefòniczno (nr 58 732 66 28 abò 605 082

626). Kòòrdinatorką je Magdaléna Domańskò (e-mail: mdomanska@mir.gdynia.pl).

CHMIELNO. KANTATA Ò REMÙSOWI MIŁOCE



Ōdj. J. Stefanowskò

W chmieleńskim Dodomù Kùlturë 29 rujana bëła prapremiera Kaszëbskò-pòlszczi kantatë „Remùsowò miłota”. Słowa do dokazu (wiérztë) napisała Hana Makùròt-Snuzëk, a kòmpòzitorà je Matéusz Rëczek (pòl. Ryczek). Wëkònywòcze kantatë to: Éwa Zaùner (mezzosopran), Damiòn Wilma (bariton), Łucjò Kitowskò i Tadeùsz Makòwsczi (narratorzë), Chùr Kaszëbszczégò Karno Piesni i Tuńca „Chmielanie” a téż Kameralnò Ōrkestra „Eviva l'arte”. Dirigentką bëłą Antónina Pòla Banas-Nitkòwskò (pòl. Banaś-Nitkowska), a àutorà scenarnika całoscë Jarośłòw Banas (pòl. Banaś).

Kantatà ùdało sã ùsadzëc i zaprezentowac dząka ùdëtkòwieniu projektu Gminowégò Ōstrzòdka Kùlturë, Spòrtu i Rekreacje w Chmielnie ze strzòdków Minystra Kùlturë i Nòrodnego Spòdkòwiznë w òbrëmi programu Nòrodnégò Centrum Kùlturë: Kùltura – Interwencje 2022.

RED.

GDAŃSK-ORUNIA. SPOTKANIE Z MUZYKĄ KASZUBSKĄ – FOLK ACOUSTIC

W czwartek 26 października 2023 r. zorganizowaliśmy spotkanie z muzyką kaszubską dla uczniów szkół podstawowych z Gdańska-Oruni. Wydarzenie stanowi element projektu edukacyjnego, którego celem jest zwiększenie świadomości i wiedzy mieszkańców Gdańska na temat dzie-



jów i kultury Kaszub oraz kaszubskości Gdańska.

Na scenie Gdańskiego Archipelagu Kultury – Stacja Orunia wystąpił zespół Folk Acoustic, w składzie: Szymon Chyliński (akordeon), Katarzyna Chylińska (śpiew), Klaudia Cieszyńska (klarnet) i Mateusz Kot (kontrabas).

Uczestnikami spotkania byli uczniowie i nauczyciele ze Szkoły Podstawowej nr 16, Szkoły Podstawowej nr 40, Szkoły Podstawowej nr 56 i Gdańskiej Szkoły Podstawowej z Oruni. W dwóch koncertach, które zrealizowaliśmy podczas spotkania, udział wzięło łącznie 160 osób.

Zespół Folk Acoustic wykonał dziesięć utworów w języku kaszubskim – pieśni i przyspiewki ludowe oraz współczesne utwory i aranżacje: *Nasza ziemia, Kaszëbë wòlają nas, Na czòlnie, Namòwa, Kùkówka, Sekretë, Żebë wrócył ten czas, Tangò z różą, Pòdząka, Żół*.

O dziejach Gdańska i o Kaszubach w Gdańsku (pomiędzy utworami muzycznymi) opowiadał prowadzący spotkanie Wojciech Józef Konkel.

Organizatorami wydarzenia byli: dyrektor Szkoły Podstawowej nr 16 Nina Markiewicz-Sobieraj, dyrektor Gdańskiego Archipelagu Kultury Monika Dylewska-Libera, prezes Stowarzyszenia Koloseum Gdańsk Krzysztof Szymanel oraz pomysłodawca i koordynator projektu Wojciech Józef Konkel – prezes gdańskiego oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Projekt edukacyjny pt. „Gdańskie kaszubsko-pomorskie spotkania” jest realizowany przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Gdańsku dzięki dofinansowaniu ze środków Miasta Gdańska.

Dziękujemy za spotkanie i do ùdzrzeniò!

WOJCIECH JÓZEF KONKOL

BĘTOWÒ. TO BĘŁO ALE NIESPÒDZAJNÉ

Na binie Cassubia Cantat 14. róż muzycznë karna prezentérowałë, jak rozmieją nawlekac do kaszëbsczi tradicje. Jak wiedno bëło fòlkloristiczno, fòlkòwò, rockòwò, nawet pòwòżno. Kò juri Przëdną Nòdgròdã Festiwalu dało Ōsadnikóm z NDG. Karno z Zëlawë, kònkretno z Nowégò Gduńszczégò Dwòru, sparłaczëło *Dziady* Adama Mickewicza z kaszëbizną. Karno, jak na Cassubiã baro wiòldzë (wierã nòwiãkszë z wszëtczich edicjów CC), skłòdò sã z dzecy, młòdzëznë a dozdrzeniałëch. Chùr, soliscë, mùzykancë. Chòcbë dlò tegò wëstãpù 28 rujana bëło wòrt sadnac przed biną Bëtowuszczégò Dodomù Kùlturë. Nòdgròdã – 3,5 tës. zł – ùfundowòł marszòłk wòjewództwa.

Jinszë karna juri wëprzëdniło pò równo (800 zł), kò z rozmajitëch leżnosców. Mòderny Brutczy tuńc (nònowszi szëk młòdégò mùzyka z Łączégò Cyrila Drążkówuszczégò) za *baro dzyrszczë, bezkòmpromisowë branië z tradicje*. CC Kapella Duo, dzëwczëcy duet z Tornia, za *młòdzëznowë, kò inteligentnë szëkbë i dzyrszczë eksperimentë dozdrzeniejacëch mùzycznëch talentów*. Sami Swòjji, chùr z Tëchómia, jaczci spiewò znónë kaszëbszczë pieśnie, za *kònsëkwentnë ùsòdzanië wespółnotë, przekazywanië tradicje pòstãpnym pòkòlënióm a téż zmòcniwanië kùlturowi pamiãcë*. Karno Drëszë z Gduńska z liderką Joanną Gòstkòwską za *òriginalnotã, ùskòczny szëk, zòbawną fòrmã, bëlnë wëkònanië, zmëslnotã a mòcną swiãdã spiewónëch tekstów*. Karno Begebenheit z Serakòjc z liderką Paulënë Wäerską za *baro wëraznë interpretacje, pòkòrà wedle tradicje i bëlnë wëkònanië*.

Na kùnc na binie Bëtowuszczégò Dodomù Kùlturë wëstãpił Róbert Jawòrszczi, jaczci przedtim razã z Nataliã Zacharek, Karolã Walczakã a Pawłã Szroedrã òbsãdzywòł ùczãstników Cassubie.

Terò przinãdze nama czekac za platkã z latoségò festiwalu. Jak wiedno całi materiòł nalëzemë téż na internetowi starnie Zòpadnokaszëbszczégò Mùzeùm (przinãdze jesz zdebło dozdac).

P.D.



W NAJICH SZKÓŁACH

KÒWÓLE. DNI SPÓDKÓWIZNĚ NA KASZĚBSCZI ÓRT



W szkole w Kòwólach Ana Flis i Marzena Krasowskò zòrganizowałë Europejszczé Dni SpòdkòwiznĚ, òb czas jaczich promòwałë kaszëbską kùlturã: òbleczĕnk, instrumentë i jich magiczny znacznëk. Bialczy swòjorãczno zrobiłë m.jin. pùpczi w lëdowëch ruchnach, czile instrumentów (w tim brómbas), klédë i szërtuchë. Calì jich interdyscyplinarny projekt miòł pòzwã: „To szata zdobi człowieka, a muzyka porywa do tańca – od pokoleń”.

– Pòdskacëło naju ùtwòrstwò Zofii Strijeńszci, chtërna przedstòwiała na òbrazach scenë z żëcégò pòlszi wsë: òd drãdżi robòtë pò òbrzãdë, rzemiãsło, instrumentë, lëdowë i nòrodne tuńce. To wszëtkò – w òdniesieniu do Kaszëb – jësmë pòkòzałë téż na najim wëstòwkù – gòdò Ana Flis.

Ùczniowie w Kòwólach mòglë tej sã doznac m.jin., jakò je historiò i fùnkcje np. rënczóków, klekòtków i diòbel-szczich skrzëpiców, pòznelë czile tańcowëch kroków i elementë kaszëbszczégò lëdowégò òbleczĕnkù.

RED.

SZYMBARK. „KASZUBSKA NOCKA”

W gościnnych progach szkoły w Szymbarku spotkali się uczniowie miejscowej placówki oraz ich rówieśnicy z Kalisk i Łubiany. Spotkanie pod hasłem „Kaszubska nocka”



odbyło się 27 i 28 października. Celem była przede wszystkim integracja uczniów, którzy uczęszczają na lekcje języka kaszubskiego.

Ùczniowie wzięli udział w warsztatach, które pozwoliły im się bliżej poznać, a przy okazji szlifowały ich znajomość języka kaszubskiego. Nauczycielka języka kaszubskiego w Szymbarku Celina Wojciechowska przygotowała dla uczestników kaszubskie zabawy, a Mariola Zaborowska z Kalisk poprowadziła Turniej Wiedzy o Kaszubach. Podczas wieczornej dyskoteki uczestnicy tańczyli zumbę kaszubską z nauczycielką z Łubiany, Anną Cupą. Wczesnym rankiem uczestnicy wybrali się z latarkami na Wieżę. Spotkanie dostarczyło wszystkim uczestnikom mnóstwo dobrej zabawy i ciekawych wrażeń.

Ùczniowie wraz z nauczycielkami z Kalisk i Łubiany dziękują dyrekcji szkoły w Szymbarku za gościnę i możliwość wspólnego spotkania.

ANNA CUPA

GDUŃSK. ZWIEDZANIÉ MIASTA KASZĚBSCZIM SZLACHã



Odj. W.J. Kònkel

Ùczniowie Spòdleczny Szkòłë nr 27 we Gduńsku razã ze swòjima szkolnymi wanożëlë 10 rujana kaszëbszczima stegnama stolëcë pòmòrszczégò wòjewództwa. Ò dziejach Gduńska i Kaszëb òpòwiòdelë jima prowadnik Jerzi Nacel i przëdnik gduńszczégò partu Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò Wòjcech Józef Kònkel.

Szpacëra bëła dzělã edukacjowégò projektu, jaczì mò za cël zwikszyć swiãdã i wiedzã mieszkãnców Gduńska na témã kaszëbskòscë tegò miasta, jegò kùlturë i historii. W jegò realizacji pòmògają m.jin. mòłowi prowadnicë, znajòrze dziejów i tradycji najégò regionu, lëdowi ùtwòrcë i mùzyccë.

Wespół mdze 12 edukacjowëch pòtkaniów, jaczé sã rëchtowónë na òrt szpacérów, warkòwniów abò zëndzeniów z kaszëbską mùzyką. Òrganizatorã je gduńszci part KPZ, a projekt je ùdëtkówiony ze strzòdków Miasta Gduńska.

Ōsowò. KASZĚBSCZĚ MIŌNCZI

11 rujana na placu przĚ Dodomù KùlturĚ w Ōsowie ōstalĚ zòrganizowónĚ I KaszĚbsczĚ Miŏnczi. Mě gòscĚlĚ szkòłowników ze Spòdleczny Szkòłě miona WincentĚgò Rogalě w Kòrsĕnie i we Wielu, chtĕrny ùczȃ sȃ kaszĚbsczĚgò jȃzĕka. Młodi Kaszĕbi biòtkòwelě sȃ w sĕdmě kònkùrencjach spòrtowĕch, taczich jak: cĕsk skòrznĩȃ, stolĕmòwě biòtczi, bùlewny kòsz, kùłaniě krȃga, skòczk, toczk i remùsowò kara. Ōkróm tegò przĕrĕchtowelě plakatĕ ō spòrcĕ, zdrowim jestkù i tańcowě pòkazě swòjĚgò karna.

WszĕtczĚ reprezentacje pòpisalě sȃ chwatkòscȃ, nieùstȃplĕwòscȃ i ōsoblĕwȃ walecznòscȃ. Emòcje trzimalě do samĚgò kùńca. Kùńc kùńców, pò drȃdziej miŏnczach 1. mŏł dobĕlě szkòłownicě z Wielu, 2. plac gòspòdòrzcě – Ōsowò, a 3. mŏł karno z Kòrsĕna.

Przĕdny cĕł, chtĕren przĕswiĕcywŏł kòòrdinatorkòm, to je zmòcniwaniě łȃczbĕ i integracjŏ midzě szkòłama, ōstŏł na gwĕs dobĕti. Baro dzȃkùjemě wszĕtczim za zaangażowaniě i bĕlnȃ zòbawȃ, a szkòlnym za piȃkně przĕrĕchtowaniě karnów. Do ùdzrzeniŏ za rok w Ōsowie.

Kòòrdinatòrczi: MANUELA GIERSEWSKŌ
I KATARZĚNA SZCZEPAŃSKŌ



Gmina Dzemiŏnĕ, lesyŏstwŏ Glĕchĩ Bŏr, Nadlesyŏstwŏ Lĕpùsz: 14 rujana latosĚgò rokù wicy jak 500 robŏtników trzĕgardowĕch pŏdjimiznów razȃ z familiama, pŏd bŏcznȃ starzȃ lesnĕch, sadzĕło las. Do pŏsadeniŏ bĕło: 32 tĕs. sztĕk chŏjczy (Pinus sylvestris) i 2,7 tĕs. sztĕk bardŏwkŏwi brzŏjczy (Betula pendula), a do zasadzeniŏ 4 ha gruntu. W zĕlnikù 2018 rokù nawŏlnica znikwiła do czĕsta drzewa w tim placu. Ōdj. Sławŏmir Lewandowsczi



Spanié



To dô rózné zor-
të spaniô. Spanié na
bòkù. Na plecach. Na
brzéchù. Spòkójné.

Nerwówé. Przeriwóné. Z chrapie-
nim a bez. Z gòdanim przez snica.
Z deklamacją, jak na jaczim kònkùr-
su recytatorszczim, a mùrmòtanim.
Z pòdspiewiwaniem czegòs. Wierã
wszëtczé zortë móm zaliczoné.
Czedë człowiek je zmarachówóny,
chcemë wżac pò całim dniu òraniô
w zmiartą mërã glënë – pòdô we
wërë jak dzëk. Leno co ùmaklô keńtã
łóžka a pòcknie swięzo wëpróną pó-
szwã – ju sã zwrócô jak jaczé scătë
drzewiã. Czasã ùśnie òb czas pòda-
niô, nigle dotknie pierzëné. Nawetkã
sã bëłno nie przeżegnô. Zrobi rãkã:
w miono Ôjca, Sëna... a Swiätégò
Dëcha ju wëchrapi leżacë. Nodži –
biwô, co jész w szlorkach abò jinëch
skòrznich stojacë sã – czedë zapadnie w pòch-
nacë, òne sã tak do bëna wycgają jak wãdzëbòk.
Temù bëłno je na bòsòka do spalnië wlażac, bò
nie je wiedzec, jaczégò kału sã na materac abò
do sztróžaka naniesë. Wëžszą kùlturą jidze sã
pòchwólëc, czej sã szpërzëska chòcô sklepie
ò se przed w łóžkò sã bùchniãcym. Pròwdzëwi
elegancë pòdobno sã nawetkã mējã...

Je nót pamiãtac, co w łóžkù je pòrządk, pò-
dług jaczégò to wszëtkò je zaladowóné. To
mniészé, kwadratowé colemało przinđze pòd
głowã. Na tim cenczim sã leži, a tim grëbszim
mòže sã przëkrëc. Czej kòmu je zëmno w gło-
wã, mòže so specjalną mùcã na niã załòžëc. To je
tzw. szlafmùca, to je z miemiecczégò „mùca na
spanié”. W całoscë, czej człowiek je łësy – takò
mùca mòže gò ùretac przed gwësnym zazno-
bieniem. Ti ùmiarti colemało òblòkają též tzw. pi-
żamã, co to słowò pòchòdô òd stòrëgò kaszëb-
szczégò „biżac” – temù bë miôł gadac „biżama”.
Pòrządny Kaszëba leži, jak gò Pón Bóg stwòrził.
Òkna mùszë pòzamëkac, cobë jemù zëmno nie
bëło. A ga sã jaczé mùszëskò dze w jizbie zgùbi
– mùszë doždac do rena na wëpùszczënié. Żelë
taczë eksperimënt przeżëje. Całi dzëń człowiek
je nót bëc òblokti – niech chòcô bez noc jegò
cało so òddichnie. Fùl piersã a jinyrna całã dzëla-
ma. Temù łóžkò ni mòže bëc za mòtë. Spiący bë
miôł so gnòcëska wëcygnãc, kùli le fabrika dała.



**Je nót pamiãtac,
co w łóžkù je
pòrządk, pòdług
jaczégò to wszëtkò
je zaladowóné.**

**To mniészé,
kwadratowé
colemało przinđze
pòdłowã. Na tim
cenczim sã leži,
a tim grëbszim
mòže sã przëkrëc.**

Tej-sej òni takã kistkã ùbùdëją, co to
w ni sã gruzdžëc mùszë. Ani òddichnie,
ani òdpòcznie. Wstónie barži zma-
rachówóny jak przed spanim. Rzeklan
mówi: jak so pòscelisz – tak sã wëspisz.
Temù łóžkò bëłno je ùprawic zarò pò
spanim. Równò rozłòžëc pierzëną
z zachlastnicã a chiżni – pòdrzëtnicã.
Wëtrząsnãc pòdëszkã z ùszlëch złëch
sniców. Òkno òtemknãc, cobë mùchë,
mëdži a mòrë wëlecałë, a swiężëchny
lëft sã do bëna zadostòł.

Chcemë wrócëc do spaniô. Czasã
nie jidze ùsnãc. Nòskwarné mësłëska
drëbòlã pò mùskù jak mrówczy pò
padłim w lasu scërzu. Niejedny bie-
rzã pële na spanié. Jiny rechùją
òwce, jiny słëchają pòlsczégò par-
lameńtu, jész jiny pòzërajã bez rutã
na blónë, co je przenëkiwô pò nie-
bie wiater. A miesãdz do ce gòdô
jak Kaszpirowsczë: haszkù, biża, biża,

bi. Ùsnijczkòj. Lulkòj. Żużkòj. Haszkù-papaszkù.
Żużkù-bùlòszkù. Biżkù-biczukù... Czej to nie
pòmògò, mùszë miéniać mòdłto legniãcò. Na
drëdži bòk. Z głowã w nodži. Z nogama w bòk.
Jész pòł biédë, czej łóžkò je zachtné a wëspòł-
leżacégò ni ma. Gòrzi, czedë twòja kòchlińskò
leži ju w cyrkòwi pòzycje a të nijak ni mòżesz
sã wpasowac... Czej czasã jész dzeckò, nie
wiedzëc czëmù, za mëmã do waszégò łóžka sã
wtrëkò. Tedë całi spalny ùłòžënk zrënëje. Zbù-
dzysz sã westrzòdk nocë, zmiarżti, bò biatka
cë wzãła całã pierzëną, a dzeckò leżacë przëk
midzë wama – zrobia z was rodzynné „H”. Jak
w „haszkù” prawie, co to gò nijak w žëcé, par-
dón, w spanié – wprowadzëc nie jidze. Czej ju
jedno ùśnie – tej drëdžëmù ùsnãc je jész drãži.
W całoscë, czedë to pierszë ju chrapie. (Ò tim
ju jem czejš felietómk napisòł). Mòže wżac
jakã ksążkã do czëtaniô? Cos grëbszégò, cobë
zmachcëto. Jakã nòùkòwã a bez òbròžków, za
to z wielnyma przepisama. To niejednégò zmò-
gło w trón. Nògòrzi je sobie film w mòbilce za-
pùscëc. Biatka na 100% sã zbùdzy i całã pro-
cedurã je mùszë zaczić òd nowa... A mòže, czej
wa ju dwòje jësta – wżac so co
rësznégò pòspòlno na spanié, tak
cobë sã kãsk zmãczëc. Leno cole-
mało przë ti robòce sã nie ùśnie,
chòcô biwają różny mësťrowie...



TÓMK FÓPKA

Czim dali w las, tim mni drzewiãt...



Przez czile lat mòja droga do robòtë wëzdrza wiedno tak samò – asfaltã przez las, chtëren rósł i z jedny, i z drëdżi stronë szeroczi drodżi. Rozmajiti bët nen las: miészóny, jigłowi, dosc stòri – pò pròwdze piäkny. Baro mie sã to widzało, chòc mùsza jem wiedno miec bòczënk na dzëczy i jelenie, jaczych je kòl naji fùl – jesz fùl, bò chto wié, co bãdze za sztót.

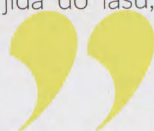
Òd jaczégòs równak czasu je përzniã jinaczi. Mòja droga do robòtë nie wëzdżi ju tak samò. Asfalt wcyg je, nawetka lepsi, leno lasu jakbë mni. Tej-sej mijóm wiòldżë àutołë zaladowónë drewnã – gdzie jadã, tegò nie wiém, chòc baro bëm chca wiedzec. Do najich czë do cëzëch firmów? Dalek w swiat czë mòże kãsk blëżi. Gdzie te „mòje” drzewa terò mdã „żëtë”? Co z nima / z nich bãdze? Zachë, déle, chëcze, wòłtòrz, papiór? Chòc mòże to sã wëdawac głupé, cos mie z nima parłãczy, i wiedno mie je żòł, że zòs „mòjégò” lasu je mni. Móm so ùdbóné, że w kòzdym czãdze rokù robiã so w tim samym placu, pò drodze, jeden òdjimk – na pamiãtkã i na wszelczy wëpòdk, czejbë negò lasu czedës miało ju nie bëc. Je taczé przësłowié: „Nie bëło nas, bët las, nie mdze nas, bãdze las”. Pò pròwdze bãdze? Móm coròzka wiãcy wãtplëwòtów pò tim, co widzã. Chòc na lesny pòlitice sã nie znóm, to jednégo jem gwës – las to naj wiòldżi skòrb, a skarbów sã tak letkò nie òddòwò, pròwda? Chùtkò jidze wëcãc i wëwiezc, pòrechòwac métrë i zamienic je na dëtcki, wòlni, wiele wòlni, jidze to pózni naprawic, bò copnãc to wierã sã ju nie dò. Co jinszégò, wedle mie, czej przinãdze wiater, i robi z lasã to, co sã stało na Kaszëbach 11 zëlника 2017 rokù. Tedë bët wiòldżi żòł i płacz za zniszczonyma hektarama lasów, równak nicht ni mógl nic zrobic – to bëła mòc żëwiòtu. Lëdze ni mòglë ji pòwstrëmac. Adzysò? Je nama tak samò żòł kòzdégò drzewa, chtërno je wërzniãtë lëdzkã rãkã? Dżér w dżér dżinie wiele drzew, za chtërnyma nicht sã nie wstawi, në bò òne głosu ni mają, na welacje nie pùdã, tej za czym sã nima przejmòwac.



Chòc na lesny pòlitice sã nie znóm, to jednégo jem gwës – las to naj wiòldżi skòrb, a skarbów sã tak letkò nie òddòwò, pròwda?

Wiém dobrze, że las wiedno bët przez człowieka wëzwëskiwóny do rozmajitëch materialnëch célów i to sã nie zmieniówò, leno czedës bëło widzec wiãkszã wdżãcznotã za darë lasu, dzãka chtërnym lëdzóm żëło sã lepi – òsoblëwie na Kaszëbach. Chto miòł wòłsnny las, abò chòc kòl negò mieszkòł, wiedzòł, że z głodu nie zdżinie. Stąd w kaszëbsczi mitologii tëlì je lasowëch dëchów (Bòrowò Cotka, Bòrówc), bròniãcëch lasowã zwierzëniã, a straszãcëch lëdzy, co robiã ji krziwdã. Dzysò nawetka armiò taczich dëchów nie pòwstrimò wiòldżégò wëcynaniò kaszëbsczi (i nie leno) lasów. Nié dëchów nama trzeba, leno mądrech lëdzy i bëlnégò prawa, chtërno czasã stònie pò stronie szëmrazãcëch lasów. Ekònomiò je wòznò, a nawetka dzysò baro wòznò, leno za dëtcki swiżégò lëftu jesz nie jidze kùpic, a w tim czasie ni ma taczì lëczbë drzew, chtërna bëłabë w sztãdze „przerobic” to, co lëdze wëpùszczijawã do atmòsferë; zëmã je to widzec nòbarzi. Jesmë w sztãdze wstrëmac dech? Długò strzimómë bez czëstégò lëftu? Zdòwò sã nama, że jo, bò przecã robimë wiele, żebë to zmienic, naprawic, dosadzëc, nasadzëc, wëmëslëc. Czas nie je równak w ti sprawie naszim drëchã.

Chtos mie czedës spitàł, czë mie je żòł drzewa, z chtërnégò chtos zrobił wòłtòrz w kòscele, skrzëpice abò stòłk. Nié, nie je mie żòł, jeżlë to je wëzwëskóné do dobrëch i brëkòwnëch lëdzóm do żëcò célów, nie leno dlò dëtków i zwëskù. Òd stalatów lëdze rozmielë kòrzëstac z lasów rozëmno, dlò codniowégò przetrwaniò, a dlò kùńsztu téż. Dzysò gdzes na równowòga je zgùbionò. Wòrt je wëmienic naje stòré lasë, jaczé niejedno widzãłë, na chińsczi plastik? Je to bëlny geszeft? Wierã wcyg wierzimë w to, że chòc nie mdze ju nas, bãdze las. Jesmë taczì letkòmëslny, czë mòże mómë fest mòcnã wiarã w lëdzkã mądrosć? Jò jem barzi z tëch lëdzy słabi wiarë, tej pòczy jesz mògã, jidã do lasu, mòjégò lasu, na grzëbë, chtërnëch latos je bòkadosc. Chto wié, co mdze w przinãdnym rokù. Mdze jesz nen sóm las?



ÒLGA KÙKLİŃSKÒ

Muzeum Kaszubskie im. Franciszka Tredera w Kartuzach

serdecznie zaprasza
do udziału w konkursie pt.
„Śladem kartuskich kamienic”

Konkurs polega na napisaniu artykułu lub wspomnienia dotyczącego określonej kamienicy w Kartuzach oraz historii ludzi, którzy w niej przez lata mieszkali i wydreptywali swoje ślady po „drewnianych lub kamiennych schodach”.



Termin nadsyłania prac do 15 stycznia 2024 r.
adres mailowy muzeum@muzeum-kaszubskie.com.pl
Szczegóły pod nr tel. 58 681 14 42



**Polska
Filharmonia
Bałtycka**

im. Fryderyka Chopina
w Gdańsku

18. GDAŃSKA JESIEŃ PIANISTYCZNA

9/11, godz. 19:00

GJP recital: Marc Laforêt

W programie: Debussy, Chopin

10/11, godz. 19:00

**GJP: Koncert symfoniczny
- Ingolf Wunder**

**Orkiestra PFB
George Tchitchinadze
/ dyrygent**

W programie: Mozart, Bruckner

12/11, godz. 18:00

GJP recital: Ewa Pobłocka

W programie: Bach

13/11, godz. 19:00

**GJP recital: Juan Pérez
Floristán**

W programie: Ligeti, Ginastera,
Schumann, Beethoven

17/11, godz. 19:00

**GJP: Koncert symfoniczny
- Maciej Gański**

**Orkiestra PFB
Antoni Wit / dyrygent**

W programie: Chopin, Rossini,
Mendelssohn-Bartholdy

19/11, godz. 18:00

**GJP recital: Hyuk Lee
i Hyo Lee**

W programie: Piazzolla, Milhaud,
Gershwin, Saint-Saëns, Kapustin

22/11, godz. 19:00

**GJP recital: Leszek Możdżer
& Zohar Fresco**

W programie: kompozycje własne
i polskie tematy filmowe

24/11, godz. 19:00

**GJP: Koncert symfoniczny
- Jean-Efflam Bavouzet**

**Orkiestra PFB
Olari Elts / dyrygent**

W programie: Ravel, Debussy,
Ferenc, Mozart



Polska Filharmonia Bałtycka
im. Fryderyka Chopina w Gdańsku



Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Pomorskiego

SPONSOR
STRATEGICZNY
PFB

Energa
GRUPA ORLEN

GLÓWNY SPONSOR
PFB
MECENAS KULTURY



Polska Grupa Energetyczna